

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 142 leden, te weten:

Aarts, Alders, Van Amelsvoort, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, J.T. van den Berg, H.J. van den Bergh, Biesheuvel, Blauw, De Boer, Boers-Wijnberg, Bolkestein, De Boois, Borgman, Braams, Van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dales, Dijkstal, Van Dis, Doelman-Pel, Dolman, Duyn, Eisma, Engwirda, Van Erp, Van Es, Esselink, Eversdijk, Franssen, Frinking, Frissen, Van Gelder, Gerritse, De Grave, Groenman, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van der Heijden, Van der Hek, Hennekam, Herfkens, Hermans, Hermes, De Hoop Schef-fer, Hummel, Huys, Van Iersel, Jabaaij, Janmaat-Abee, Joekes, Kamp, Knol, Koetje, Kohnstamm, Kok, De Kok, Kombrink, Korthals, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krajenbrink, De Kwaadsteniet, Laning-Boer-sema, Lankhorst, Lansink, Leerling, De Leeuw, Van Leijenhorst, Leijnse, Lilipaly, Linschoten, Mateman, Meijer, Melkert, Van Mierlo, Moor, Moret-de Jong, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhuis, Nijland, Van Noord, Nuis, Nypels, Oomen-Ruijten, Van Otterloo, Paulis, Ploeg, De Pree, Pronk, Reitsma, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Rienks, Roethof, Roosen-van Pelt, Van der Sanden, Schaefer, Schartman, Scherpenhuizen, Schutte, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, Tazelaar, Tegelaar-Boonacker, G.H. Terpstra, Tommel, Van Traa, Tuinstra, Ter Veld, Veldhoen, Te Veldhuis, Vermeend, Verspaget, De Visser,

Van der Vlies, Van Vlijmen, Voorhoe-ve, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auer-bach, B. de Vries, Wallage, Weijers, Weisglas, Wiebenga, Wolffensper-ger, Wolters, Wöltgens, Worrell en Zijlstra,

en de heren Lubbers, minister-presi-dent, Van Dijk, minister van Binnen-landse Zaken, Korthals Altes, minister van Justitie, Nijpels, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Braks, minister van Landbouw en Visserij, en Brinkman, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De **Voorzitter**: Waarde medeleden. De dood van president Samora Machel van Mozambique komt als een ramp in een rampzalige omge-ving. Zuidelijk Afrika staat in brand. Een burgeroorlog verscheurt Mozambique zelf. Spanningen beheersen het huidige bewind daar. Intussen doen droogte, overstromin-ge en honger hun afbrekende werk.

Reusachtig is de taak van de weinigen, die voldoende kennis en kunde bezitten om het binnenlandse bestuur en de buitenlandse betrek-kingen te behartigen. De vroegere politieke en economische machtheb-bers hebben zich minder dan andere koloniale mogendheden ingespannen om de overdracht van gezag en beschaving voor te bereiden.

President Machel en anderen dankten hun ontwikkeling ten dele aan de missie maar vooral aan zichzelf. Zij vormden de bevrijdings-beweging Frelino in het buitenland en slaagden toen de dictatuur in Portugal kapseisde. Democratie en ontvoogding gaan hand in hand.

Samora Machel heeft zich sindsdien gewijd aan het bijeenhou-

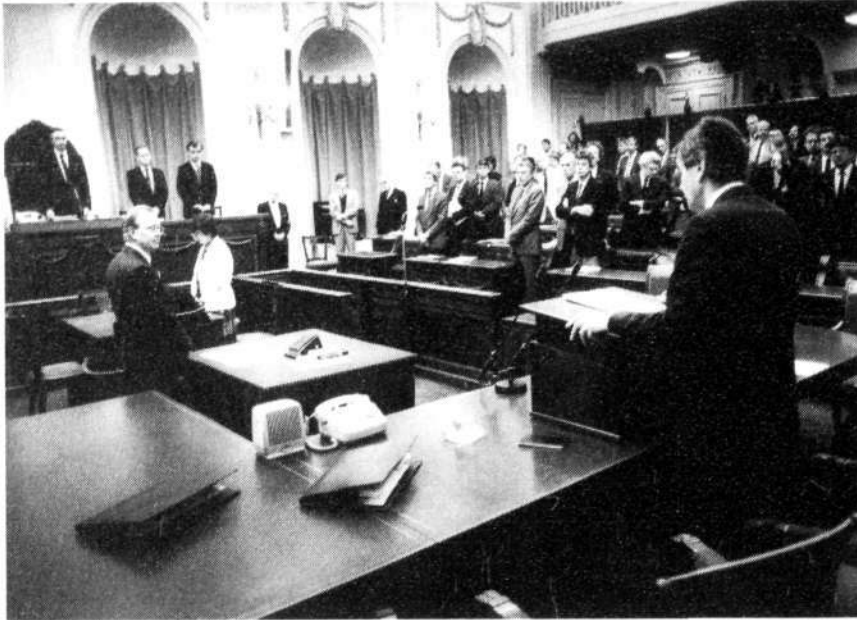
den en de opbouw van zijn land. Te midden van zeer uiteenlopende stromingen behield hij het respect van zijn volk en van de internationale gemeenschap. In die gemeenschap beperkte hij zich niet tot ontvangen en afwachten. Hij voerde een actieve diplomatie. Drie jaar geleden bezocht hij ook Nederland en sprak met velen van ons. In zijn eigen werelddeel was hij een drijvende en bindende kracht hoewel zijn land werd bedreigd door een regime dat zwarten hun burger-rechten onthoudt maar niet schroomt, zwarte opstandelingen met raad en daad te steunen.

Precies vijftientig jaar geleden kostte die andere vliegkamp in Afrika het leven aan secretaris-generaal Hammerskjöld. De makelaars worden het meest gemist wanneer de wind van verandering orkaankracht bereikt. De herinnering aan president Machel zal in die orkaan overeind blijven.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Graag sluit ik mij namens de regering bij uw woorden aan. Het vreselijke bericht dat president Samora Machel jongstleden maandag was omgekomen, heeft ons allen diep getroffen. Het was veelbetekenend dat de president juist toen op terugweg was van de Zambiaanse hoofdstad Lusaka waar hij overleg had gepleegd met leiders van andere Afrikaanse staten over de situatie in zuidelijk Afrika. Het was immers juist die zorg over de ontwikkelingen in geheel zuidelijk Afrika die zo kenmerkend was voor het denken en handelen van presi-dent Machel.

Tijdens zijn bezoek aan ons land in oktober 1983 werd ik bijzonder getroffen door de overtuiging van de

De Tweede Kamer herdenkt president Samora Machel van Mozambique

president dat de problemen in zuidelijk Afrika een gezamenlijke aanpak van alle landen, ginds in die regio, vereisten. Hij droeg die overtuiging uit door in de groep van frontlijnstaten een heel actieve rol te spelen. Zijn overtuiging en zijn warme en inspirerende persoonlijkheid verschaften hem een centrale plaats onder de leiders van de landen in zuidelijk Afrika. Het was inderdaad een heel warme en inspirerende persoonlijkheid; ik hoor hem nog betogen en vooral ook lachen.

Van grote politieke moed en van de bereidheid om zijn overtuiging in concrete daden om te zetten, getuigde het tot stand komen van het akkoord van Nkomati met Zuid-Afrika in maart 1984. Internationale kritiek en kritiek in eigen kring trotserend, besloot hij dit akkoord te tekenen om zijn volk een perspectief op een betere toekomst te bieden en om bij te dragen aan stabielere verhoudingen in zuidelijk Afrika. Het was voor hem een bittere teleurstelling dat de burgeroorlog in Mozambique desondanks voortging en dat hongersnood en armoede zijn volk en prachtige land bleven teisteren.

Zijn dood heeft veel meer dan nationale betekenis. Het is een verlies voor zuidelijk Afrika als geheel, dat geleden wordt in een kritieke periode in de geschiedenis van zuidelijk Afrika, waarin alle leiderschap en talent zo dringend

nodig zijn om vrede, stabiliteit en voorspoed te realiseren.

Bij zijn omkomen spreek ik de hoop uit dat het volk van Mozambique de kracht en de wijsheid zal vinden om in de geest van de overledene een nieuwe leider aan te wijzen, die de door hongersnood en burgeroorlog geteisterde bevolking naar een betere toekomst zal kunnen leiden. Ons land heeft van meet af aan een nauwe relatie op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking met Mozambique gehad. Ik spreek de verwachting uit dat deze relatie zal kunnen worden voortgezet ten behoeve van het volk van Mozambique en ter bevordering van een stabiele ontwikkeling in zuidelijk Afrika.

President Machel was een onvermoeibaar strijder voor vrede en gerechtigheid in zuidelijk Afrika. Hij ruste in vrede.

(De aanwezigen nemen enkele ogenblikken stilte in acht.)

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Keja en Van Nieuwenhoven, wegens ziekte;

K.G. de Vries, voor de middagvergadering, wegens bezigheden elders;

Stemerink, wegens bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

(De lijst is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.)¹

Regeling van werkzaamheden

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stukken 19 104, nr. 3, bijlage (bemanningseisen zeescheepvaart), in UCV behandeld op 20 oktober 1986, en 19 206, nr. 6 en 19 363 (Stimuleringsprogramma Gezondheidsonderzoek), in UCV behandeld op 6 oktober 1986, voor kennisgeving aan te nemen.

Ik stel voor, volgende week dinsdag te stemmen over de tijdens de UCV van 6 oktober 1986 over Combinatie ouderschap - betaalde arbeid voorgestelde moties, indien voldoende ondersteund.

Ik stel voor, dit op verzoek van de minister van Justitie, de stemmingen over wetsvoorstel 10 377 (Bewijsrecht) een week uit te stellen.

Ik stel voor, aanstaande donderdag, bij het begin van de vergadering, ook te beslissen over het verslag van de commissie voor de Verzoekschriften over een in haar handen gesteld adres (19 249, nr. 14).

Ik stel voor, de motie-Van Mierlo over landinrichtingsprojecten (19 700, nr. 21) mede aan de orde te stellen bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij.

Ik stel voor, de minister van Financiën te verzoeken, te bevorderen, dat

Voorzitter

over het door de leden Vermeend en Van Nieuwenhoven aanhangig gemaakte voorstel van wet 19 750 (Invoering van een fiscale tegemoetkoming ter bevordering van kinderopvangvoorzieningen met het oog op het verbeteren van de toegang tot de arbeidsmarkt voor met name (her)intredende vrouwen) advies wordt gevraagd aan de Raad van State.

Op verzoek van de SGP-fractie stel ik voor, bij de stemmingen in verband met de wetsvoorstellen meerderjarigheid eerst te stemmen over 15 417 en daarna over 15 416 en 15 974.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan mevrouw Van Es, die het heeft gevraagd.

Mevrouw **Van Es** (PSP): Voorzitter! Gisteren is in Londen een nieuwe ronde van het zogenaamde Trevi-overleg afgesloten, overleg van de EG-ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken, waarbij zoals ik in de pers lees een aantal interessante en ditmaal ook verstrekkende onderwerpen aan de orde zijn geweest, zoals terrorisme en drugs, maar ook illegale immigratie, mede in verband met het Europese vluchtelingenbeleid.

In verband daarmee vraag ik de regering of de Kamer een brief kan krijgen met de uitkomsten van het overleg, zo mogelijk voor de behandeling van de begroting van Justitie.

De **Voorzitter**: De minister knikt al "ja". Dan behoeft ik het verzoek niet meer schriftelijk over te brengen.

Minister **Korthals Altes**: Neen, dat hoeft niet. Wij zullen proberen direct schriftelijk te antwoorden.

De **Voorzitter**: Dank u zeer!

Ik geef het woord aan de heer Vos, die het heeft gevraagd.

De heer **Vos** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op 22 mei van het vorige jaar heeft het laatste debat plaatsgevonden over de zeescheepsnieuwbouw. Bij die gelegenheid is een motie aangenomen waarin de toenmalige minister van Economische Zaken, de heer Van Aardenne, werd gevraagd in de tijd dat hij voorzitter van de Europese minister-

De heer Vos (PvdA)

raad zou zijn met zijn collega's te overleggen en eens een poging te doen, de steunoperaties zoals die gelden in elk van de EG-landen terug te brengen tot nul. Er zijn twee keer summiere voortgangsrapportages geweest. De Kamer heeft nooit een afgerond rapport van de minister mogen ontvangen.

De vaste commissie voor Economische Zaken heeft een aantal weken geleden aan minister De Korte een brief gevraagd om op de hoogte te worden gesteld van de gang van zaken. Op 30 september, ter gelegenheid van een mondeling overleg over een ander onderwerp, heeft de minister gezegd dat de commissie die brief van hem tegoed had, maar dat intussen in de bedrijfstak zeescheepsnieuwbouw een commissie bekijkt hoe men via een herstructurering die bedrijfstak kan laten overleven in de komende jaren. Hij wil die commissie uiteraard niet voor de voeten lopen.

Op zichzelf is daar wat voor te zeggen, maar op 17 oktober is in Brussel besproken hoe op Europees niveau de steunverlening verder zal worden gehanteerd. Bovendien is het rapport van de commissie-Ter Hart ter beschikking gekomen. Er is dus geen belemmering meer voor de minister om ons de brief te sturen. Die brief is er nog niet, maar afgelopen maandag hebben wij wel in NRC/Handelsblad kunnen lezen

dat de steunoperatie alvast voor 1987 niet meer zal gelden. Dat is dus de conclusie van een en ander. Dat brengt ons in een problematische situatie. Over 14 dagen is de begroting van Economische Zaken aan de orde. Dan komt ook deze zaak aan de orde, maar de brief is er nog steeds niet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek u derhalve, contact op te nemen met de minister van Economische Zaken en hem te vragen als het even kan voor het einde van deze week een brief aan de Kamer te zenden waarin iets wordt gezegd over het resultaat van het overleg met zijn EG-collega's, over het terugbrengen van de steun op Europees niveau, over het standpunt van de regering met betrekking tot de zesde EG-richtlijn voor de scheepsbouw voor de komende jaren en over het standpunt van de minister met betrekking tot het rapport van de commissie-Ter Hart. Zoals ik al zei, moet de brief als het even kan er voor het einde van deze week zijn. Daarna resteert nog slechts één week voordat de begroting van Economische Zaken aan de orde komt. Mijn fractie stelt er prijs op, voor die behandeling met de minister van gedachten te wisselen.

De heer **Tommel** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dit verzoek gaarne steunen.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik zie dat dit verzoek ook door anderen wordt gesteund. Ik zal het overbrengen.

IStemmingen 8 671), te weten:
- de gewijzigde motie-Van der Hek/Veldhoen over biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (18 671 en 19 352, nr. 7).

(Zie UCV 3 van 29 september 1986.)

De **Voorzitter**: Het is mij gebleken, dat deze gewijzigde motie voldoende wordt ondersteund.

Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD en de SGP tegen deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat zij is verworpen.

Ik stel voor, de stukken onder de nrs. 18 671 en 19 352 voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Over de tijdens de UCV van 8 september 1986 ingediende motie-Wiebenga over de investeringskosten van ruimtelijke voorzieningen voor sociaal-culturele/religieuze doeleinden (16 635, nr. 8) zal opening van de beraadslaging worden gevraagd. Dit onderwerp komt dus na de mondelinge vragen aan de orde.

Aan de orde zijn de **stemmingen over vier moties**, ingediend in de UCV over **bodemsanering**, te weten:

- de motie-Veldhoen c.s. over het budget voor bodemsanering (19 200-XI, nr. 88);
- de motie-Veldhoen c.s. over een vergoedingsregeling voor verontreinigingsschade (19 200-XI, nr. 89);
- de motie-Veldhoen c.s. over opslag en hergebruik van saneringsgrond (19 200-XI, nr. 90);
- de motie-Te Veldhuis over eigen woningen op verontreinigde grond (19 200-XI, nr. 91).

(Zie UCV 68 van 8 september 1986.)

De **Voorzitter**: Het is mij gebleken, dat deze moties voldoende worden ondersteund.

In stemming komt de motie-Veldhoen c.s. (19 200-XI, nr. 88).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de PPR, de PSP en de RPF voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Veldhoen c.s. (19 200-XI, nr. 89)

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de PPR en de PSP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Veldhoen c.s. (19 200-XI, nr. 90).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

Op verzoek van de heer Te Veldhuis stel ik voor, zijn motie (19 200-XI, nr. 91) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stukken 19 200-XI, nrs. 70, 77 en 80 voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Verlaging van de leeftijd waarop volgens het Burgerlijk Wetboek de meerderjarigheid wordt bereikt tot achttien jaren en wijziging in verband daarmee van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de Algemene Bijstandswet (15 417)**.

(Zie UCV 69 van 15 september 1986.)

Artikel I, het begin van artikel II en onderdeel A worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Van der Burg (stuk nr. 15, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit amendement de andere op stuk nr. 15 voorkomende amende-

menten als aangenomen kunnen worden beschouwd.

Onderdeel B, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Van der Burg (stuk nr. 15, I), wordt zonder stemming aangenomen.

Onderdeel C wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het gewijzigde amendement-Haas-Berger (stuk nr. 18, II).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de PPR en de PSP voor dit gewijzigde amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit gewijzigde amendement de andere op stuk nr. 18 voorkomende amendementen als verworpen kunnen worden beschouwd.

Onderdeel D wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen E t/m I worden zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat door aanneming van de amendementen-Van der Burg (stuk nr. 15, II en III) de onderdelen J en K zijn vervallen.

Onderdeel L wordt zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel II wordt zonder stemming aangenomen.

Het begin van artikel III en de onderdelen A t/m D worden zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat door aanneming van de amendementen-Van der Burg (stuk nr. 15, IV t/m VII) de onderdelen E t/m H zijn vervallen.

Het gewijzigde artikel III wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen IV t/m VIII en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van

Voorzitter

de SGP, de RPF en het GPV tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Beginselenwet voor de kindbescherming in verband met verlaging van de leeftijd waarop volgens het Burgerlijk Wetboek de meerderjarigheid wordt bereikt tot achttien jaren (15 416)**.

(Zie UCV 69 van 15 september 1986.)

De artikelen I t/m VI en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Beginselenwet voor de kindbescherming en andere wetten in verband met de verlaging van de leeftijd waarop volgens het Burgerlijk wetboek de meerderjarigheid wordt bereikt tot achttien jaar (15 974)**.

(Zie UCV 69 van 15 september 1986.)

In stemming komt het amendement-Haas-Berger (stuk nr. 21, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de PPR en de PSP voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement de andere op stuk nr. 21 voorkomende amendementen als verworpen kunnen worden beschouwd.

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen II en III worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Van der Burg (stuk nr. 19, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de RPF tegen dit amendement heeft gestemd en de aanwezige leden van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit amendement het andere op stuk nr. 19 voorkomende amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Artikel V, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Van der Burg (stuk nr. 19, I), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel VI wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel VIII, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Van der Burg (stuk nr. 19, II), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen IX t/m XIII en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van enige bepalingen over verboden rechtspersonen (17 476)**.

(Zie UCV 1 van 22 september 1986.)

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie zal in overgrote meerderheid voor dit wetsvoorstel stemmen. Het gaat hier om rechtspersonen die op vordering van het Openbaar Ministerie verboden en ontbonden kunnen worden, omdat hun doelstelling of feitelijk handelen in strijd is met de openbare orde.

Wij realiseren ons dat in een uitzonderlijk geval, zo'n rechtspersoon een politieke partij kan zijn, een politieke partij bij voorbeeld die zich op een racistisch standpunt stelt en actief oproept tot rassenhaat.

Hoewel het lot van politieke partijen in handen van de kiezers ligt, neemt dat naar het oordeel van de meerderheid van mijn fractie niet weg dat in een uitzonderlijk geval het doel dan wel het feitelijk handelen van zo'n politieke partij dusdanig in strijd kan zijn met de openbare orde, dat het Openbaar Ministerie kan besluiten tot een vordering tot verbieden en ontbinding van die rechtspersoon. De onafhankelijke rechter zal dan oordelen en niet de gevestigde orde van de bestaande politieke partijen.

Eén lid van de fractie deelt de conclusie van de meerderheid niet, onder andere op grond van de overweging dat het de kiezers toekomt in een samenleving die pluriform is en uit mondige burgers bestaat, te bepalen wat het lot van een politieke partij zal zijn. Zowel de Nederlandse Volksunie als de Centruumpartij is door de kiezers duidelijk afgewezen, zodat de huidige situatie – aldus dit lid – thans minder dan ooit aanleiding geeft tot aanscherping van de bepalingen inzake een verbod van politieke partijen.

Met het wetsvoorstel wordt, naar het oordeel van met name collega Roethof die dit standpunt in woord en geschrift herhaaldelijk tot uitdrukking heeft gebracht, schade toegebracht aan het democratische gehalte van onze samenleving. Dit klemt te meer, naar zijn oordeel, omdat sommigen die het sterkst op zo'n verbod aandringen, herhaaldelijk de indruk vestigen dat censuur, boycot van gekozen vertegenwoordigers, verdrijving uit zalen en zelfs fysiek geweld, gerechtvaardigde middelen zijn in de strijd der meningen. Om die reden zal mijn collega Roethof zijn stem aan dit wetsvoorstel dan ook niet kunnen geven.

De **Voorzitter**: De heer Wiebenga heeft mij medegedeeld, dat hij zijn amendement op stuk nr. 13 heeft ingetrokken.

In stemming komt het amendement-Schutte (stuk nr. 14, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van

Kosto

het GPV en de SGP voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement het andere op stuk nr. 14 voorkomende amendement als verworpen kan worden beschouwd.

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel II en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer dat van de fractie van de PvdA het lid Roethof tegen dit wetsvoorstel heeft gestemd en de overige aanwezige leden van deze fractie en de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Aan de orde is de **stemming een motie**, ingediend bij het debat over de **Top te Reykjavik**, te weten:

- de gewijzigde motie-Beckers-de Bruijn over een akkoord inzake totale verwijdering van de middellange-afstandsraketten uit Europa (19 753, nr. 3).

(Zie vergadering van 14 oktober 1986.)

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de SGP, het GPV en de RPF tegen deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat zij is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen over drie moties**, ingediend in de UCV over **Zuid-Afrika**, te weten:

- de motie-Wallage/Van Traa over een importverbod voor kolen uit Zuid-Afrika (17 895, nr. 47);
- de motie-Wallage/Van Traa over versterking van de economische structuur van de frontlijnstaten (17 895, nr. 48);
- de motie-Wallage/Van Traa over stopzetting van luchtverbindingen met Zuid-Afrika (17 895, nr. 49).

(Zie UCV 4 van 2 oktober 1986.)

De **Voorzitter**: Het is mij gebleken, dat deze moties voldoende worden ondersteund.

Ik geef het woord aan de heer Wallage, die het heeft gevraagd.

De heer **Wallage** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De motie op stuk nr. 49 zouden wij eerst dan in stemming willen brengen, wanneer duidelijk is of de pogingen van de regering om in EG-verband nog iets te bereiken, geslaagd zijn.

De **Voorzitter**: Op verzoek van de heer Wallage stel ik voor, de motie-Wallage/Van Traa (17 895, nr. 49) van de agenda te voeren.

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt de motie-Wallage/Van Traa (17 895, nr. 47).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de PPR en de PSP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Wallage/Van Traa (17 895, nr. 48).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP, het GPV en de RPF tegen deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat zij is aangenomen.

Ik stel voor, de brief op stuk nr. 46 (17 895) voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde zijn de **stemmingen in verband met het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de Raad van State, de Wet administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen, de Vreemdelingenwet en andere wetten (18 803)**.

(Zie vergadering van 14 oktober 1986.)

In stemming komt het amendement-Vermeend (stuk nr. 13, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP, het GPV en de RPF tegen dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit amendement de andere op stuk nr. 13 voorkomende amendementen als aangenomen kunnen worden beschouwd.

Artikel I, zoals het is gewijzigd door de aanneming van de amendementen-Vermeend (stuk nr. 13, I t/m III), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen II t/m XII en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de PPR en de PSP wordt, op hun verzoek, aantekening verleend dat zij geacht wensen te worden, tegen het wetsvoorstel te hebben gestemd.

Aan de orde zijn de **stemmingen in verband met het wetsvoorstel Machtiging tot deelneming in het aandelenkapitaal van de Centrale Organisatie voor Radioactief Afval (COVRA N.V.) (18 907)**,

en over:

- de motie-Zijlstra c.s. over beperking tot het afval van de bestaande Nederlandse kerncentrales (18 907, nr. 10);
- de motie-Rempt-Halmmans de Jongh over studies inzake opslag van hoog-radioactief afval (18 907, nr. 11).

(Zie vergadering van 14 oktober 1986.)

De artikelen 1 en 2 en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de PPR en de PSP tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Op verzoek van mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh stel ik voor, haar motie (18 907, nr. 11) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

Kosto

In stemming komt de motie-Zijlstra c.s. (18 907, nr. 10).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD, de SGP, het GPV en de RPF tegen deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat zij is verworpen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met **hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de begroting voor 1987 (19 700-II)**,

en over:

- de motie-Wiebenga c.s. over verbetering van het bureau van de Nationale Ombudsman (19 700-II, nr. 15).

(Zie vergadering van 15 oktober 1986.)

In stemming komt het wetsvoorstel 19 700-II, nr. 1.

Het begin van artikel I en artikel 1 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat dit gewijzigde amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit gewijzigde amendement de andere op stuk nr. 16 voorkomende amendementen als aangenomen kunnen worden beschouwd.

Artikel 2, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, I), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 3 t/m 7 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 8, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, II), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 9 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 10, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde

amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, III), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 11 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 12, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, IV), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 13 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 14, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, V), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 15, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, VI), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 16 en 17 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 18, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, VII), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 19 t/m 21 worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 22, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Dolman c.s. (stuk nr. 16, VIII), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 23 t/m 32 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Kohnstamm/Alders (stuk nr. 14, I).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de PvdA, het GPV, de PPR en de PSP voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement het andere op stuk nr. 14 voorkomende amendement als verworpen kan worden beschouwd.

Artikel 33 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 34 t/m 47 worden zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De fractie van de PSP wordt op haar verzoek aantekening verleend, dat zij geacht wenst te worden tegen de artikelen 42 en 43 te hebben gestemd.

Het gewijzigde artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen II en III en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

Het wetsvoorstel 19 700-II, nr. 4, wordt, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

In stemming komt de motie-Wiebenga c.s. (19 700-II, nr. 15).

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 121 van het Reglement van Orde door de leden Bolkestein en Weisglas aan de minister van Buitenlandse Zaken, over **toekenning van de Erasmusprijs voor 1986**.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter!

1. Is het waar dat de Erasmusprijs voor 1986 oorspronkelijk zou worden toegekend aan Charta '77?
2. Zo ja, waarom wordt die prijs thans toegekend aan Vaclav Havel?
3. Zal Havels toespraak bij de uitreiking van deze prijs op 13 november aanstaande niet worden voorgelezen, omdat de regering bezwaar zou hebben tegen één of meer passages?
4. Hoe luiden de gewraakte passages en waarom zijn zij aanstootgevend?
5. Licht het voor de hand, dat Havel in het land van Erasmus de vrijheid van

meningsuiting krijgt, die hij in eigen land mist?

6. Wat vindt de regering belangrijker: de vrijheid van meningsuiting hier te lande of de goede betrekkingen met een regime dat die vrijheid onderdrukt? Waaruit bestaan die goede betrekkingen precies?

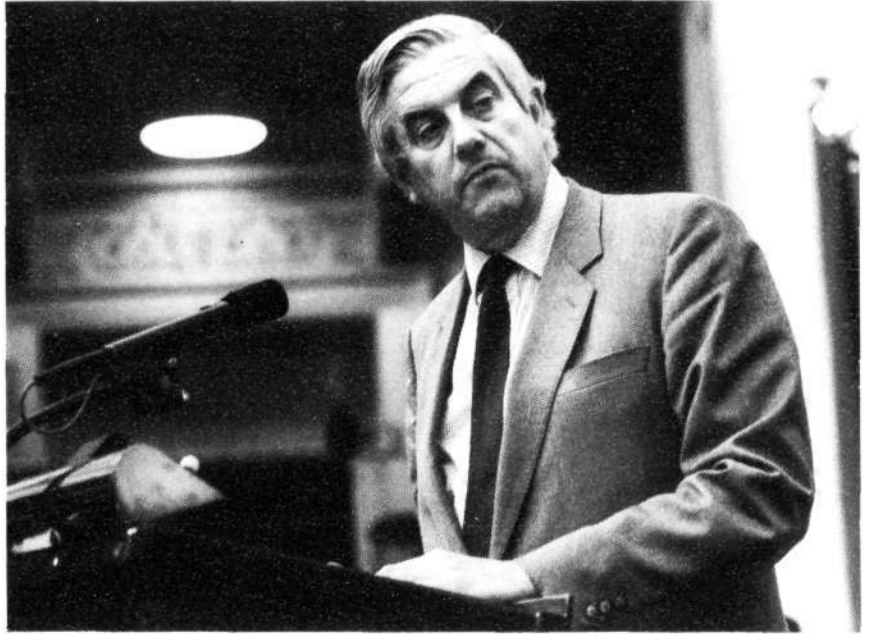
7. Is de regering alsnog bereid, haar verzet te staken tegen het voorlezen van de toespraak van Havel tijdens de uitreiking van de prijs?

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de minister van Buitenlandse Zaken ad interim.

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de eerste vraag is: neen. Het bestuur van de Stichting praemium erasmianum heeft de Erasmusprijs 1986 toegekend aan de Tsjechische schrijver Havel, voor zijn werk dat van bijzonder belang wordt geacht voor de Europese cultuur. Over de gronden van toekenning aan de heer Havel heeft de stichting op 22 januari van dit jaar een uitvoerig persbericht uitgegeven, waarin de motivering in detail is toegelicht.

Op vraag 3 wil ik het volgende antwoorden. Helaas blijkt de heer Havel niet in de gelegenheid te zijn, zelf de prijs in ontvangst te komen nemen en een dankwoord uit te spreken. Hij meent wel eventueel naar ons land te kunnen gaan, maar hij vreest dan het risico te lopen daarna niet meer terug te kunnen gaan naar zijn vaderland. Naar ik begreep, zal hij dit namens hem nader uiteen laten zetten door een woordvoerder tijdens de officiële zitting op 13 november aanstaande. Een uitgebreider getuigenis van de heer Havel zal eveneens op 13 november door de medewerking van de Stichting praemium erasmianum, en wel bij gelegenheid van een bijzondere opvoering van één van de toneelstukken van de heer Havel, *Largo Desolato*, worden gepubliceerd.

In antwoord op vraag 4 zij opgemerkt, dat in de zojuist vermelde bijdragen, het dankwoord tijdens de zitting en het uitgebreide getuigenis, geen passages zijn geschrapt. Daarmee vervalt de noodzaak van de beantwoording van de daarop volgende vraag.

De heer Bolkestein (VVD)

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het afgelopen weekeinde hebben 122 leidende dissidenten uit Oost-Europa een manifest opgesteld ter gelegenheid van het feit dat 30 jaar geleden de opstand in Hongarije is onderdrukt. Eén van die dissidenten is de heer Havel, voorman van Charta '77. Wat stellen wij daartegenover? Op welke wijze ondersteunen wij de democratische beweging in Oost-Europa? Eén van de weinige manieren waarop een land als Nederland een dergelijke beweging kan ondersteunen, is door het toekennen van een prestigieuze prijs. Dat gebeurt nu ook.

Het ware beter geweest, als die prijs was toegekend aan Charta '77. Ik heb het vermoeden dat de stichting dit oorspronkelijk ook heeft gewild. Het zou ook beter zijn geweest, als de heer Havel zelf hier had kunnen komen en als, bij ontstentenis van zijn persoon, zijn vertegenwoordiger de gehele toespraak, die nu 's avonds wordt gehouden, zou kunnen uitspreken na het toekennen van die prijs. Dat gebeurt nu niet. De minister van Buitenlandse Zaken ad interim, doet het voorkomen alsof de regering zich in genen dele verzet tegen hetgeen de stichting zelf wil.

Ik denk toch dat er meer aan de hand is. Is het niet zo dat een lid van

de buitenlandse dienst de heer Havel heeft trachten te overtuigen, dat bepaalde passages uit diens oorspronkelijk toespraak onwelkom waren? Is het niet zo, dat de stichting eigenlijk van mening is, dat meer moet worden gezegd bij de uitreiking van die prijs? Ik heb daarom twee vragen aan de minister van Buitenlandse Zaken ad interim.

Heeft de regering invloed uitgeoefend, ten eerste, op de heer Havel om zijn oorspronkelijk toespraak aan te passen en, ten tweede, op de Stichting praemium erasmianum om haar oorspronkelijke plannen te wijzigen? Zo ja, waarom? Daarmee hangt de volgende vraag samen. Wil de minister bevestigen, dat tussen nu en 13 november de regering de stichting Praemium Erasmianum ter wille zal zijn, mocht deze stichting alsnog tot andere gedachten komen over de meest wenselijke gang van zaken?

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde vraagt zicht af, of er geen afweging is geweest tussen het toekennen van de prijs aan hetzij de beweging Charta '77 als zodanig hetzij één van de leden-schrijvers. Die veronderstelling is juist. Die afweging is aan de orde geweest in het stichtingsbestuur. Voordat die tot een afronding

is gekomen, is dit ook onderwerp van overleg buiten het stichtingsbestuur geweest, lees: de regering. Daarbij zijn argumenten gewisseld en is uiteindelijk door de stichting de conclusie getrokken dat toekenning aan een persoon, de schrijver Havel met zijn verdiensten, beter zou passen in de tradities van de Erasmusprijs. Ik meen dat de argumenten die daarbij een rol hebben gespeeld en de inkleuring van hoe wij dit moeten zien ragzuiver beschreven staan in het persbericht van 22 januari van dit jaar. Een-voudshalve verwijs ik daarnaar.

Een tweede vraag is of niet toch sprake is geweest van betrokkenheid van de regering bij deze zaak, ook nadat was gekozen voor de schrijver Havel, bij de vragen die zich verder voordeden wat de vormgeving betreft. Jazeker, dat overleg heeft plaatsgevonden. Het heeft zowel betrekking gehad op het karakter van de bijeenkomst, in relatie met de eerdere discussie over de "Charta-prijs" of de "Havel-prijs", om het zo maar te zeggen. Het heeft ook enigszins betrekking gehad op de plaats van de prijsuitreiking: Rotterdam in plaats van Amsterdam, in verband met de Erasmusviering aldaar. Toen bleek dat de heer Havel daar zelf — ook naar ons oordeel helaas — niet zou kunnen zijn, is in het overleg ook de vraag aan de orde geweest hoe standpunten, visies of getuigenissen van hem bij deze gelegenheid het best en op de meest juiste plaats tot hun recht zouden kunnen komen. Daarbij is een vorm gekozen, waarbij deels een kortere uiteenzetting wordt gehouden bij de plechtigheid zelve en een uitvoeriger standpuntbepaling op schrift — ik gebruikte zojuist het woord "getuigenis" — bij gelegenheid van een speciale toneeluitvoering. De vraag was dus: wat te zeggen bij de formele plechtigheid, wat bij gelegenheid van het toneelstuk in geschreven vorm? In een bepaald stadium heeft hierover inderdaad overleg plaatsgevonden met de minister van Buitenlandse Zaken. Ik ben zelf recentelijk in dat overleg betrokken geraakt, in het jongste weekeinde, omdat ik toen, bij afwezigheid van de minister van Buitenlandse Zaken, als minister ad interim bevraagd ben door de voorzitter van de stichting over de voorgenomen speech, namens de heer Havel uit te spreken bij de bijeenkomst. Bij die gelegenheid

bleek daarover geen verschil van mening te bestaan. De heer Wagner, voorzitter van de stichting, heeft mij — omdat ik er een beetje inviel — er bij die gelegenheid op gewezen dat inmiddels de gedachte was gaan leven, de afzonderlijk te drukken en uit te geven uitvoerige getuigenis te koppelen aan de speciale toneeluitvoering. Ten slotte heeft hij mij gevraagd, gezien de geruchten in de pers, of er iets waar was van geruchten dat er van de zijde van de koninklijke familie — hetzij de Koningin, hetzij prins Bernhard als regent van de stichting — overwegingen waren, bepaalde onderdelen van de zitting eventueel niet mee te maken. Ik heb daarop geantwoord dat mij dat niet bekend was, maar dat ik het uiteraard zou verifiëren. Dat soort problemen zijn er in het geheel niet. Daarmee was de vormgeving compleet.

Dat brengt mij tot de laatste vraag van de geachte afgevaardigde. Ik zie eigenlijk niet in wat er nog voor nieuwe vragen zouden opkomen van de stichting, maar als zij opkomen, zullen zij zeker welwillend worden beoordeeld.

□

De heer **Weisglas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Zou ik de minister mogen vragen, toch nog eens duidelijk en concreet uiteen te zetten waarom de getuigenis — zoals hij het noemt — van de heer Havel niet bij de prijsuitreiking zelf maar later, 's avonds, zal worden voorgedragen? Professor De Boer uit Amsterdam wilde afgelopen week in de flat van Havel in Praag een college geven in het kader van de Erasmusprijs. Professor De Boer werd vastgehouden aan de grens; hij werd teruggestuurd en er werden door de Tsjechische regering boeken van hem in beslag genomen. Wil de regering tegen deze gang van zaken protest aantekenen bij de Tsjechische regering? Ik koppel daaraan de vraag, of de behandeling in Nederland van de toespraak van Havel niet door de Tsjechische regering kan worden aangegrepen om Havel aan de kaak te stellen als iemand waarop ook in het Westen kritiek bestaat. Zal de Tsjechische regering door de wijze waarop deze zaak in Nederland wordt behandeld niet eerder overgaan tot acties zoals die afgelopen week hebben plaatsgevonden ten aanzien van professor De Boer?

□

Minister **Lubbers**: Ik begin met de beantwoording van de vraag met betrekking tot professor De Boer. Ik zal dit nagaan. Ik heb het tot nu toe in de kranten gelezen. Als een en ander inderdaad het geval is, zullen wij uiteraard actie ondernemen zoals gevraagd door de geachte afgevaardigde.

Over hetgeen in woord en geschrift namens de heer Havel naar voren zal worden gebracht, wil ik nog twee opmerkingen maken.

Ik acht het op zichzelf juist dat, in het licht van de ministeriële verantwoordelijkheid, in dit geval de minister van Buitenlandse Zaken betrokken wordt bij vormgevingsvragen van een dergelijke viering. De afwegingen die gemaakt zijn bij de vormgeving hebben natuurlijk te maken gehad met het dubbele facet dat hieraan verbonden is: de keuze de prijs toe te kennen aan een schrijver voor zijn culturele verdiensten, waarbij men zich goed realiseert dat deze schrijver nauw verbonden is met de beweging, dan wel de prijs toe te kennen aan de beweging zelf. Gekozen is voor de schrijver. Zie in dit verband ook het persbericht. De vormgevingsvragen zijn hierop terug te voeren. Daarom ben ik ook niet ingegaan op passage X of IJ. Daar ging het immers niet om.

Ik wil hieraan toevoegen, dat wij het vanwege de medebetrokkenheid van de regering niet moeten doen voorkomen alsof daardoor de uiteindelijke beslissing en verantwoordelijkheid bij de regering liggen. Dat is naar mijn oordeel niet het geval. Zo heb ik mij ook opgesteld toen dezer dagen de verschillende aspecten opnieuw de revue gepasseerd zijn. Dat was ook de achtergrond van mijn antwoord aan de heer Bolkestein. Uiteindelijk moeten wij de zaak zien vanuit de verantwoordelijkheid van de stichting; vanuit de traditie en het belang die daar in het geding zijn.

Ik deel helemaal niet de zorg van de geachte afgevaardigde voor een verkeerde interpretatie. Ik meen dat het totaal dat nu door de stichting gekozen is — daarmee waarschijnlijk het overleg met de minister van Buitenlandse Zaken meewegend — voluit recht doet aan deze viering in haar dubbelaspect: de Praemium

Erasmianum zelf en een uitgebreidere presentatie — ik doel met name op het toneelstuk — van het gedachtengoed en de opvattingen van Havel en daarmee uiteraard van de Charta-beweging.

Ik zeg dit in volle overtuiging, omdat ik mij niet kan voorstellen dat het bestuur van de stichting indien zij zelf van mening zou zijn dat dit niet het geval is, dat niet aan mij kenbaar gemaakt zou hebben.

□

De heer **Van Traa** (PvdA): Ik wil mij graag aansluiten bij de twijfels van collega Bolkestein of er op zijn minst geen sprake van geweest is, dat deze prijs aan Charta '77 zou dienen te worden uitgereikt; dat daarover overleg is geweest; dat daardoor de indruk is ontstaan, dat in Nederland die prijs niet aan Charta '77 zou kunnen worden uitgereikt. Sinds de slotakte van Helsinki dienen wij Charta '77 te steunen. Dat was de zin van het bezoek van minister Van der Stoep aan Jan Patotschka, één van de oprichters van Charta '77 in Praag. Dat dient ook zo te blijven. Dat is op de tocht gezet ten minste door de twijfel die daarover gerezen kan zijn. Er mag toch geen twijfel rijzen over de vraag, of censuur uitgeoefend zal worden bij het uitspreken van een rede bij een dergelijke prijsuitreiking?

Heeft nu het overleg over de prijsuitreiking zich louter en alleen tot de vormgeving beperkt? Heeft dat overleg zich dus niet ook uitgestrekt tot de inhoud van hetgeen bij de prijsuitreiking zou worden gezegd door de heer Havel, dan wel door zijn vertegenwoordiger? Ik krijg daar graag een zeer duidelijk antwoord van de minister-president op.

□

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Het zijn dezelfde twee elementen. In de eerste plaats is er de vraag of de regering betrokken is geweest in de afweging tussen enerzijds Charta '77 en anderzijds een vooraanstaande schrijver die tevens lid is van Charta '77. Die betrokkenheid is er inderdaad geweest, zij het uiteraard niet van beslissende aard. Door de minister van Buitenlandse Zaken is op dit punt namens de regering het standpunt ingenomen dat het in de traditie waarschijnlijk beter zou zijn (maar het bestuur heeft daar natuurlijk ook een oordeel over te

geven, want dat staat in de traditie van de Praemium Erasmianum) om de prijs aan een persoon toe te kennen. Men kan daar verder over twisten, maar het is afgewogen. De argumenten voor dit standpunt zouden hier gewisseld kunnen worden, maar het is zuiverder om die dan te laten wisselen door degenen die bij de afweging zelf betrokken waren.

Daaruit is een persbericht voortgevloeid dat mij zeer helder lijkt. Daaruit is ook voortgevloeid de typering van de bijeenkomst en de prijsuitreiking. Daarbij is de vraag aan de orde gekomen of er naast hetgeen daar wellicht goed op aansluit, ook niet een belang is om in bredere en meer toegespitste zin het gedachtengoed van de Charta-beweging als zodanig kansen te geven. Dat zou heel goed mogelijk zijn in de vorm zoals ik heb aangegeven.

Dat betekent ook dat naar mijn weten (maar ik wil het nog nagaan) niet door de minister of een functionaris van Buitenlandse Zaken gezegd is dat men in het bijzonder bezwaar heeft tegen bepaalde passages. Mij is dat in ieder geval niet bekend.

□

De heer **Gualthérie van Wezel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie heeft er begrip voor dat het hier om een uiterst moeilijk en delicaat afwegingsproces gaat. Mijn fractie hecht evenwel ten zeerste aan het Helsinki-proces en de vrijheid van meningsuiting en had daarom op basis van de informatie die wij thans horen, liever een ander resultaat gezien. Mijn fractie zou de regering dan ook willen vragen of, na terugkeer van de minister van Buitenlandse Zaken, in een mondeling overleg de zaak nader bekeken zou kunnen worden.

De **Voorzitter**: Dat kan natuurlijk altijd.

□

De heer **Nuis** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Het betreurenswaardige van de situatie is dat een prijs, een gelegenheid die als enige bedoeling had de waarden van Erasmus te eren en te bevorderen en in dit geval in het bijzonder de strijd voor de mensenrechten, mede door toedoen van de regering dreigt te veranderen in iets dat op het tegendeel lijkt. Als

wij niet heel goed oppassen, dreigt de Erasmusprijs het symbool te worden van de opvatting dat er in de praktijk zaken zijn van misschien niet hoger maar toch méér belang dan de waarde waar de prijs voor heet te staan. Dat mag natuurlijk nooit.

De regering heeft druk uitgeoefend. Had de regering dat niet gedaan, dan zou er wellicht voor de minister van Buitenlandse Zaken iets uit te leggen zijn geweest aan zijn Tsjechische ambtgenoot; dat ontken ik niet. Zo moeilijk zou dat echter niet zijn geweest, want ook die ambtgenoot zal ongetwijfeld eerder hebben gemerkt dat er verschillen van opvatting bestaan ten aanzien van de vrijheid van meningsuiting en de rol van de overheid dienaangaande. Als de regering nu, wat ik hoop, terug zou komen op haar aarzelingen, dan heeft hij iets meer uit te leggen. Ik denk echter dat dat toch zal moeten. Waarom heeft de regering de betrokkenheid gezocht in het licht van het feit dat prijzen, en zeker prijzen van deze aard, hun kracht ontlenden aan de onafhankelijkheid van degenen die ze verlenen? Wij hebben het laatste in een recent verleden eerder gemerkt.

□

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Ik ben het eens met de strekking van de uiteenzetting van de geachte afgevaardigde. Toch wil ik er iets tegenover stellen. Zijn laatste vraag was waarom er sprake was van bemoeienis van de regering. Het antwoord is heel eenvoudig. De regering werd benaderd door de stichting met de vraag hoe zij aankeek tegen het afwijken van het gebruik de prijs toe te kennen aan een persoon en hem toe te kennen aan een politieke beweging. Op die vraag hebben wij een antwoord gegeven. Alles afgewende hadden wij een voorkeur voor het toekennen van de prijs aan een schrijver. Ons is er toen op gewezen dat wij ons moesten realiseren dat dat toch dicht bij elkaar lag, want het zou natuurlijk een schrijver worden die zich zeer sterk identificeert met, die deel uitmaakt van de beweging. Wij hebben ons dat gerealiseerd, maar wij vonden dat toch wat anders. Wij vonden dat toch beter. Zo is het begonnen; de rest is eruit gevolgd.

Hoe is het afgelopen? Ik hecht eraan ook dit te vermelden, juist ook vanwege dezelfde onrust van waaruit

verschillende geachte afgevaardigden spreken op grond van de informatie die ons bereikt. Wij lezen nu eenmaal dezelfde kranten. Toen het op een afronding aankwam heb ik de voorzitter van de stichting nog gevraagd of het, na alles wat ik gehoord en gelezen had, ook klopte, of de zaken met het Koninklijk Huis en de aanwezigheid daarvan geregeld waren. Vervolgens heb ik gevraagd — ik zeg dit in alle openheid die in dit soort zaken vereist is — of de voorzitter ook sprak namens het bestuur van de stichting. Ik voeg hieraan toe dat hij maandag nog een vergadering zou hebben over het hele scenario en zelf nog contacten wilde hebben met de betrokkenen in Tsjecho-Slowakije om absoluut zeker te zijn dat wij op een lijn zitten, want in zo'n zaak kunnen wij — dat ben ik met de heer Nuis eens — geen gekift, van welke aard dan ook, hebben. Dat zou een totaal verkeerde indruk maken.

Nu moet men mij ten goede houden dat als ik dan hoor dat het nog eens is doorgesproken met het bestuur en dat het nog eens doorgesproken is met de betrokkenen ginds, ik naar de Kamer ga met het standpunt dat ik heb gegeven.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ook na de antwoorden van de minister van Buitenlandse Zaken ad interim blijft over de toekenning van de prijs toch een schaduw hangen. Ik heb nog een vraag, die ik ontleen aan het antwoord van de minister op de derde vraag van de heer Bolkestein. Toen bij Buitenlandse Zaken bleek dat er vrees bestond bij de heer Havel om persoonlijk naar Nederland te komen vanwege het risico niet terug te kunnen keren, was dat geen aanleiding voor Buitenlandse Zaken om zelf bij de Tsjechische autoriteiten pogingen te ondernemen om die vrees weg te nemen, zodat een vrije terugkeer verzekerd zou zijn? Zo ja, wat is het resultaat van die pogingen geweest? Zo nee, waarom zijn die pogingen niet ondernomen?

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dit punt nader laten uitzoeken. Mijn indruk, op grond van de gesprekken die ik heb gevoerd, is — ik laat de details echter checken

— dat de zaak iets anders ligt. Dit zal ook wel blijken uit de uiteenzetting namens de heer Havel bij de uitreiking. In andere gevallen is het verwanten en vrienden van hem overkomen dat zij, nadat zij naar het buitenland waren gegaan, niet terug mochten. Om dat feit te markeren heeft hij ervoor gekozen om niet te gaan. Dat was dus niet in de ultieme zekerheid dat hij niet meer toegelaten zou worden, maar het is een onderdeel van het zichtbaar maken van de problemen die de leden van de beweging treffen.

□

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het is mij nog niet helemaal duidelijk. In zijn antwoord aan de heer Bolkestein suggereerde de minister-president dat de vraag van de vormgeving, welk verhaal, welk getuigenis, op welk moment, pas aan de orde was nadat, of omdat de heer Havel had laten weten dat hij niet kon komen. Had hij, als hij wel zelf was gekomen, niet het laatste woord gehad, ook van de regering, over wat hij bij welke gelegenheid mocht zeggen?

Vormt zijn afwezigheid — en de reden waarom hij afwezig is — niet een reden te meer om hem dat laatste woord toch te geven?

□

Minister **Lubbers**: De kwestie van de afwezigheid staat los van de vormgeving en is alleen in de tijd gelijk aan de orde gekomen. Ik verwijs in dit verband naar het antwoord aan de geachte afgevaardigde de heer Schutte.

Wat het geven van het laatste woord betreft, ben ik het eens met de geachte afgevaardigde. De rol van de regering in dezen is, dat zij wordt geconsulteerd en opvattingen geeft, in het licht van de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik geloof, dat de schrijver, de laureaat, hiermee uiteindelijk wel rekening kan houden, maar aan hem is de uiteindelijke beslissing. Evenzeer is er een beslissingsmoment aanwezig bij het stichtingsbestuur. De regering heeft haar eigen verantwoordelijkheid. Ieder heeft die op eigen wijze trachten na te komen. Hieruit is voortgekomen wat ik heb gerapporteerd. Ik heb nog eens nagegaan of dit inderdaad een zaak van overeen-

stemming is of een kwestie van verschil van inzicht.

□

De heer **Kombrink** (PvdA): Voorzitter! Ik kom niet terug op het besluit van het stichtingsbestuur, de prijs aan de heer Havel als persoon en niet aan Charta '77 toe te kennen. Mijn vraagstelling begint op dat moment.

Niet zo lang geleden kwam de tekst van de heer Havel, die uitgesproken zou moeten worden door de heer Janouch, binnen. Het stichtingsbestuur zelf bracht hierin, in overleg met de heer Havel, een wijziging aan om het misverstand "prijs-persoon" of "prijs-Charta" te voorkomen. De tekst werd gelezen door de minister van Buitenlandse Zaken en deze maakte bezwaren.

Vervolgens reisde een delegatie van het stichtingsbestuur af naar Stockholm voor overleg met de heer Janouch. Van daaruit werd overleg gepleegd met de heer Havel en werd het idee geboren, de tekst buiten de bijeenkomst te doen verspreiden.

Wat is onjuist in deze weergave van de feiten? Als aan de minister-president niet bekend is, dat de minister van Buitenlandse Zaken bezwaren heeft gemaakt, is hij dan bereid zich alsnog van dit feit te vergewissen? Mocht blijken dat het om bezwaren gaat, die niet stoelen op de inhoud van het buitenlandse politieke beleid van de Nederlandse regering, is de minister-president dan bereid met het stichtingsbestuur terug te komen op de nu gekozen opzet, die voortvloeit uit de bezwaren van de minister van Buitenlandse Zaken en terug te keren naar de oorspronkelijke, door het stichtingsbestuur gedachte, opzet?

□

Minister **Lubbers**: Voorzitter! De beschrijving van de geachte afgevaardigde de heer Kombrink kan ik volgen, zij het met de volgende kanttekeningen.

Ten eerste. Mij is niet bekend — maar ik neem dit op zijn gezag graag aan — dat er eerder overleg is geweest tussen de heer Havel, respectievelijk zijn woordvoerder, en het stichtingsbestuur over de tekst, leidend tot bepaalde wijzigingen.

Ten tweede. Ik heb niet gezegd, dat de minister van Buitenlandse Zaken geen bedenkingen had. Hij had wel bedenkingen. Ik heb gezegd, dat

zijn bedenking zich niet richtte op een bepaalde passage, die wij hier dan zouden bediscussieren om te bezien of het een al dan niet terecht bedenking was. Dat heb ik gezegd.

De bedenking van de minister van Buitenlandse Zaken is inderdaad aanleiding geweest tot de heroverweging of wij het wellicht anders zouden moeten doen. Hier sluit ik mij weer aan bij het relaas van de heer Kombrink. Daarbij is inderdaad de opvatting vanuit het stichtingsbestuur gekomen, ook namens de betrokkene sprekend — kennelijk in goed overleg — om het op een andere wijze te doen.

Sindsdien is deze lijn gevolgd. Er is verder nagedacht over de vormgeving van het uitgebreider getuigenis, waarbij later de relatie ontstaan is met de bijzondere toneeluitvoering. Vervolgens is een tekst geschreven, uit te spreken namens de heer Havel tijdens de prijsuitreiking zelve.

Welnu, die tekst is mij, als minister van Buitenlandse Zaken ad interim, dit weekend voorgelegd. De rest van het relaas is bekend. Wat de geachte afgevaardigde de heer Kombrink als het ware vraagt, zo begrijp ik, is om terug te spoelen, niet naar het moment van de afweging Charta-beweging of schrijver — men kan zeggen: het zij nu zo; kennelijk kan men daarover verschillend denken — maar naar het moment waarop de minister van Buitenlandse Zaken zei: mij lijkt dit minder gewenst, omdat ik denk.....enz., waarna wij weer het verhaal van Charta '77 en de schrijver krijgen. Ik wist niet, dat er toen al een wijziging in zou zijn aangebracht. Daarnaar teruggaan lijkt mij niet erg voor de hand liggend. Wat men in wezen doet, is met terugwerkende kracht de afwegingen en gesprekken, die hebben plaatsgevonden, doorstrepen. Ik geef de geachte afgevaardigde de heer Kombrink toe dat, indien de minister van Buitenlandse Zaken toen gezegd had "dat doen wij zo, klaar" — dus met een ander temperament en een andere instelling — die uitgebreide getuigenis in het keurige geschrift bij die toneeluitvoering helemaal niet ter sprake zou zijn gekomen en een andere lijn zou zijn gevolgd. Ik betwijfel in hoge mate of de zaak wordt gediend met te zeggen: wij gaan terug naar dat moment en wij gaan het op een andere manier doen.

Voor de rest zou ik in herhalingen vervallen met betrekking tot het

antwoord aan de heer Bolkestein over de welwillendheid.

De heer **Voorhoeve** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Voor de duidelijkheid wil ik graag de volgende vraag stellen. Begrijp ik de minister van Buitenlandse Zaken ad interim goed als ik concludeer dat de regering op geen enkele wijze zal interveniëren, indien de stichting en de heer Havel alsnog overeenkomen dat de oorspronkelijke verklaring van de heer Havel bij de prijsuitreiking volledig zal worden voorgelezen?

Minister **Lubbers**: Het antwoord op de vraag van de heer Voorhoeve is "neen", mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Het woord is aan mevrouw Van Es.

De heer **Voorhoeve** (VVD): Mag ik voor de duidelijkheid....

De **Voorzitter**: Misschien een ander lid van uw fractie.

Ik begrijp dat mevrouw Van Es even wil wachten. Het woord is aan de heer Niessen.

De heer **Joekes** (VVD): Mag ik die interruptie dan even plaatsen?

De **Voorzitter**: Nee, het woord is aan de heer Niessen.

De heer **Joekes** (VVD): Maar ik dacht dat u interrupties ook toestond in deze debatten.

De **Voorzitter**: Ja, maar niet een geheel nieuwe vraag.

Het woord is aan de heer Niessen.

De heer **Niessen** (PvdA): Voorzitter! Ik wil graag een drietal vragen stellen. De eerste is waar dit "neen" van de minister-president op slaat en waardoor het gemotiveerd is.

Kan hij verder exact aangeven welke de bedenkingen van de minister van Buitenlandse Zaken waren, waardoor al die exercities plaatsvonden?

Is de minister-president het met mij eens dat juist bij deze prijs met deze naam, waarop de regering zich te pas en te onpas beroept, door de

exercities in het voorterrein, het zogenaamde vormgevingsvraagstuk — een eufemisme naar mijn gevoel — de toekenning aan deze auteur, juist uit dit land, als zeer pijnlijk moet worden beschouwd?

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met het laatste. De vraag, waarin de regering zich desgevraagd heeft begeven — desgevraagd en niet op initiatief van de regering — of het toekennen van de prijs aan Charta '77 in dit bijzondere jaar een goede stap zou zijn in de traditie van de Praemium Erasmianum, lag ter tafel. Het betreft een waardevolle politieke beweging en is het geen aardig idee om in dit bijzondere jaar de Praemium Erasmianum aan een in dit land maar ook daarbuiten zeer gewaardeerde politieke beweging te geven? Dat was de kern van de vraag. Daarbij is deze afweging mogelijk. Of je zegt: ik schuif de traditie opzij en ik ga het zo doen. Of je zegt: ik vind het minder wenselijk. De lijn in algemene zin is dat individuen, waardevol op het gebied van cultuur — schrijvers, juristen, enz., men kent de reeks van de afgelopen jaren — de prijs hebben gekregen en moet nu een andere weg worden ingeslagen? Zo ja, moet dit incidenteel gebeuren, dus voor één jaar — een bijzonder jaar — of moet dit jaar op jaar gebeuren? Men kan zich de gesprekken daarover voorstellen. Alles afwegend, is daar uitgekomen: wellicht is het beter het niet te doen. Ik zeg "wellicht", omdat die zaak natuurlijk niet zwart-wit ligt. Toen is nader gesteld dat er niets tegen de beweging als zodanig was. De vraag rees, of niet iemand gekozen zou kunnen worden, die duidelijk kon worden beschouwd als een symbool van de Chartabeweging, buiten zijn verdiensten op het terrein van de cultuur om. Voorzitter, daartegen rees geen enkel bezwaar; dat was prima. Op grond van dit voorgesprek en deze conclusie, die de stichting trok, heeft het gesprek met de minister van Buitenlandse Zaken plaatsgevonden, zo heb ik mij laten informeren. De heer Niessen kan dan wel stellen dat de vormgevingsvraag een eufemistische is maar ik geloof dat niet omdat men wel degelijk kan zeggen dat, indien de heer Havel uitsluitend zou zijn beloond als schrijver van toneelstukken — in de eerste plaats bijdragend

Lubbers

aan de Europese cultuur — hij dit zeker en terecht zou hebben benut om in een reeks van andere optredens ook op andere elementen van zijn overtuigingen en zijn werk in te gaan. Daarmee is de vraagstelling omschreven, die aan de orde was. Dat bredere kader werd eigenlijk ook voorzien, gelet op de toneeluitvoeringen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Maar dat geldt toch ook voor dat optreden zelf?

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Inderdaad, waarom alleen daarbuiten?

Minister **Lubbers**: Daarover heeft een gesprek plaatsgevonden met de bestuurders van de stichting. Als hier de suggestie wordt gewekt dat het toch ondenkbaar is dat men die overweging heeft, is wel het minste wat ik erover kan zeggen dat wij onze minister van Buitenlandse Zaken kennen. Bovendien kennen wij de mensen, die zich hierin hebben verdiept, ook de bestuurders van de stichting. Dat zijn waardevolle mensen, die een gesprek hebben gevoerd. Het ontgaat mij dat dit gesprek als het ware weggewist zou moeten worden alsof het niet van betekenis zou zijn. De heer Kombrink heeft het relaas nog eens gedaan. Men gaat met betrokkene praten, men komt terug met een bepaalde opzet.....

De heer **Kombrink** (PvdA): Ze moesten overigens toch naar Stockholm voor een oplossing!

Minister **Lubbers**: Ik heb daarmee de twee laatste vragen beantwoord. Ik kom even terug op de eerste vraag, want ik was kennelijk te kort bij de geachte afgevaardigde de heer Voorhoeve. Het is misschien meer een principiële dan een praktische stellingname, maar ik zie niet in dat de betrokkenheid van de minister van Buitenlandse Zaken op zichzelf onjuist zou zijn. Ik heb de geachte afgevaardigde de heer Bolkestein gezegd, dat indien het bestuur met nadere suggesties en overwegingen komt en de regering zoals gebruikelijk raadpleegt, ik best wil bevorderen dat dit gebeurt in een sfeer van grote welwillendheid. Ik heb dat zojuist toegezegd. Ik doe daar geen woord van af.

De geachte afgevaardigde de heer

Voorhoeve gebruikte echter een andere formulering. Die was: wilt u niet interveniëren. Ik kan dat niet anders verstaan dan als: wilt u zich er gewoon buiten houden? Wilt u de andere kant op kijken? Dat lijkt mij niet de goede houding. Indien ik in een overleg word betrokken, moet ik het doen. Ik heb dat in het afgelopen weekend bestens gedaan, uiteraard rekening houdend met de voorgeschiedenis. De noodzakelijke verificatie door mij met de betrokkenen heeft plaatsgevonden. Als er nu iets gebeurde, zou de heer Wagner mij bellen. De heer Van den Broek is op dit moment afwezig. Ik zou dan zeker met de heer Wagner praten. Ik zou niet zeggen dat ik dat niet wilde, omdat de geachte afgevaardigde Voorhoeve mij een vraag had gesteld waarvan de strekking was: u moet niet interveniëren.

□

Mevrouw **Van Es** (PSP): Voorzitter! Als ik het goed heb, is de uitdrukking "klip en klaar" van de minister-president. Maar door de antwoorden op de vragen komt er eerlijk gezegd toch steeds meer mist op.

De minister-president spreekt over de ministeriële verantwoordelijkheid, in twee opzichten: de vormgevingskwesitie bij de uitreiking van de prijs en de keuze tussen het uitreiken van de prijs aan Charta of aan een persoon. Maar wat is nu de ministeriële verantwoordelijkheid, bij voorbeeld bij de keuze tussen Charta en een persoon?

De minister-president zegt ter motivatie eigenlijk alleen, dat de ene keuze niet zo goed past in de traditie van de prijs. Dat lijkt mij nu niet de ministeriële verantwoordelijkheid, maar de verantwoordelijkheid van de stichting. De ministeriële verantwoordelijkheid is een andere verantwoordelijkheid, voor een politieke afweging. Het zou goed zijn als de minister-president daar eens op inging.

Wat de vormgevingskwesitie is is mij onduidelijk. Er blijkt wel degelijk een relatie te zijn met een bepaalde tekst die al of niet uitgesproken kan worden. Waarom dan? Wat is de ministeriële verantwoordelijkheid bij de vormgevingskwesitie? Heeft dat soms ook te maken met de aanwezigheid van het Koninklijk Huis? Heeft bij voorbeeld de omstandigheid dat Bernhard een regent is van de

stichting consequenties voor de ministeriële verantwoordelijkheid en zo ja welke?

Het lijkt mij goed — wil de minister-president daarop reageren? — dat juist nu, ook naar aanleiding van het debat, duidelijk wordt uitgesproken dat het in de traditie van de Erasmusprijs past dat een prijswinnaar kan zeggen wat hij wil, wanneer hij dat wil en waar hij dat wil.

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op het eerste deel van het betoog van de geachte afgevaardigde mevrouw Van Es is, dat de woorden "ministeriële verantwoordelijkheid" natuurlijk geen betrekking hebben op de stichtingsbestuurders, maar op de leden van het Koninklijk Huis, de regent prins Bernhard en de eventuele aanwezigheid van leden. Ik zeg het, heel simpel, als volgt. Het gebruik is ontstaan dat niet alleen de regent, maar ook de Koningin aanwezig is bij uitreikingen van de Praemium Erasmianum. Dat is in de loop van de jaren een staande gewoonte geworden. Het is geen verplichting die ergens vastligt.

Er zijn niet zoveel gebeurtenissen in ons land waar de Koningin als vanzelfsprekend heengaat. Het is een traditie geworden, die in de loop van de tijden mede goed houdbaar is gebleken door de gekozen formule, met het accent op de culturele invalshoek. Er zijn in het verleden wel eens bepaalde afwegingen geweest. Ik herinner mij een zaak van enkele jaren geleden, die niet met de meningsuiting maar met de persoon te maken had. Er waren geruchten dat een van de laureaten die men op het oog had in een bepaalde fase van zijn leven, in de dertiger jaren, zodanige politieke opvattingen had gehad, dat hem de prijs toekennen controversieel zou worden. Dat kan dan terugslaan, gezien de aanwezigheid van de Koningin, op de bijeenkomst. Het gebruik dat de Koningin daarheen gaat, werkt op zich zelf versterkend in de richting van de keuzen van de Stichting praemium erasmianum. Daarover kunnen verschillen van mening zijn, maar hier is dat geen punt. Daaruit is de keuze voor een schrijver voortgekomen en niet voor een politieke beweging.

Waarom stelt men de minister dan vragen? Ik zeg dit overigens speciaal

tot de heer Voorhoeve. Dat heeft te maken met de ministeriële verantwoordelijkheid in relatie tot de aanwezigheid van het Koninklijk Huis. In dit geval is het nog iets pregnanter, omdat er op een ander punt ook een afwijking ontstond. De gebruikelijke viering vindt niet plaats in het paleis op de Dam. Het gebeuren is naar Rotterdam verplaatst. Dit heeft de vragen opgeleverd en van daaruit heeft de minister een koers gevolgd die ik hier mede, uiteraard namens hem, verdedig.

Natuurlijk is daar de volstrekte vrijheid om alles te zeggen wat te zeggen valt en wat van belang kan zijn, maar het is mogelijk dat bij de bijeenkomst zelf de gekozen lijn en de motieven waarop de prijs wordt toegekend de voornaamste invalshoek vormen. Naar mijn informatie is daar het gesprek over gegaan en — ik val in herhalingen — daaruit is het gekozen scenario voortgevloeid.

□

De heer **Hermans** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de beantwoording van de vragen van de heer Voorhoeve door de minister van Buitenlandse Zaken ad interim, wil ik hem nog het volgende vragen. Begrijp ik de minister van Buitenlandse Zaken ad interim nu goed en is mijn conclusie juist dat de regering zal interveniëren, wanneer de Stichting en de heer Havel alsnog overeen zouden komen dat de oorspronkelijke verklaring van de heer Havel bij de prijsuitreiking volledig zal worden voorgelezen?

□

Minister **Lubbers**: Neen, u begrijpt het niet goed. Ik zeg alleen dat de gebruiken mij leren, en de mensen kennend, dat het zo niet gaat. Indien men bij nader inzien vindt dat iets anders moet worden gedaan, dan neemt men — zoals gebruikelijk — contact op. De stelling is niet juist dat wij zouden gaan interveniëren. Dat is de eigen verantwoordelijkheid van de Stichting.

□

De heer **Knol** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil twee vragen stellen. Indien de heer Havel bij nader inzien van mening is dat er namens hem een ander verhaal wordt afgestoken

dan is voorgelegd, is dat dan toegestaan?

Is het niet zo dat de ministeriële verantwoordelijkheid ten aanzien van leden van het Koninklijk Huis zich uitstrekt tot hetgeen leden van het Koninklijk Huis zeggen en niet tot hetgeen deze leden aanhoren?

□

Minister **Lubbers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik hecht eraan, ook naar aanleiding van deze twee vragen, de minister van Buitenlandse Zaken, in wiens plaats ik spreek, nog eens uitdrukkelijk te verdedigen. Ik doe dat, omdat de vragen pertinent zijn en met iets meer kracht worden gesteld.

Ik acht het wel degelijk gerechtvaardigd dat de minister van Buitenlandse Zaken die gevraagd wordt naar zijn opvatting over het bij deze gelegenheid in een speciaal jaar overstappen naar een andere traditie, waarbij een prijs wordt toegekend aan een politieke beweging en niet meer aan een persoon, zich in een afweging begeeft en niet zegt dat hij zich daarmee niet wil bemoeien.

Wanneer je zo'n afweging maakt en je komt tot de afspraak dat een schrijver wordt gekozen die nadrukkelijk geassocieerd wordt met een beweging, waardoor er mogelijkheden zijn om de gehele beweging — en de Erasmusprijs — meer nog in de publieke kijker te krijgen, ook door andere elementen (tentoonstellingen, toneelstukken, e.d.) eraan toe te voegen. En wanneer dan vervolgens wordt gezegd: uit het persbericht en uit de gekozen vormgeving zal blijken wat op welk moment wordt gezegd en geschreven en zal blijken of inderdaad de afgesproken balans, die in dat gesprek gezamenlijk als de meest wenselijke werd beschouwd, tussen wel een schrijver, maar uiteraard ook ruimte voor de beweging, tot uitdrukking komt.

Mijnheer de Voorzitter! Dan vind ik het gesprek van de minister van Buitenlandse Zaken over die inbreng (het gaat mij niet om de details maar om de hoofdzaak) op zichzelf niet onjuist. Indien uit dit gesprek de zaken op die manier voortvloeien, dan vind ik dat verdedigbaar. Ten slotte de tweede vraag. Mijn antwoord daarop is: neen, ook het tweede is het geval. Wij moeten dan altijd met hypothetische voorbeelden werken, maar, indien een lid van het Koninklijk Huis (het zwaarst speelt

het natuurlijk bij de Koningin) waar dan ook acte de présence geeft, is dit natuurlijk onderdeel van de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik kan niet zeggen dat het dit niet is. In principe is het dat dus wel.

□

De heer **Ter Beek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het is mij opgevallen dat de minister-president geen antwoord heeft gegeven op de vraag van collega Niessen, wat nu precies de bedenkingen (het woord is van de minister-president zelf) van minister Van den Broek waren tegen de oorspronkelijke tekst.

In de tweede plaats is mij opgevallen dat de minister-president, sprekend over Charta '77, zei: wij hebben niets tegen de beweging als zodanig. Nu hoop ik werkelijk van ganser harte dat de minister-president in zijn verbale acrobatiek van hedenmiddag hier ietwat weggeslipd is en dat deze positiebepaling van Nederland tegenover zo'n moedige mensenrechtenbeweging als Charta '77 in de zin van "Wij hebben niets tegen de beweging als zodanig" niet de armoede inhoudt die zo'n kenschets aangeeft.

□

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Dat zou dan ook een zeer selectief citaat zijn. De kern daarvan was de volgende. Uit de bewondering voor en de onderstreping van het belang van Charta '77 volgt nog niet automatisch dat dus de premium Erasmianum dit jaar niet aan een schrijver maar aan een beweging gegeven moet worden. Daar ging het mij slechts om, in die context. Om iedere indruk weg te nemen die er zou zitten aan deze specifieke politieke inspanning, heb ik die zinsnede eraan toegevoegd. Dat is uiteraard een heel andere context dan wanneer ik zeg: daar is uiteraard geen enkel bezwaar tegen. Het ging mij erom dat wij, hoe waardevol de beweging ook is, voor de vraag staande of wij naar een andere traditie zouden moeten overgaan, namelijk het toekennen van de prijs aan bewegingen, dit moeten onderscheiden van de waardering voor die beweging. Daar kan uit voortkomen, zo is gebleken, de voorkeur om de prijs toch aan een persoon uit te reiken. Dit is het enige dat ik heb willen zeggen.

Dank u wel.

De **Voorzitter**: De eerste vraag van de heer Ter Beek?

Minnister **Lubbers**: De vraag over de bedenkingen. Ik val in herhaling en daarom heb ik — met mijn verontschuldiging — ook verzuimd die vraag te beantwoorden. De bedenking van de minister van Buitenlandse Zaken is, zo heb ik mij laten verzekeren, geen andere geweest — maar dit was voor hem een zwaarwegende — dan de vraag: indien wij nu met elkaar bespreken de vraag of de beweging dan wel de persoon de prijs krijgt, het antwoord op die vraag zichtbaar zou moeten zijn, zou moeten voortvloeien uit datgene wat zich tijdens die plechtigheid op zichzelf afspeelt. Dat laat alle ruimte om buiten die plechtigheid de gelegenheid te benutten ook anderszins op allerlei punten in te gaan. Dat was zijn hoofdbedenking en naar mijn oordeel enige bedenking. Dat is een bedenking ten principale, die men, wat mij betreft, best mag kritiseren en bespreken, maar die dus niet betrekking heeft op bepaalde passages.

De heer **Kombrink** (PvdA): Om die reden was de tekst tevoren dan ook al aangepast!

De heer **Castricum** (PvdA): Voorzitter! Wat ik de minister-president na de beantwoording van vele vragen nog zou willen vragen, is of hij achteraf gezien gelukkig is met de manier waarop de regering zich in deze zaak heeft bewogen en met de afspraken die in overleg met de regering ter zake zijn gemaakt.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Uiteraard niet. Ik noem twee elementen. Men mag achteraf vragen, of de keuze tussen beweging en schrijver wel door alle betrokkenen, dus ook door de regering, voldoende was doordacht in die zin dat er misschien een wat kunstmatige cesuur ging optreden. Men kan dus zeggen dat dit had moeten worden voorzien. Ik ben best bereid, dat op mij te nemen.

Het tweede element is dat ik vaststel dat in deze zaak spanningen naar buiten zijn gekomen; die zijn

aanleiding geweest voor publikaties. Dat schaadt de zaak zelve, alsook de bedoelingen. Dit plaatst het geheel al snel in een onzuiver licht. Ik kan dit het best als volgt uitleggen. Jongstleden vrijdag ben ik daarbij zelf weer betrokken geraakt na de allereerste fase van de afweging tussen Charta '77 en een persoon. Ik heb mij vergewist van de vormafspraken. Iedereen heeft zich daarop ingesteld. Welnu, het sluitstuk is de redevoering tijdens de uitreiking zelve. De vraag is gesteld, of de minister van Buitenlandse Zaken ad interim daarin enig probleem ziet. Neen. Ook is gevraagd, of er problemen met het Koninklijk huis zijn te verwachten met het oog op verschenen artikelen in de krant. Ook daarop is het antwoord: neen. Er is dus sprake van een akkoord. Er is voorgesteld om dat te laten verifiëren met het bestuur van de stichting.

Desalniettemin moet ik vaststellen dat er om welke reden dan ook zoveel spanning is dat wij er op deze wijze met elkaar over spreken. Ook ik betreur dat natuurlijk. Dat is namelijk een bewijs dat er iets scheef zit.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Voorhoeve, die het heeft gevraagd, over de orde.

De heer **Voorhoeve** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Deze vragen en antwoorden betreffen zeer principiële kwesties van zowel grondrechten als staatsrecht. Ik trek een vergelijking met de uitreiking van de Nobel-prijs, waarbij herhaaldelijk de ontvanger van die prijs in volle vrijheid bij de ontvangst verklaringen heeft afgelegd over allerlei situaties. Ik denk bij voorbeeld aan de Nobel-prijs die de heer Solzjenitsyn ontving. Daarom verzoek ik u, Voorzitter, het verslag van dit vragenuur op de agenda te plaatsen, opdat wij daarover nader van gedachten kunnen wisselen, zodra de minister van Buitenlandse Zaken terug in Nederland is.

De **Voorzitter**: Dat doet mij denken aan de etikettering van Pleegzuster bloedwijn of Droste, maar dan omgekeerd: wij beginnen met het kleine plaatje en dan komt er een groot plaatje omheen. Het lijkt mij het meest voor de hand te liggen dat er een interpellatie wordt gehouden over het door de heer Voorhoeve

bedoelde onderwerp. U hebt dan ook nog de formulering van de vragen in eigen hand. Mag ik concluderen, dat u nu een interpellatie aanvraagt?

De heer **Voorhoeve** (VVD): Uitstekend.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, daarover donderdag aanstaande een beslissing te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen over de onderwerpen, waarover zojuist is gestemd.

Bodemsanering

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De CDA-fractie heeft tegen de motie van collega Veldhoen, over de verontreinigingsschade, op stuk nr. 89, gestemd, omdat de minister tijdens de UCV ter zake heeft toegezegd, met het IPO en de Vereniging van Nederlandse gemeenten overleg te plegen over een regeling sui generis, een specifieke regeling voor zeer bijzondere gevallen. De strekking van de motie van collega Veldhoen is wat ons betreft weliswaar sympathiek, maar het dictum laat veel ruimte voor een te open regeling. Overigens neem ik aan dat de minister bij de behandeling van de begroting van Milieubeheer de Kamer informeert over de resultaten van het met IPO en VNG gevoerde overleg.

Reykjavik

De heer **Weisglas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van de VVD heeft voor de motie van mevrouw Beckers, op stuk nr. 3, gestemd, omdat wij, uiteraard, streven naar tweezijdige wapenvermindering. Daarom sporen ook wij de regering aan om niet alleen een 00-optie te bereiken, maar ook om te werken aan tussenstappen in die richting, in de vorm van tweezijdige plafonds.

De heer **Aarts** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! In het debat over de regeringsverklaring, waarin over alle

Aarts

aspecten van wapenbeheersing is gesproken en waarin wij de hoop op een brede overeenstemming over alle onderdelen van de kernbewapening hebben uitgesproken, vond het CDA een motie alleen op dit punt eenzijdig. Natuurlijk moet de regering al het mogelijke doen om een akkoord te bereiken, niet alleen over kernwapens, waarbij Europa speciaal betrokken is. De regering heeft toegezegd, daartoe al het mogelijke te zullen doen. Daarom vinden wij de motie overbodig. En overbodige moties willen wij liever niet steunen.

Zuid-Afrika

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Er behoef geen misverstand over te bestaan dat wij het materieel geheel eens zijn met de motie op stuk nr. 47. Wij zijn voor een importverbod op kolen als voorlopige completering van het EEG-pakket. Wij hebben echter bezwaren tegen de manier waarop. In deze motie wordt het eerstvolgende EPS-overleg genoemd. Dat vindt plaats op 10 november. Wij kunnen niet verwachten dat op dat moment de gewenste beslissing over de kolenboycot wordt genomen. Als wij deze motie volgen, verlaten wij te vroeg het EEG-pad. D66 is immers een groot voorstander van communautaire maatregelen. Wij waren en zijn nog steeds voorstander van de motie-Kok/Van Mierlo, waarin een aansluiting bij de Verenigde Staten wordt gezocht. Deze motie werkt in dat perspectief als contraproductief. Daarom hebben wij ertegen moeten stemmen.

De heer **Aarts** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben tegen de motie op stuk nr. 47 gestemd, omdat wij ervan uitgaan dat de inhoud van deze motie is achterhaald door de motie, die later door de heer Kok bij de algemene beschouwingen is ingediend. Wij hebben toen voor die motie gestemd.

Wij hebben voor de motie op stuk nr. 48 gestemd. Vooral het tweede deel van het dictum spreekt ons aan. Daarin wordt gesproken over het trachten om internationaal het SADDCC-programma te versterken. Dit behoef onzes inziens niet in te houden dat wij onze eigen financiële bijdrage aan zuidelijk Afrika, die

reeds zeer hoog is en tot de hoogste in de westerse wereld behoort, substantieel moeten verhogen.

COVRA N.V.

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een stemverklaring afleggen over de motie-Zijlstra, stuk 18 907, nr. 10. De fractie van de RPF meent, dat een herbezinning op de mogelijkheid van toepassing van kernenergie dient plaats te vinden. De regering heeft dit ook toegezegd. Ook vinden wij dat niet mag worden vooruitgelopen op het al dan niet bouwen van nieuwe kerncentrales. Naar onze mening wordt dit in de motie op indirecte wijze wel gedaan. Er wordt namelijk alleen gesproken over het afval van de bestaande kerncentrales in Nederland. De indruk wordt gewekt, dat de regering niet tot verdere uitbreiding zal mogen overgaan. Om die reden heeft de fractie van de RPF de motie-Zijlstra en anderen, hoe sympathiek deze op het eerste gezicht ook overkomt, niet gesteund.

De **Voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, (nader) te stellen in handen van:

- a. de vaste commissie voor Landbouw:
  - het voorstel van wet van het lid Tazelaar omtrent een nieuwe regeling omtrent het uitloven van premieën bij openbare verkopen en verpachtingen (7 587);
  - de nota Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw (19 745);
- b. de vaste commissie voor Financiën:
  - het wetsvoorstel Herziening van de regeling van inkoop van eigen aandelen (19 747);
- c. de vaste commissie voor Defensie:
  - het voorstel van rijkswet Wijziging van de Defensiewet voor de Nederlandse Antillen en Aruba (19 749, R 1316);
- d. de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid:
  - het wetsvoorstel Wijziging van de Algemene Ouderdomswet, de Algemene Weduwen- en Wezenwet, de Algemene Kinderbijslagwet, de

Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten en de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (beëindiging van het ten laste komen van het Rijk van premies in geval van niet-schuldige nalatigheid) (19 751).

Aan de orde is de **stemming over een motie**, ingediend in de UCV over het **onderzoeksrapport Overheid en religieuze bewegingen**, te weten:

- de motie-Wiebenga over de investeringskosten van ruimtelijke voorzieningen voor sociaal-culturele/religieuze doeleinden (16 635, nr. 8).

(Zie UCV 67 van 8 september 1986.)

De **Voorzitter**: Het is mij gebleken, dat deze motie voldoende wordt ondersteund.

Mij is gevraagd om opening van de beraadslaging. Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb om opening van de beraadslaging gevraagd, omdat ik mijn motie op stuk 16 635, nr. 8 wens te vervangen door een aangepaste motie, die overigens mede door mevrouw Dales is ondertekend.

Motie

De motie-Wiebenga (16 635, nr. 8) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat het voornemen van de regering om in de Rijksregeling Welzijn Minderheden een bepaling op te nemen op grond waarvan rijkssubsidie kan worden verleend in "de investeringskosten van ruimtelijke voorzieningen voor sociaal-culturele/religieuze doeleinden" (16 102, nr. 133) zich niet verdraagt met de scheiding van kerk en Staat;

van oordeel, dat sommige groepen van met name oudere mediterrane migranten een achterstand hebben in

Wiebenga

de mogelijkheid deel te nemen aan sociaal-culturele activiteiten;

overigens van oordeel, dat het instelling voor sociaal-cultureel werk in principe vrij staat zelf te bepalen waar zij hun werkzaamheden willen verrichten;

verzoekt de regering: 1. het voornemen tot subsidiëring van gebedsruimten in te trekken; 2. de daardoor vrijkomende gelden op een andere wijze in het kader van het Rijksprogramma Welzijn Minderheden te besteden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie, die is mede-ondertekend door het lid Dales, voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 11 (16 635). De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Met deze motie beoogen wij twee dingen. Daarin is zij eigenlijk een aanvulling op de motie die ik net heb ingetrokken. Ten eerste wordt erin vastgelegd dat de scheiding van kerk en Staat gehandhaafd moet worden, ook op dit terrein. Ten tweede wordt erin vastgelegd, met name in het dictum, dat de vrijkomende gelden niet onttrokken moeten worden aan het Rijksprogramma Welzijn Minderheden, zodat die gelden op een andere wijze in het kader van dat programma kunnen worden besteed.

De heer **Schutte** (GPV): Kan de heer Wiebenga toelichten — met name voor de uitwerking straks — wat dan wel zou kunnen gebeuren? Kan er naar het oordeel van de heer Wiebenga uit deze nieuwe motie een besteding voortvloeien die direct of indirect ten goede komt aan gebedsruimten, of is dat uitgesloten in verband met de eerste constatering in de motie?

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijn fractie vindt dat die gelden niet moeten worden besteed aan bij voorbeeld investeringssubsidies voor, in dit geval, moskeeën. Zij heeft geen bezwaar tegen een subsidiëring van sociaal-culturele activiteiten — u kent het onderscheid tussen investeringen en activiteiten — zij het op basis van gelijkheid met andere sociaal-culturele activiteiten van minderheidsorganisaties.

□

De heer **Krajenbrink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het betreft hier een reeds lang lopende discussie. Het gaat om de vraag of er nu wel of niet een tijdelijke en beperkte financiële ondersteuningsregeling ten behoeve van religieuze gemeenschappen onder de etnisch-culturele groepen moet zijn bij de bouw van gebedsruimten. Daarover bestaan verschillen van mening, onder andere ook over de consequenties van het beginsel van de scheiding van kerk en Staat. Die verschillen van mening zijn bekend.

Deze problematiek hebben wij steeds besproken in het kader van het zogeheten "minderhedenbeleid". De VVD heeft nu de UCV over de sekten aangegrepen om hierover een motie in te dienen, onder protest van onder meer de vertegenwoordiger van mijn fractie bij dat debat. Ik wil hier gezegd hebben dat dat naar mijn oordeel blamerend is voor deze Kamer en beledigend voor de betrokkenen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Nu wordt het toch wel een heel hete discussie! Mijnheer Krajenbrink, ik mag bij u toch bekend veronderstellen dat die motie in de uitgebreide commissievergadering procedureel is aanvaard? Nu moet u niet moeilijk gaan doen en zeggen dat u het niet wenselijk vindt

dat een dergelijke motie is ingediend. Dat was mij uiteraard al veel langer bekend. Bovendien mag ik u eraan herinneren, dat aan de orde was niet zo zeer het sektenrapport, zoals u dat noemt, maar Overheid en nieuwe religieuze bewegingen. In dat rapport — daarom was die motie ook procedureel aanvaardbaar in die vergadering — is een zeer belangrijk hoofdstuk gewijd aan de hele verhouding tussen Overheid en Kerk. In dat rapport worden ook partijgenoten van u geciteerd. Ik noem bij voorbeeld professor Hirsch-Ballin, die overigens ook tegen deze hele opzet is.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik wil de tijdens de UVC gevoerde discussie uiteraard niet herhalen. De heer Wiebenga heeft verzocht deze problematiek in die UCV aan de orde te mogen stellen. Daartegen zijn toen duidelijke bezwaren aangetekend. Ik denk dat het een bepaalde loyaliteit van de mensen is geweest, het toch toe te staan. Voorzitter! Deze problematiek als zodanig hoort daar echter niet thuis. Ik herhaal dat en ik blijf bij dat standpunt. Nadien is ook duidelijk gebleken, dat betrokkenen het als zeer beledigend hebben ervaren, dat zij in dat kader aan de orde zijn gesteld.

Wat de zaak zelf betreft: begin dit jaar is na uitvoerige discussie een compromis bereikt in het kabinet.

De heer Krajenbrink (CDA)

Zeer beperkte financiële steun zou mogelijk zijn wanneer het gaat om investeringskosten van ruimtelijke voorzieningen voor sociaal-culturele/religieuze doeleinden. Dat was dan met name het compromis: sociaal-cultureel schuine streep religieus. De fractie van het CDA heeft niet staan juichen, maar heeft het compromis aanvaard. De regering heeft haar standpunt door middel van een brief aan de Kamer medegedeeld. Dat was omstreeks maart. Dan breekt er een interessante periode aan: de campagne voor de raadsverkiezingen! Wij horen dan opvallend positieve geluiden zowel van de kant van de VVD als van de kant van de Partij van de Arbeid. Het was voor ons een plezierige verrassing te constateren, dat er kennelijk toch beweging was in de standpunten van deze partijen. Dat was met name ook plezierig voor betrokkenen.

Mevrouw **Dales** (PvdA): Wil de heer Krajenbrink eens iets citeren van die positieve opvattingen die ik destijds namens mijn partij zou hebben weergegeven?

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik heb in verschillende fora gezeten. Ik heb verschillende leden van de kamerfractie van de PvdA gesproken, die mij steeds meedeelden dat dit, wat hen betrof, het goede compromis was. Hebt u dit overigens ontkend in die tijd?

Mevrouw **Dales** (PvdA): Jazeker, leest u de stukken nog maar eens na. Ik begriep dus, dat u niets te citeren heeft.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik heb gesproken over opvallend positieve geluiden. Ik zou — om eens een ander voorbeeld te noemen — bij voorbeeld hetgeen de heer Nijpels op een bijeenkomst te Rotterdam gezegd heeft kunnen citeren.

Mevrouw **Dales** (PvdA): De heer Nijpels is niet van mijn partij, mijnheer Krajenbrink!

De heer **Krajenbrink** (CDA): Als het puur gaat om het noemen van namen, mevrouw Dales: ik herinner mij bij voorbeeld een forum waarin ik zat samen met de heer Poppe. Die heeft ter zake heel duidelijke uitspraken gedaan. Niet alles komt meteen in de krant. Naar mijn mening weet iedereen die zich met deze

zaken heeft bemoeid, dat de algemene opvatting toen was: Partij van de Arbeid en VVD zijn geneigd dit compromis te aanvaarden. Dat is in die tijd ook echt niet weersproken.

Nadien keerde men echter vrij snel op zijn schreden terug. Dit resulteerde uiteindelijk in een nieuwe motie-Wiebenga, die nu is ingetrokken. In die motie werd de subsidie-mogelijkheid als zodanig duidelijk afgewezen.

Ik moet constateren, dat dit voor de Partij van de Arbeid waarschijnlijk iets te gek geweest is. Zomaar afwijzen en niets daarvoor in de plaats stellen, is waarschijnlijk net een te grote stap geweest. Nu ligt er een nieuwe gezamenlijke motie van VVD en PvdA en wederom in het kader van de UCV over de sekten. Voorzitter! In de motie wordt wederom het bewuste subsidievoornemen — het compromis van de regering — afgewezen. Er is echter een doekje voor het bloeden gevonden. Men is "van oordeel, dat sommige groepen van met name oudere mediterrane migranten een achterstand hebben in de mogelijkheid deel te nemen aan sociaal-culturele activiteiten." Misschien kan nog eens worden uitgelegd wat wij daar precies onder moeten verstaan, maar waarover nu in de gewijzigde motie wordt gesproken, is zeer nadrukkelijk een ander thema. Ik zal daar uiteraard graag het oordeel van de regering over vernemen, want het thema hoeft op zichzelf niet verkeerd te zijn. Wel is het echt iets geheel anders dan wij in de discussie over deze problematiek steeds op het oog hebben gehad.

In de gewijzigde motie wordt het echte probleem waar het om gaat, niet opgelost. De grote achterstand op het gebied van gebedsruimten en de conclusies die daarover in het rapport van de brede commissie-Waardenburg zijn getrokken, worden naar mijn overtuiging genegeerd. Dat betekent dat de zwakke groepen die hier in het geding zijn, in feite in de kou worden gezet.

□

Mevrouw **Dales** (PvdA): Voorzitter! Het enige dat ik met de heer Krajenbrink destijds deelde, was het gevoel dat het niet gelukkig was om de motie op dat moment in te dienen. Ook mijn fractie weet zeer wel dat de vertegenwoordigers van de islam niet gerekend kunnen

worden tot de nieuwe religieuze bewegingen, van welke aard dan ook. Echter, de motie is indertijd nu eenmaal ingediend en de toenmalige voorzitter heeft indiening toegelaten. In ieder geval is er geen reden om nu te doen alsof de motie niet geplaatst zou zijn. De heer Krajenbrink gebruikt er wel buitengewoon veel woorden voor.

Niet alleen door mede-ondertekening, maar ook door mede-vormgeving wil ik gaarne volledig verantwoordelijk zijn voor de motie die er thans ligt. Ik sluit mij geheel aan bij de toelichting van de heer Wiebenga hierop, maar wil daar nog een aanvulling op geven. De motie strekt er ook toe duidelijk te maken dat de scheiding van kerk en staat geen belemmering betekent voor de vrijheid van beheerders van ruimten van kerkgenootschappen, geestelijke genootschappen of wat daarmee gelijk te stellen is, om een overeenkomst aan te gaan met groepen die deze ruimten willen gebruiken, ongeacht de vraag of die groepen van dezelfde geestelijke signatuur zijn als de betrokken beheerders of van een geheel andere signatuur. Zo bestaat er ook geen enkel bezwaar tegen dat groeperingen met een kerkelijke of daarmee gelijk te stellen signatuur voor hun activiteiten gebruik maken van bij voorbeeld een algemeen club-, buurt- of dorps huis. Het zou overbodig moeten zijn om dit nog op te merken, maar mij is gebleken op meerdere punten dat vooral bij groeperingen van minderheden hieromtrent misverstanden bestaan. Wij wensen met deze motie uitdrukkelijk aan te geven (het zij herhaald) dat wij geen inbreuk op het principe van de scheiding van kerk en staat wensen. Wij willen het echter ook hardop zeggen als dat principe geheel ten onrechte wordt uitgerekt of van toepassing wordt verklaard op zaken waar dat niet hoort.

Het is zeer interessant dat er sprake is van een compromis in het kabinet. Ik had al gedacht dat zoiets aan de orde zou kunnen zijn geweest. Het zal duidelijk zijn dat mijn fractie daaraan in het geheel geen deel heeft. Het zou voor de geschiedschrijving interessant zijn om dat compromiskarakter nog eens nader te horen. Het gaat in feite niet om een compromis, maar om een inbreuk op één van de meest fundamentele principes waarover nu (niet zonder moeite) zeer heldere lijnen getrokken zijn en de effectue-

ring daarvan zeer binnen bereik is. Een aantal wetsontwerpen dat ertoe strekt om dat geheel te voltrekken, is nog in behandeling. Het is interessant om te horen van de regering (of misschien wel van de heer Krajenbrink die kennelijk een en ander zo bijzonder goed weet) hoe men een zodanig wezenlijk principe waar zoveel moeite in geïnvesteerd is, in een compromis overeind weet te houden. Naar de mening van mijn fractie — ik sluit daarbij nogmaals aan bij de heer Wiebenga — is dat niet mogelijk en is hier sprake van een overschrijding. In de thans ingediende motie hebben wij deze overschrijding weer teruggedraaid.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Mag ik mevrouw Dales, om het voor mij duidelijk te maken, nog een vraag stellen? Ik sluit daarmee aan bij de vraag van de heer Schutte. Wanneer, bij voorbeeld, een Hindoe-gemeenschap in de gemeente X een gebedsruimte wil creëren, kopen of bouwen, heeft zij dan iets aan deze motie of niet?

Mevrouw **Dales** (PvdA): Daardoor heeft zij de zekerheid dat er in geen geval met de toestemming van mijn fractie rijksmiddelen zullen worden geïnvesteerd in het instandstellen daarvan. Het bedrag dat de coördinerend minister voor het minderhedenbeleid er destijds voor over had was in feite een lachertje. Als het niet om een principiële kwestie ging zou je je daar nauwelijks dik over maken. De scheiding van kerk en staat hangt echter niet af van de grootte van het bedrag.

Die gemeenschap, en elke andere daarvoor in de plaats of daarmee gelijk te stellen gemeenschap, weet dat in Nederland — ik herhaal nu wat ik heb gezegd bij de behandeling van de Minderhedennota — de minderheden tenminste gelijke rechten hebben in de entree tot het sociaal-cultureel werk. Er zal echter niet, ten behoeve van welke groepering dan ook, opnieuw een inbreuk worden gemaakt op het principe van scheiding van kerk en staat. Er is dus geen plaats voor investeringssubsidies noch voor nieuw op te richten gebedsruimten, noch voor aanpassingen of anderszins.

Dat klemmt destemeeer omdat de coördinerend minister destijds niet in staat was een antwoord te geven op mijn vraag: wat doet u wanneer aldus een gebedsruimte is opgericht en het

sociaal-cultureel werk komt niet eens tot stand, wat in dat veld niet zo zeldzaam is. Het ging hier volgens de minister zuiver om een investerings-subsidie. Dat is echter buiten de orde. Daaromtrent behoort absolute helderheid te bestaan.

□

Minister **Brinkman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u voor de gelegenheid om ook namens de regering nog iets op te merken over deze zeer principiële zaak. Ik wil niet herhalen wat wij hierover al bij eerdere gelegenheden hebben gezegd. De kern daarvan is dat inderdaad conform artikel 1 van de Grondwet de staat zich niet met de religie dient bezig te houden. De institutionele en inhoudelijke zelfstandigheid van de kerkgenootschappen mag niet worden aangetaast. Tegelijkertijd zijn relaties of incidentele contacten tussen kerk en staat, evenals die tussen de staat en andere maatschappelijke instituties, volledig in overeenstemming met dat principe van de Grondwet, mits die institutionele en geestelijke zelfstandigheid van staat en kerk intact wordt gelaten. De scheiding van kerk en staat brengt wel met zich mee dat kerken in het overleg met de overheid en wat betreft steun van de overheid op dezelfde voet behandeld dienen te worden als andere maatschappelijke instellingen. Ik vat nu kort samen wat bij eerdere gelegenheden van de kant van de regering over deze zaak is gesteld. Praktisch gesproken betekent dat dat indien genootschappen op levensbeschouwelijke grondslag, andere dan hier in discussie zijnde, zich met een aanvraag om subsidie tot de regering zouden wenden, die aanvraag eveneens in overweging kan worden genomen, mits het gaat om een doelgroep in het kader van het gecoördineerde minderhedenbeleid. Het moet dus vallen binnen het zogeheten achterstandsbeleid. Tot zover de meer principiële kant van de zaak.

Intussen is er al enige tijd geleden een discussie ontstaan over de politiek-bestuurlijke achtergronden van dit alles. De regering heeft gesteld dat er in de praktijk een verwevenheid bestaat tussen datgene wat zich ontwikkelt aan sociaal-culturele activiteiten aan de ene kant en aan religieuze activiteiten aan de andere kant. Alleen al op

praktische gronden is het niet goed denkbaar die zaken uit elkaar te houden. Daarbij is ook een gegeven van enige betekenis geweest dat in de afgelopen maanden vanuit verschillende groeperingen in en buiten het parlement bij de regering tenminste de indruk is gewekt dat overwegend steun kon worden verkregen voor het compromis dat de regering heeft verwoord. De kern van dat compromis heb ik aangeduid met mijn verwijzing naar datgene wat de Grondwet stelt en de interpretatie van de regering daarvan. Dat had vrij brede steun in de Kamer. Nu ik uit het indienen van de motie moet constateren, dat die steun niet zo breed is als aanvankelijk werd verondersteld, ontstaat natuurlijk een nieuwe situatie, indien die motie onverhoopt zou worden aangenomen. Ik hecht eraan de Kamer nog een aantal nadere overwegingen voor te leggen. Wij moeten wel goed van elkaar verstaan, wat beoogd wordt met de motie, zoals die nu luidt.

Ik begrijp, dat direct, noch indirect van rijkszijde een bijdrage mag worden gegeven aan datgene, wat aan religieuze activiteiten in een gebouw, waar minderheden aanwezig zijn en waarin de overige activiteiten worden ondernomen, wordt ondernomen. Hoe kan dit worden gecontroleerd? De heer Wiebenga heeft gelijk, als hij zegt, dat in technische en theoretische zin een onderscheid kan worden gemaakt tussen enerzijds de exploitatie en anderzijds de investering. Hij zal het toch ook met mij eens zijn, dat het niet gemakkelijk is via inspecteurs of anderszins feitelijk en ter plekke vast te stellen waar de ene activiteit, de sociaal-culturele, ophoudt en waar de andere, de religieuze begint. Ik ga daarbij nog voorbij aan het feit dat, ondanks alle goede bedoelingen, in de boekhouding van de verschillende bewegingen verschrijvingen — in de goede betekenis van het woord — denkbaar zijn. Nogmaals, ik ga hiervan niet op voorhand uit, maar het is moeilijk te controleren. Wanneer de tekst op deze manier is geformuleerd, heb ik enige aarzeling of de praktische controleerbaarheid van wat de indieners van de motie beogen, optimaal zal zijn.

Los hiervan constateer ik, Voorzitter, dat in de overwegingen van de motie wordt voorgesteld om het bedrag, dat door de regering was gereserveerd voor investeringssubsi-

dies, beschikbaar te houden voor een heel ander doel. Er zijn vele goede doelen, ook op het terrein van het minderhedenbeleid, maar wij moeten de zaken goed uiteen houden. Tal van prioriteiten moeten afgewogen worden op het moment, dat er enige budgettaire ruimte ontstaat. Ik ben op zichzelf graag beschikbaar voor een afweging met de Kamer in het kader van het definitieve rijksprogramma minderheden over de bestemming van deze gelden. Mijn voorkeur blijft ernaar uitgaan, dit te doen langs de aanvankelijk door de regering uitgestippelde lijnen. Mocht hiervoor onvoldoende steun van de Kamer zijn, dan zullen wij ons opnieuw beraden. Ik zie zeer wel in, dat de oudere mediterrane immigranten, die in de motie worden aangeduid, een van de groeperingen zijn die enige steun zouden moeten krijgen. Het gaat mij echter te ver om deze twee in één keer aan elkaar te verbinden, ook al omdat ik niet uitsluit — dit is mijn volgende kanttekening — dat in de praktijk uitgerekend deze groep de groepering kan zijn, die praktisch gezien het meeste hecht aan de religieuze activiteiten in gebouwen, waar een mengeling van religieuze en sociaal-culturele activiteiten zich voordoet.

Voorzitter! Ik begrijp zeer wel, dat de bedoeling van de motie is dit type activiteiten zeer nadrukkelijk te scheiden. Wanneer het praktisch gevolg van het aanvaarden van de motie en het op basis daarvan subsidiëren van deze activiteiten voor deze groep zou zijn, dat toch de vermenging plaatsvindt die de indieners van de motie juist niet beogen, vraag ik mij af, of zij politiek bereiken wat zij willen bereiken. Deze overwegingen en kanttekeningen brengen mij tot de conclusie, dat de motie, zoals deze nu luidt, beter niet aangenomen kan worden.

□

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Enige verduidelijking aan de minister lijkt mij nodig, gegeven zijn ook van praktische kanttekeningen voorziene antwoord.

Het zou de minister duidelijk moeten zijn — ik wil dat in ieder geval nog eens vastleggen — dat concreet met de motie het volgende wordt beoogd. De minister heeft in zijn stuk 16 102 nr. 133 het voorstel gedaan om een bepaling in de rijksregeling welzijn minderheden in

te voegen, zoals in de eerste overweging van de motie geciteerd. Als deze motie wordt aanvaard, zal de Kamer aan de regering — de minister in dit geval — verzoeken, die bepaling niet in de rijksregeling welzijn minderheden op te nemen. Dit betekent zoveel als — en dat is heel wel controleerbaar — dat de minister verzocht wordt, niet door middel van bij voorbeeld eenmalige rijksbijdragen bij te dragen in de investeringskosten voor de totstandkoming van ruimtelijke voorzieningen voor sociaal-culturele en religieuze doeleinden. Als de minister voor dat doel niettemin, op aanvragen ingaande, een eenmalige investeringssubsidie of hoe hij het wil noemen uitkeert, denk ik dat het in strijd is met hetgeen is gesteld in de motie, ervan uitgaande dat zij wordt aanvaard.

Dit neemt niet weg dat daardoor een bepaald bedrag, dat de regering voor deze investeringen had willen bestemmen, daarvoor niet kan worden bestemd. Wat in het tweede deel van het dictum van de motie is beoogd aan te geven, is dat degenen die achter deze motie staan — wie dat zijn zal bij de stemming binnenkort wel blijken — geneigd zijn te zeggen: dat bedrag bevindt zich ook op grond van de ideeën van de minister binnen de uitgaven van het rijksprogramma welzijn minderheden, houd het daar. Dit betekent dat het beschikbaar kan komen voor exploitatiebijdragen in welke vorm dan ook. Het is niet mijn bedoeling, in dit korte debatje daarop en detail in te gaan. De minister heeft eraan gerefereerd dat op 12 november a.s., naar ik meen, een mondeling overleg plaatsvindt over de invulling van het rijksprogramma welzijn minderheden. Het kijkt mij prima, bij die gelegenheid in te gaan op de uitvoering van de motie. Ik neem aan dat de minister daarover ideeën heeft, zoals ook geldt voor de verschillende fracties.

□

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Ik wil mij in tweede termijn beperken tot het stellen van slechts enkele vragen, vooral aan de indieners van de motie. In de motie staat onder meer: "van oordeel, dat sommige groepen van met name oude mediterrane migranten een achterstand hebben in de mogelijkheid deel te nemen aan sociaal-cultu-

rele activiteiten". Waarom hebben de indieners deze groep zo expliciet opgevoerd? Er zijn toch tal van andere groepen te noemen als het gaat over achterstanden?

Dan kom ik tot de relatie van deze overweging — ik neem aan dat die relatie bestaat — met het dictum. Wij hebben van mevrouw Dales en van de heer Wiebenga gehoord: het mag niet ten goede komen aan die investeringssubsidies. De vrijkomend gelden mogen ook niet terug naar minister Ruding. Zij moeten ergens in de pot van het RWM blijven. Ik kan mij voorstellen dat men enig idee heeft wat ermee moet gebeuren. Het lijkt mij erg merkwaardig te zeggen: die vier ton moet daar maar ergens blijven en de minister ziet maar.

Mevrouw **Dales** (PvdA): Voorzitter! Ik zal de heer Krajenbrink rechtstreeks antwoorden. De tweede overweging strekt er in de eerste plaats toe, er blijk van te geven dat ook wij weten waarover het gaat, namelijk niet om iets vaags, maar om een knelpunt. Dat was in de overwegingen van de regering meegenomen en daartegen hebben wij als zodanig geen bezwaar gemaakt. Het ging daarbij om de aard van de subsidie en niet het adres waar de subsidie heen zou gaan.

In de tweede plaats mag men — ik sluit mij aan bij de wens van de heer Wiebenga om hierover nog nader spreken over enkele weken; dat is ook de wens van de minister — er een hint in zien met betrekking tot het doel, de groepering, waaraan het geld besteed zou kunnen worden, maar uitdrukkelijk niet het adres.

De minister heeft een aantal opmerkingen gemaakt over de controle. Voorzitter! Ik vind dat dit wat ver voert. Het zit vol verwarring en in het tweede gedeelte van het dictum wordt in het geheel geen ander doel vermeld. Verder sluit ik mij bij het betoog van de heer Wiebenga aan. In de volstrekte verwachting dat deze motie zal worden aangenomen, kunnen wij nader spreken over wat er wel kan.

□

Minister **Brinkman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp nu dat mevrouw Dales op een later moment over de controlebaarheid en uitvoerbaarheid van de regeling, die zij samen met de heer Wiebenga voorstelt, zou willen spreken. Ik vind dat wat laat.

Als de Kamer onverhoopt tot aanvaarding van deze motie zou komen, zou zij zich toch de vraag moeten stellen, of een dergelijke motie ook in de praktijk uitvoerbaar is en niet op zijn minst verwarring wekt bij bijvoorbeeld de groep van de oudere mediterrane migranten en bij anderen. Ik vind dit een belangrijke overweging, ook al is zij van praktische aard. Ook in de richting van de aanvragers van subsidie moet duidelijk worden gemaakt wat er wel en wat er niet kan. Mevrouw Dales en de heer Wiebenga weten hoezeer religieuze en sociaal-culturele activiteiten in de praktijk zijn verweven. Ik vermoed dat dit ook geldt voor deze groepen, gelet op gegevens die ik betreffende die kring van mijn medewerkers heb gekregen. Ik vraag mij dan ook af, of wij nu niet een regeling treffen, die ondoorzichtig is. Ik vind dat ik de Kamer daarvan mededeling moet doen voor zij zich hierover uitspreekt.

Mevrouw **Dales** (PvdA): De minister stelt voortdurend dat wij een regeling willen treffen maar dat is onjuist. Wij willen een regeling afkeuren die de minister heeft getroffen. Dat er evenwel nog iets zou kunnen — wij hebben daarover bepaalde gedachten — is een gegeven, dat zich er niet voor leent, breedvoerig in een motie te behandelen; het gaat niet om een nota. Wij zijn bereid, daarover nader met de minister te spreken nadat de stemming heeft plaatsgevonden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de volgende week over de gewijzigde motie te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de **stukken in verband met de C2-deponie (19 200-XI, nrs. 85 en 87; 19 700-XI, nr. 8)**.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Tijdens het mondelinge overleg heeft de minister voorgesteld om het afval met hoge concentraties aan zware metalen in een apart compartiment in een C2-depot op te

slaan, zulks met het oog op eventuele latere verwerking. Wij hebben sterk de indruk dat hij dit gebaar in de richting van de Kamer heeft gemaakt zonder er zelf al te veel in te geloven. In elk geval is op dit moment nog niet te voorzien of deze wijze van compartimentering optimaal zal aansluiten bij de toekomstige terugwinning en verwerkingsmethoden. Het lijkt dan ook beter, de compartimentering te laten aansluiten bij de ontwikkeling van de technologie en jaarlijks in het kader van de toetsing van het exploitatieplan te bezien, welke categorieën afval voor tijdelijke opslag in het C2-depot in aanmerking komen wanneer verantwoorde tijdelijke opslag elders niet mogelijk is.

De minister heeft gezegd dat afval dat binnen nu en tien jaar potentieel herbruikbaar is niet in het C2-depot mag worden gestort. De concrete mogelijkheden daartoe zullen echter niet altijd in deze termijn kunnen worden voorzien. Het kan dan ook zinvol zijn, perspectievolle afvalsoorten tijdelijk op te slaan totdat een definitief besluit over de mogelijkheid tot verwerking aanwezig is. Als dit bij nader inzien toch niet mogelijk blijkt te zijn, kan het afval alsnog in de verzamelbak worden gestort. Is verwerking wél mogelijk, dan wordt het afval naar de desbetreffende installatie afgevoerd.

Het zal u duidelijk zijn, Voorzitter, dat wij voorstanders zijn van mogelijkheden voor verdergaande compartimentering en daarover zou ik de Kamer om een uitspraak willen vragen.

Motie

Door de leden Eisma, Tommel en Veldhoen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

herinnerend aan de kameruitspraak over opslag van niet-verwerkbaar chemisch afval (18 100, hoofdstuk XI, nr. 53);

kennis genomen hebbende van het besluit van de minister om in het depot van C2-stoffen scheiding aan te brengen tussen afvalstromen met relatief hoge en lage concentratie;

overwegende, dat met het oog op lopend onderzoek naar terugwinning van stoffen verdere scheiding van afvalstromen gewenst kan zijn;

verzoekt de regering, tijdens de bouw van het depot zorg te dragen voor het doen aanbrengen van technische faciliteiten voor verdere compartimentering,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 11 (19 700-XI).

De heer **Veldhoen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Regering en Kamer hebben zich na verloop van tijd gevonden in een plan van aanpak voor de rijksbemoeyenis met chemisch afval. Dat leidde tot de bouw van een nieuwe verbrandingsoven en voorts tot een deponie. Met de minister werden een groot aantal problemen besproken in mondelinge overleggen. De meeste problemen zijn met wat geven en nemen opgehelderd, maar niet de vraag hoe te storten in een C2-deponie. De bereidheid iets te doen kwam wel boven water, maar onvoldoende.

De fractie van de PvdA meent dat het beleid te weinig is gericht op hoopvolle perspectieven voor de toekomst. De deponie is nodig, opdat niemand in de toekomst kan zeggen dat hij geen alternatief had. Wordt dat voordeel voldoende uitgebuit? Nee, want er komen vele mogelijkheden voor herverwerking, recycling en ontgifting van deze afvalsoorten. Daarom achten wij het beleid strijdig met een eerder gedane kameruitspraak, nr. 18 100-XI, nr. 53.

Het door elkaar dumpen van alle C2-afval verhindert herverwerking en frustreert de noodzaak van nieuwe technologieën. Daarom hebben wij gepleit voor meer separate opslag. Dat kost wat extra. In het kader van acceptatiebeleid en organisatie kost het wellicht wat meer moeite.

De vraag aan de minister is wat een paar gordijnen extra eigenlijk kosten. Nog belangrijker is de vraag wat die uitgave op den duur kan opleveren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vrees dat dit beleid geen aansporing is tot verdere inspanningen voor herverwerking en dus zal leiden tot de bouw van een tweede, een derde,

een vierde deponie enz. Dat is niet direct de bedoeling. Elke kans om dat te voorkomen moeten wij aangrijpen, ook al lijkt die kans nu nog klein.

□

Mevrouw **Laning-Boersema** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Toen op 10 september jongstleden de problematiek van de deponie van chemisch afval C2-categorie op de Maasvlakte weer aan de orde was, in een mondeling overleg met de minister, heeft de CDA-fractie opnieuw voor compartimentering gepleit. De minister zette vervolgens zijn acceptatiebeleid uiteen. Dat zal er in de eerste plaats op gericht zijn, de stoffen die onderling chemisch reageren te weren en in de tweede plaats op het weigeren van het type afval dat binnen nu en tien jaar potentieel herbruikbaar is.

De minister beloofde de Kamer jaarlijks op de hoogte te zullen houden van zijn acceptatiebeleid. Hij wil dus compartimentering door gerichte acceptatie, en dat is prima.

Onze vraag of compartimentering wellicht zinvol zou kunnen zijn in het licht en ter sturing van toekomstige verwerkingsprocessen, gericht op vermindering van de hoeveelheid C2-afval, bleef onbeantwoord. Om die vraag beantwoord te krijgen, werd door ons overleg georganiseerd tussen deskundigen van TNO, ambtenaren van VROM en leden van de CDA-fractie. In dat overleg trok de CDA-fractie de conclusie, dat thans pleiten voor meer dan de twee voorgestelde compartimenten geen reëel doel dient. Er zijn wel technieken in ontwikkeling, meer dan alleen die van TNO/THE, maar die vragen om een logistieke oplossing tussen de afvalproducent en de C2-deponie en zijn niet gebaat bij compartimentering.

Thans is er geen zicht op een beter gebruik van het kleine tweede compartiment dan de door de minister voorgestelde vulling met zeer zware metalen. Naast het acceptatiebeleid, dat jaarlijks geëvalueerd en bijgesteld wordt door het ministerie, zal er dus ook een voortdurende wisselwerking moeten zijn tussen dit beleid enerzijds en technologische ontwikkelingen anderzijds, waarbij de regering initiatieven moet nemen om het bestuurlijk-logistieke gat tussen beide te verkleinen. De CDA-fractie zal het acceptatiebeleid van de

regering in dezen zeer kritisch volgen, omdat wij van mening blijven dat deze C2-deponie een testimonium paupertatis, een bewijs van armoede, is van onze moderne samenleving.

□

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het uitgangspunt van de VVD inzake chemisch afval is het terugdringen van de hoeveelheid afval. Het storten moet zo gecompartmenteerd worden dat het milieu-verantwoord is, onderlinge chemische reacties worden uitgesloten en eventueel hergebruik mogelijk blijft en betaalbaar is, want wij praten uiteindelijk over overheidsinvesteringen. Mede door de toegezegde extra voorzieningen lijkt de opslag nu milieuverantwoord. Optredend als bevoegd gezag sluit de minister onderlinge chemische reacties via het acceptatiebeleid uit. VROM blijft alert door het acceptatieplan voor het chemische afval jaarlijks te bekijken en zo nodig te laten aanpassen.

Wat betreft de mogelijkheden tot hergebruik benadrukt de minister dat direct bruikbaar te maken afval niet wordt gestort. Voor de rest van de "troep", zoals de minister het uitdrukt, wordt door wetenschap en industrie het hergebruik niet nagestreefd. Die energie wordt gebruikt om het ontstaan van afval te voorkomen. Alleen de scheiding tussen chemisch afval met relatief hoge en afval met relatief lage concentraties zware metalen is volgens de minister technisch haalbaar en voor de toekomst wellicht zinvol. Hij heeft deze stelling volgens de VVD tijdens het mondelinge overleg voldoende onderbouwd. De VVD aanvaardt de opslag in twee compartimenten. Wel heeft de VVD bezwaar tegen de door de AVR aangedragen alternatieven in het MER, die in wezen technisch onzinnig blijken te zijn, maar door AVR zelf slechts worden afgewezen op ondeugdelijke economische gronden. Een en ander heeft zodoende veel verwarring veroorzaakt. De minister gelieve dat aan de heren over te brengen.

□

Minister **Nijpels**: Voorzitter! Evenals tijdens het mondelinge overleg van

enkele weken geleden gaat het nu ook vooral weer om de vraag of moet worden overgegaan tot verdere compartimentering. Ik herhaal in het kort nog even de argumenten die wat dat betreft in de politieke discussie een rol hebben gespeeld.

De eerste overweging, die in de afgelopen jaren in het overleg met mijn ambtsvoorganger diverse malen aan de orde is geweest, had te maken met het milieu. Tijdens genoemd mondeling overleg heb ik getracht de relatie tussen C2-deponie en het behartigen van de milieubelangen duidelijk te maken. Ik noem de maatregelen nog even. Er komen dorpels waardoor er een fysieke scheiding plaatsvindt. De hele bak van 320 bij 50 meter wordt verdeeld in vier eenheden. Er worden kunststof schermen geslagen onder de bakken waardoor er sprake is van apart te beheersen eenheden. Zowel onder de bak als in de bak komt een drainagesysteem zodat eventuele lekkages snel kunnen worden geconstateerd. Tenslotte zal, als een deel van de deponie is volgestort, de zaak worden afgedekt waarbij zorg wordt gedragen voor een detectiesysteem zodat ook in dat opzicht adequate beheersmogelijkheden ontstaan.

Een tweede reden voor compartimentering heeft te maken met de mogelijkheid van re-activiteit. Tijdens het mondeling overleg heb ik al duidelijk gemaakt, dat wij via het acceptatiebeleid ervoor zullen zorgen dat van re-activiteit van aangeboden stoffen geen sprake kan zijn. In dat overleg heb ik al toegezegd, dat het acceptatieplan ieder jaar naar de Kamer zal gaan. Dat betekent dat de Kamer de mogelijkheid krijgt, tot bijstelling te besluiten. Als de Kamer over dat plan zal praten, denk ik niet dat zij in de eerste plaats zal letten op de re-activiteit, maar vooral — en dit is dan de derde reden voor compartimentering — op het hergebruik van de stoffen. Het acceptatieplan zal een middel zijn voor kabinet en Kamer om invloed uit te oefenen op het hergebruik. Wat dit betreft ben ik graag bereid, de komende jaren met de Kamer over dit acceptatieplan van gedachten te wisselen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog enkele opmerkingen maken over het hergebruik. De Kamer weet dat ik destijds de voorgestelde compartimentering als alternatief heb aangedragen. Daarbij zal spul met

Nijpels

hoge concentraties zware metalen gescheiden worden van spul met lage concentraties zware metalen. Ik moet u zeggen dat ook verder mondeling overleg ons niet heeft geleerd dat nadere compartimentering zinvol is. Ik denk dat mevrouw Laning op een goede wijze heeft samengevat hoe het kabinet op dit moment daarover denkt, door te stellen dat verdere compartimentering geen enkel reëel doel dient en dat er op dit moment geen uitzicht is op hergebruik.

De heer Eisma zei dat het goed is als het kabinet nog eens de vraag bekijkt of men niet tot verdere compartimentering moet komen in verband met het hergebruik. Ik geloof dat de heer Eisma er te gemakkelijk van uitgaat dat alles wat wordt aangeboden, daadwerkelijk kan worden gescheiden. Het gaat niet eens zozeer om de scheiding, maar hij meent dat er daadwerkelijk criteria zijn, op basis waarvan tot scheiding kan worden overgegaan.

Wij moeten ons realiseren dat het gaat om relatief kleine hoeveelheden van wisselende herkomst en wisselende samenstelling. De kwaliteit en de kwantiteit van wat wordt aangeboden, zijn op dit moment niet goed aan te duiden. Ik heb al een opmerking gemaakt naar aanleiding van de discussie over het gidsmetaal. Dat metaal zou dan bepalend moeten zijn voor het compartiment waarin het wordt opgeslagen.

Ik wil een voorbeeld geven waarmee ik duidelijk maak dat wij op een buitengewoon lastig terrein komen. Stof X bevat 2% van een bepaald metaal. Verder bevat het geringe hoeveelheden — minder dan 2% — andere metalen. Dat betekent dat 2% uit gidsmetaal — bij voorbeeld koper — bestaat. Stof Y bevat 3% koper, dus meer dan in stof X voorkomt, maar het bevat ook 4% lood. Met andere woorden: voor stof Y is lood het gidsmetaal. U moet mij dan maar vertellen hoe ik dat spul moet scheiden en waar ik het moet opbergen. Wij veroorzaken meer problemen dan er op dit moment kunnen worden opgelost. Als wij kijken naar de criteria, dan is er op dit moment geen goede reden om te besluiten tot verdere compartimentering.

De heer Veldhoen vroeg of ik kan uitleggen wat verdere compartimentering kost. Ik grijp deze gelegenheid graag aan om mijn zorg aan de

Kamer over te brengen. Het gaat om de kosten die met het huidige voorstel gemoeid zijn. In het mondeling overleg zei ik dat de kosten naar schatting een miljoen gulden bedragen. Dat waren de gezamenlijke kosten van de compartimentering en de extra voorzieningen ten behoeve van de drempel en de scheiding. Op dit moment leren berekeningen van de AVR ons dat zelfs de eenvoudige scheiding tussen hoge en lichte concentraties zware metalen, waarschijnlijk zo'n drie miljoen gulden zal kosten. Dat betekent dat het bedrag al twee miljoen gulden hoger is dan wat ik destijds de Kamer heb medegedeeld. Als ik een tekenbord had, zou ik kunnen uiteenzetten hoe het precies komt, maar het zou aangeven dat verdere compartimentering nog hogere kosten met zich brengt. Daar waar mevrouw Laning heeft vastgesteld dat verdere compartimentering geen zinnig doel dient, denk ik dat het onverstandig is, het pad te bewandelen dat wordt uitgestippeld in de motie van de heer Eisma, waarin om verdere compartimentering wordt gevraagd. Niet alleen om inhoudelijke redenen, maar ook om financiële redenen, ontraad ik de Kamer niet stelligste, deze motie te aanvaarden.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd in vierde termijn te bepalen op 1 minuut.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Wij willen condities stellen om aan te sluiten bij technologische ontwikkelingen die wij op dit moment nog niet kennen. Wellicht, en de heer Veldhoen zei dat ook, is de kans klein dat het effect met zich brengt, maar....

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Mag ik vragen hoe de heer Eisma wil aansluiten bij technologische ontwikkelingen die hij nu nog niet kent?

De heer **Eisma** (D66): Er zijn verwachtingen, en dan spreek ik niet alleen over gesprekspartners van TNO, bij anderen dat er zulke ontwikkelingen komen. Wanneer men mij die verwachtingen mede-

deelt, dan heb ik daar rekening mee te houden en politiek te vertalen.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Binnen welke termijn ongeveer worden die verwachtingen dan bewaarheid?

De heer **Eisma** (D66): De laatste gegevens duiden op een termijn van twee jaar. Dat betekent dat als wij nu geen voorzieningen treffen, wij die kans missen. De minister sprak over het acceptatiebeleid en ik ben het geheel met hem eens dat dit een instrument is om de reactiviteit te controleren. Toekomstige verwerkingsmethoden, waar u en ik op dit moment nog niet zeker van zijn, en hergebruik kunnen — wanneer wij deze kans laten liggen — niet meer effectief gemaakt worden. Wanneer deze motie niet wordt aangenomen en de minister dit voorgestelde beleid niet overneemt, hebben wij als enige instrument dat wij jaarlijks het acceptatieplan nauwgezet volgen.

Als de minister zegt dat het relatief kleine eenheden zijn die dan gescheiden moeten worden, dan zullen er waarschijnlijk ook relatief kleine voorzieningen moeten worden getroffen. Ik vraag mij dan ook sterk af of dan de kosten zo hoog zullen zijn als de minister heeft gezegd.

□

De heer **Veldhoen** (PvdA): Voorzitter! Ik heb gelukkig niemand horen zeggen dat compartimentering niet kan of zinloos zou zijn. Tot de minister zou ik willen zeggen, dat het uiteraard niet onze bedoeling is om zinloze en geldverslindende dingen te doen. Gezien het open einde na het laatstgehouden mondeling overleg en de nog mogelijke en resterende toch wel hoopvolle perspectieven voor bepaalde vormen van herverwerking, lijkt ons voorstel toch niet zo absurd. Dat voorstel strekt ertoe om in aangebrachte compartimenten volgens schema afvalsoorten te storten, al dan niet gemengd, die naar verwachting eventueel hergebruik, ontgifting of recycling niet in de weg staan. Dan helpt een acceptatieplan niet meer, want dan ligt de put al half vol. Inmiddels dient het onderzoeksbeleid daarop te worden afgestemd. Wij zijn bang dat dit gefrustreerd wordt. Ik geef toe dat de kansen niet groot lijken, maar domweg alle geaccepteerde afval door elkaar in de overigens niet

Veldhoen

bodemloze put plempen, is ons te passief. Niet geschoten is altijd mis. Ik vind het jammer dat ook het CDA zich heeft teruggetrokken en er zich bij neerlegt. Overigens kun je van koper en lood mooi messing maken.

Mevrouw **Rempt-Halman de Jongh** (VVD): Daar hebben wij nogal wat van!

Mevrouw **Laning-Boersema** (CDA): Voorzitter! Wij danken de minister voor zijn beschouwing, al leverde deze weinig nieuwe gezichtspunten op. Als wij het zwaartepunt van de discussie straks naar het acceptatieplan verleggen, hoop ik dat wij iets verder komen. Wie weet worden wij straks verrast door nieuwe gegevens, zodat het dan misschien mogelijk is — en wij kunnen besluiten — om het compartiment "zwarte metalen" leeg te halen en voor de doelstelling te gaan gebruiken, die wij nu nog niet zien.

Mevrouw **Rempt-Halman de Jongh** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard blijft mijn fractie eigenlijk voor compartimentering, maar wel zo dat het economisch een haalbare kaart is. Het lijkt mij namelijk verschrikkelijk onzinnig om te gaan compartimenteren voor stoffen, waaraan op dit ogenblik waarschijnlijk helemaal geen gebrek bestaat. Dat zullen dan straks stoffen zijn, die zo ongeveer met platina worden belegd. Ik denk dat wij deze stoffen nu op andere wijze veel goedkoper kunnen winnen. Zo schaars zijn ze niet, koper en.....wat was het ook al weer, mijnheer Veldhoen?

Minister **Nijpels**: Voorzitter! Ik meen dat ik kort kan zijn, omdat er toch sprake is van een herhaling van zetten.

Ik wil er nog eens de nadruk op leggen dat de vrees van de heer Eisma niet gerechtvaardigd is, omdat wij bij de C2-deponie uitgaan van een termijn van 10 jaar, in die voege dat, als er enig uitzicht is op hergebruik binnen 10 jaar van het spul dat in die deponie terecht zou komen, dit spul daar dan niet mag worden afgeleverd. Die termijn van 10 jaar is er dus

niet voor niets. Eerlijk gezegd, heb ik, als ik naar mijn deskundigen luister, niet de indruk dat de technologische sprong die wij zouden kunnen maken, zo groot is dat er op dit moment al uitzicht is op situaties waarin wij het spul dat daar op dit moment terecht komt, al binnen 10 jaar zouden kunnen hergebruiken. Mocht daarvan sprake zijn, laten wij dan blij zijn! Als blijkt uit de technologische ontwikkelingen dat het acceptatieplan moet worden bijgesteld, omdat er een mogelijkheid voor hergebruik is gekomen, laten wij elkaar daarover dan de handen schudden en laten wij dan blij zijn dat wij weer iets van dat spul uit de samenleving hebben kunnen halen.

Mevrouw Laning zegt dat de fundamentele vraag hierbij is hoe wij het beleid voeren en wat wij eraan kunnen doen om ervoor te zorgen dat die C2-spullen uiteindelijk niet meer in de samenleving terechtkomen. Dat zal vragen om verandering van productieprocessen. Ook zal dit betekenen, dat er andere produkten komen. Daarop moet dan ook het accent van het beleid worden gelegd. Ik ben het namelijk graag eens met mevrouw Laning dat een C2-deponie in een bepaalde mate een bewijs van armoede is van onze welvaartsmaatschappij. Het kabinet zou het ook voortreffelijk vinden, als op een termijn van tien of twintig jaar dit bewijs van armoede niet meer nodig is. Het kabinet kan hierop slechts ten dele invloed uitoefenen. Het gaat om produkten die wij met ons allen maken en die wij allen iedere dag gebruiken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, volgende week te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het deel Landbouw van hoofdstuk XIV (Landbouw en Visserij) van de rijksbegroting voor 1987 (19 700-XIV)**;

- **de begroting van het Landbouw-Egalisatiefonds, afdeling A, voor 1987 (19 700-C)**;

- het wetsvoorstel **Wijziging van de begroting van ontvangsten en uitgaven van het Landbouw-Ega-**

lisatiefonds, afdeling A, voor het jaar 1982 (slotwet; tweede wijzigingsvoorstel) (18 875);

- het wetsvoorstel **Wijziging van de begroting van ontvangsten en uitgaven van het Landbouw-Egalisatiefonds, afdeling A, voor het jaar 1983 (slotwet; eerste wijzigingsvoorstel) (18 878)**,

en van :

- de motie-Van Mierlo over landinrichtingsprojecten (19 700, nr. 21).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het had zo mooi kunnen zijn: 50 miljoen meer voor landinrichting, 50 miljoen meer voor mestsubsidies, 30 à 60 miljoen meer voor beroepsonderwijs en technologiebeleid en 10 miljoen minder bezuinigen op de begroting van Landbouw, minder dan nu is voorgesteld. Natuurlijk houden onze voorstellen over de inflatiecorrectie, de vermogensaftrek en de basispremie van de WIR een nadeel in voor de land- en tuinbouw. Dat nadeel kan op zo'n 100 miljoen geschat worden. Dat moet bij de overwegingen worden betrokken.

Het netto resultaat zou echter altijd nog + ruim 50 miljoen zijn geweest. Maar het heeft niet zo mogen zijn! Het alternatief dat de PvdA heeft voorgesteld, is twee weken geleden verworpen. Vandaag moeten wij dus proberen, in het regeringsbeleid verbeteringen aan te brengen. Dit beleid is overigens minder dan wij ervan verwacht hadden.

Ik ga eerst even terug naar het testament van minister Braks: meer voor mest, onderzoek en relatienota-beleid. Het stond er heel duidelijk: meer voor drie dingen. Over het relatienota-beleid zal mijn collega mevrouw De Boois straks spreken. Voor mest is 25 miljoen gulden opgenomen in dit regeringsbeleid. Dat is te weinig in het licht van de inspanningen die van het bedrijfsleven worden gevraagd.

Met de allergrootste moeite heeft mijn fractie uit deze uitgemergelde begroting nog ruim 3 miljoen bijeen kunnen sprokkelen, naast de 1 miljoen voor de sociaal-economische voorlichting of, misschien beter gezegd, de mestvoorlichting.

Nogmaals, het is een uitgemergelde begroting. De homogene groep landbouw en visserij is nu lager begroot dan in 1980. Dat is de enige homogene groep die zoveel lager uitkomt! Tegelijkertijd verwijs ik toch naar de zeer sterk gestegen uitgaven voor het EG-landbouwbeleid. Zolang daarvoor geen echte oplossing wordt gevonden, zal het voor het publiek en trouwens voor onze fractie moeilijk te accepteren zijn dat de nationale begroting voor Landbouw en Visserij sterk wordt verhoogd.

In de begroting wordt op onderzoek 7 miljoen bezuinigd. Dat is andere koek dan de uitspraak van de directeur voor het landbouwkundig onderzoek, dat een verhoging van 25 miljoen nodig is. Het is ook andere koek dan het testament van deze minister! Kan hij ons daarover opheldering verschaffen? Kan hij daarbij ook het vele nieuwe onderzoek betrekken, dat hij in antwoord op schriftelijke vragen ter zake aankondigt en in de memorie van toelichting noemt? Ik herhaal het: nieuwe afzetmogelijkheden, nieuwe produktietechnieken, mestonderzoek, landinrichtingsonderzoek, onderzoek voor openluchtrecreatie, enzovoorts.

Er wordt gesproken over het verzelfstandigen van onderzoek. Mijn fractie heeft daartegen onder bepaalde voorwaarden geen principiële bezwaren, zeker niet als op die manier bepaalde verbeteringen in de efficiency snel tot stand komen. Hierbij is te denken aan de uitvoering van mijn motie, die ik op 16 juni 1986 in een UCV heb ingediend. Daarin vraag ik naar mogelijke fusies van en samenwerking tussen de instituten. Heeft men daaraan overigens al iets gedaan? Het wordt echter vreemd, wanneer die verzelfstandiging en wellicht ook die van andere delen van het overheidsapparaat wordt ingegeven door te omzeilen personeelsreducties. Het is van tweeën één: of wij behandelen landbouwkundig onderzoek als ander onderzoek, zoals TNO of ZWO, dus alleen een ombuigingstaakstelling en niet daaroverheen een personeelsreductie, of wij behandelen DLO als een zuiver ambtelijke instelling met formatietaakstellingen, maar dan ook zonder extra ombuigingen, die immers voor 80% weer bij het personeel terecht komen. Hetzelfde schijnt te spelen bij het onderwijzend personeel. Hierover dient door de regering vandaag duidelijkheid te

worden gegeven. In mijn tekst staat nu " (UITSpraak)". Dat betekent dat ik normaal zou hebben gezegd, dat, als de regering daaraan niet voldoet, ik overweeg in tweede termijn daarover een motie dienen.

Het is ook aardig om, behalve naar het testament van de minister, ook nog eens te kijken naar de verkiezingsprogramma's. Neem bij voorbeeld het verkiezingsprogramma van het CDA. Daarin staat: "De inspanningen in het landbouwkundig onderzoek worden geïntensiveerd". Maar ja, het verkiezingsprogramma geldt voor meer jaren. Wie weet. De VVD was tot nu toe succesvoller. Op twee plaatsen in haar programma staat, dat er geen vestigingswet zal komen. Verder staat daarin ook, dat er geen wet agrarisch grondverkeer zal komen. En verdraaid, het staat in het regeerakkoord: geen vestigingswet en geen wet agrarisch grondverkeer. Het is een beetje negatief, maar het staat er. Over de wet agrarisch grondverkeer heb ik in het verleden altijd al gezegd, dat ook voor ons, gezien de geringe aankoop van buiten de landbouw, gezocht dient te worden naar een ander beheersingssysteem. Acht de regering het huidige prijsniveau nog steeds niet te hoog? Ik moet toegeven: wij hebben dit weekend een tabel gekregen. Hier en daar loopt het prijsniveau iets terug, maar het zit nog steeds op een erg hoog niveau. Het regeerakkoord vermeldt voor het niet invoeren van een Vestigingswet als argumentatie de inwerkingtreding van de Meststoffenwet en de superheffing. Dat kan niet anders betekenen dan dat bij de uitvoering van beide regelingen structurelementen zullen meewegen. Ik wijs die mogelijkheid niet op voorhand af. Mag ik de minister daarom vragen, op welke wijze hij dit wil doen en welke visie daaraan ten grondslag ligt? Laten wij bij voorbeeld de superheffing nemen. Wil de minister vrijkomende quota bij voorkeur bestemmen voor ontwikkelingsbedrijven, voor probleemgevallen bij bedrijfsopvolging? Dat zou bij voorbeeld kunnen via het instellen van een melkbank, zoals voorgesteld door het NAJK. Wij steunen overigens dit voorstel. Er zijn wellicht ook andere mogelijkheden. Wil de minister de regeling voor de superheffing en de Meststoffenwet in die zin uitvoeren, dan kan hij op onze steun rekenen. Wij zullen dan hoogstens nog eens willen praten

over de toe te passen criteria. Als echter onverhoopt met deze passage in het regeerakkoord alleen wordt bedoeld, dat door de Interimwet, de Meststoffenwet en de superheffing de toetreding in elk geval al beperkt is, zo niet onmogelijk is geworden, en dat daarom geen vestigingswet nodig is — als dus een structuurbeleid met name voor jonge en/of kleine bedrijven ontbreekt — dan zal de minister ons met kracht op zijn weg vinden. Ik kan mij overigens nauwelijks voorstellen, dat de regeringspartijen een dergelijk beleid kunnen of willen ondersteunen. Ik ben daarom zeer benieuwd naar de uitspraken van de bewindsmen en naar de visie van de beide collega's.

Er staat nog meer in het regeerakkoord. Er wordt gesproken over een studie naar de niet-verzekerbare risico's in de land- en tuinbouw. Mede namens collega Tommel van harte bedankt. Het gebeurt immers niet vaak, dat een motie van de oppositie terugkomt in het regeerakkoord van de andere partijen. Het regeerakkoord begint overigens met vast te stellen, dat het terugdringen van energiekosten voor de tuinbouw van wezenlijk belang is. Hoe verhoudt dat zich nu met de voorgenomen verhoging van de tuinbouwgasprijs met f 40 miljoen? Staat dat niet op enigszins gespannen voet met elkaar? Overigens kan die gehele operatie van de verhoging van de tuinbouwgasprijs pas ingaan, naar ik aanneem, na afloop op 1 oktober van het het volgend jaar van het huidige contract. Welke verhoging moeten de tuinders eigenlijk verwachten? In het antwoord van de minister krijg ik graag heel veel duidelijkheid over dit onderdeel.

Er staat nog veel meer moois in het regeerakkoord. Er wordt gesproken over een doorgevoerde deregulering. Denk dan nog maar eens aan het amendement van de VVD over mestafzet op contract. Wij stonden daarachter. Wij hebben dat gesteund. De berg papier die dat meebrengt is groter dan de berg mest waarover het gaat. Ik vind het prima, maar praat dan ook niet over de deregulering. Als je die wil, pas die dan ook toe. Aandacht voor de export wordt genoemd in het regeerakkoord. Waar bestaat die uit? Niet uit meer centen, niet uit meer brains, want de notitie over het exportbevorderingsbeleid, waarvan wij hadden gevraagd die voor 1 maart van dit jaar klaar te hebben, is

er nog steeds niet. Nu ziet men dat ik deze tekst in het afgelopen weekeinde heb geschreven, want verdraaid, vanochtend was de notitie er, toch altijd nog zo'n zes maanden na dato.

Ten slotte staat er, tot onze tevredenheid, in het regeerakkoord — duidelijk op verzoek van de VVD — iets over een studie naar diverse modellen van produktiebeheersing. Dat is prachtig, maar wat gebeurt er intussen? De regeringsverklaring is hierover duidelijk: "De inkomens komen onder druk te staan". De fractievoorzitter van de VVD sputterde nog wat tegen: "Het landbouwbeleid moet meer marktconform worden, maar dat mag niet ten koste gaan van onaanvaardbare effecten van het koopkrachtniveau van de agrarische bevolking".

De heer **Blauw** (VVD): Dit is toch absoluut niet strijdig?

De heer **Tazelaar** (PvdA): Met wat?

De heer **Blauw** (VVD): De uitspraak van mijn fractievoorzitter enerzijds, de passage in het regeerakkoord en de uitspraak van de minister-president anderzijds. U haalt een spook van zolder!

De heer **Tazelaar** (PvdA): In het regeerakkoord staat dat er een studie zal komen naar diverse modellen van produktiebeheersing. Ik vraag wat er intussen gebeurt. De regeringsverklaring spreekt ervan dat de inkomens onder druk komen te staan. Hoeveel? De VVD zegt — ik citeer uw fractievoorzitter — dat het marktbeleid meer marktconform moet worden en dat dit niet ten koste mag gaan van onaanvaardbare effecten van het koopkrachtniveau van de agrarische bevolking. Dat is een standpunt. De minister-president reageerde daarop en zei dat zulks tot op zekere hoogte helaas onvermijdelijk was. Onaanvaardbaar en tot op zekere hoogte. "Mijne heren", zeg ik dan tegen beiden, "het gaat wel om de inkomens van een groep zeer hardwerkende mensen, voor een deel met goede inkomens maar voor een zeer groot deel ook met besteedbare inkomens welke lager zij dan het minimum-inkomen". Natuurlijk zijn er belangrijke verschillen per regio en per sector. Natuurlijk zijn er ook goede en minder goede boeren. Gemiddeld ligt het inkomen van agrarisch Nederland volgens het LEI per hoofd van de bevolking nog altijd

ruim 20% lager dan dat buiten de landbouw. Natuurlijk, er zijn ook gigantische problemen in het landbouwbeleid, die moeten worden opgelost: melkpoeder, boterbergen, uitgedroogd tot wanstaltige afmetingen; te veel graan, suiker, wijn, olijfolie en rundvlees. Deze problemen moeten worden opgelost, niet alleen uit budgettaire overwegingen maar ook uit handelspolitiek oogpunt — om te komen tot een verdere uitbouw van de Europese Gemeenschappen — en in het belang van ontwikkelingslanden. Die oplossing mag echter niet worden afgewenteld op de boeren. Niks "onaanvaardbaar", niks "tot op zekere hoogte" zonder verdere invulling! Wat is dan "aanvaardbaar", en wat is onaanvaardbaar voor de VVD? Waar ligt die "zekere hoogte" voor de minister-president en voor het CDA?

Natuurlijk is de inkomenspositie van de boeren niet de enige factor die een rol speelt bij de aanpassing van het landbouwbeleid, maar voor mijn fractie is dit wel een van de belangrijkste. Mag men een sector die in inkomen zo sterk achterblijft bij de rest van de maatschappij wel vragen, zo veel in te leveren. Of is men werkelijk bezig, zoals de heer Lichtenberg van de FNV in een bestuursvergadering van het Landbouwschap op 3 september jl. opmerkte, met een beleid van koude sanering? Wij hebben ons daartegen steeds verzet in de afgelopen jaren, en wij zullen ons daartegen blijven verzetten, of er nu veel of weinig boeren op ons stemmen. Die consistente visie zullen wij blijven uitdragen.

Terug naar die studie binnen zes maanden, die in het regeerakkoord wordt aangekondigd. Tegelijk gaat deze minister gewoon door met het verdedigen van zijn visie. Vorige week deed hij dat nog in Luxemburg: lagere quota en lagere prijzen. Had deze Kamer hem al niet eerder duidelijk gemaakt dat dat niet gaat? Hadden wij al niet eerder bij motie uitgesproken dat bij redelijke — dus verlaagde — quota redelijke — dus hogere — prijzen horen? Is deze minister doof? Is hij hardleers? Of heeft hij zo zijn eigen manier om met verlangens en uitspraken van de Kamer om te gaan? Daar begint het zo langzamerhand flink op te lijken.

De nota over het exportbeleid heb ik al genoemd. Het rampenfonds staat dan weliswaar in het regeerakkoord, maar dit had de Kamer voor 1

maart 1986 moeten bereiken. De notitie over het gebruik van rest- en afvalwarmte in de glastuinbouw — de motie-Tommel — is één jaar geleden aangevraagd. Verder wijs ik op de motie van collega Van Noord en van mijzelf over de berekening van de WIR-premie bij bedrijfsovername in familieverband. De compensatie voor de afschaffing van de negatieve aanslag in de WIR — f 33 miljoen voor de sector en voor de coöperaties samen — is in het kader van de ombuigingen geschrapt. Het was echter wel een reële toezegging van de regering. Daarover kan men terecht boos worden. De vraag dringt zich dan ook op, of de regering niet zou moeten overwegen voor een beperkte sector — de agrarische — de negatieve aanslag alsnog te handhaven. Wij wachten de reactie van de bewindsman in dezen wel af. Als dit echter niet gebeurt, dan ligt er voor het schrappen van die compensatie een bepaalde tegemoetkoming in het onverkort uitvoeren van de eerdergenoemde motie-Van Noord/Tazelaar. Wat zegt onze minister van Landbouw en Visserij daarover in de memorie van toelichting? Ik citeer: "Ik heb de motie onder aandacht van Financiën gebracht." That's all!

Mijnheer de Voorzitter! In dit debat wens ik van de regering een antwoord op de vraag wanneer deze motie zal worden uitgevoerd. Als de minister van Landbouw en Visserij het antwoord niet wil of kan geven namens de regering, dan verzoek ik u, Voorzitter, de staatssecretaris van Financiën voor dit onderdeel van het debat naar de Kamer uit te nodigen.

Ik verwijs in deze droeve klaagzang verder naar gevraagde notities over de mestproblematiek die de Kamer twee maanden voor het inwerkingtreden van de mestwetgeving nog steeds niet heeft ontvangen en naar de studie naar het swillverbod, die maanden is vertraagd. Het gaat in al deze gevallen om kameruitspraken. Ik kan derhalve ook niet anders vaststellen dan dat de minister een loopje neemt met de Kamer, dan wel de Kamer met een korreltje zout neemt en in ieder geval sterk de indruk wekt de Kamer niet serieus te nemen. Dat kunnen en zullen wij niet accepteren.

Ik kom nu terug op de opstelling van de minister binnen de EG. Hij heeft gelukkig — volgens de pers in ieder geval — tot nu toe voor zijn ideeën weinig gehoor gevonden bij zijn collega's. Wat echter niet is, kan

komen. Ik zal over deze zaak vandaag zeker geen motie indienen en morgen ook niet, hoewel mijn zienswijze duidelijk afwijkt van die van de bewindsman. Ik doe dat niet om op dit moment zelfs ook een zweem naar Deense toestanden te vermijden. Dat moet duidelijk zijn. Ik ben wel erg benieuwd naar de houding van de VVD. Kan de fractie van de VVD na de motie-Blauw van twee jaar geleden, na onze motie van vorig jaar die zij steunden, na de woorden van de heer Voorhoeve in het debat over de regeringsverklaring en in het vooruitzicht van de door haar gevraagde studie, deze minister zonder meer zijn oude ideeën laten blijven uitdragen? Ik kan dat nauwelijks aannemen.

Voorzitter! Ik wil nog een enkele opmerking maken over het Europese landbouwbeleid. Het algemene vraagstuk bij zuivel is mijns inziens niet hoe zouden wij het liefst de melkproblematiek opgelost zien maar veler hoe het waarschijnlijk zal gaan en op welke wijze wij ons daarop het beste instellen. In die optiek ben ik van mening, dat het afschaffen van de superheffing een vrome wens is en dat de werking van het systeem dus met voorrang verbeterd moet worden. Dit kan bij voorbeeld gebeuren door een regeling in te voeren van overdrachten van het ene jaar naar het andere; door het instellen van een gedifferentieerde hogere heffing. Was het onlangs door de Franse minister Guillaume gelanceerde plan wel zo slecht? Het kan misschien ook gebeuren door het uitwerken van het door deze minister gelanceerde C-melkplan naar analogie van de suikerregeling of door het afschaffen met ingang van het volgende seizoen van de verevening en van het zogenaamde B-systeem.

Mijnheer de Voorzitter! Voor alles moet dit gebeuren door sterkere verlaging van de quota eventueel, als het niet anders kan, op tijdelijke basis. Was het plan van de Duitse minister Kiechle wel zo absurd als werd voorgesteld door de woordvoerders van de commissie? Voor alles ook door een redelijk structuurbeleid, dus door loskoppeling van grond en quota en instellen van een Melkbank. Overigens zijn er nog steeds sterke geruchten, dat hier en daar vermogensbelasting wordt geheven op quota. Collega Blauw heeft daarover al eens vragen

gesteld. Wat is de visie van de regering op dit soort zaken?

Als wij dan eindelijk de produktie en de overschotten naar toelaatbare, acceptabele hoogten hebben teruggebracht, dan wordt het tijd om zo snel mogelijk van de voorraden af te komen. Niet eerder, hoe onzinnig die uitgaven voor opslag en latere afzet ook zijn. Zonder dit stukje "Verelendungspolitik" kunnen wij een echte oplossing van de overschottenproblematiek wel vergeten. Intussen dienen alternatieve afzetmogelijkheden van de voorraden natuurlijk wel serieus onderzocht te worden. Ik noem in dit verband de verwerking tot smeltkaas. Het gaat hierbij om kleine hoeveelheden. Het is geen oplossing van het totale probleem. Het is echter altijd nog beter dan verbranden, in zee dumpen of gebruiken als veevoer.

Wij moeten echter niet te geobseedeerd raken door de problemen en nieuwe ontwikkelingen uit het oog verliezen. Ik denk aan de mogelijke export van enkele filled milk products, zoals gecondenseerde magere melk en volle melkpoeder met melkvreemd vet. Ik heb hierop graag een reactie van de minister.

Sprekend over graan, mijnheer de Voorzitter, raken wij het hart van het Europese landbouwbeleid. Moet de produktie zoals Mansholt en De Veer onlangs stelden, met 25% verminderd worden of had de minister gelijk toen hij stelde dat 10% voldoende is? Ik denk, dat de schatting van de minister te voorzichtig is. In een zojuist gepubliceerde LEI-studie "De toekomstige ontwikkeling van het agrarisch grondgebruik in Nederland" wordt berekend dat voor compensatie van de produktiegroei in dit land in de komende twee decennia ten minste één-vijfde deel van het landbouwareaal aan de produktie moet worden onttrokken. Dat is ruim 400.000 ha. Moet de overheid dat betalen? Het zou de staat tussen de 10 en de 20 miljard kosten.

Wij moeten dus naar andere wegen zoeken die bij voorbeeld voor graan en/of voor andere produkten produktiebeperkingen middels oppervlaktecontingenteringen invoeren en tegelijkertijd (dat is de crux) verplichtingen opleggen aan het uit produktie nemen van grond. Wanneer dan tevens voor bebouwing gunstiger regelingen worden voorzien dan voor braak, zou de houtproduktie ook nog kunnen

toenemen. In dit verband onderstreep ik overigens de uitspraak van de minister dat de oplossing van het landbouwvraagstuk geen exclusief vraagstuk voor de marginale gebieden van Europa is. Iedere lidstaat draagt daarvoor medeverantwoordelijkheid, zowel voor de besluitvorming als voor de uitvoering.

Het door mij grof geschetste beeld is één van de mogelijkheden waaraan, naar ik aanneem, ruime aandacht zal worden besteed in de studie welke door de VVD in het regeerakkoord is gebracht.

De heer **Van Noord** (CDA): De heer Tazelaar heeft gezegd dat inkomensverlaging niet acceptabel is, terwijl het door de overheid uit de produktie nemen van grond veel te veel kost. Nu zegt hij dat grote oppervlakten grond uit de produktie moeten worden genomen. Wie betaalt dat dan? Hoe staat het dan met het inkomen van de ondernemers?

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ja, daar gaat het precies om. Er zijn middelen en men moet die nu durven toepassen. Wij hebben te lang gearzeld bij de melk. Bij suiker hebben wij het al in 1968 gedaan en bij melk enkele jaren geleden. Bij andere produkten kan het gebeuren op andere manieren die op ieder produkt afzonderlijk moeten zijn toegesneden. Het gaat om contingentering, in de vorm van oppervlaktecontingentering en produktiecontingentering. De keerzijde van de medaille moet dan een redelijke prijs zijn; ik heb dat vorig jaar ook betoogd en er toen uitvoerig over gesproken met collega Blauw. Ik onderken het reële gevaar van het eventueel tot stand brengen van imitatieprodukten, maar ondanks dat gevaar moet toch de geschetste weg opgegaan worden, wil men de problematiek niet afwentelen op de rug van de boeren en wil men het inkomen op een redelijk niveau houden.

De invloed van de overheid op het landbouwbeleid is soms evident en overheersend aanwezig. Begrip kan ik er daarom wel voor opbrengen dat dezelfde overheid bij de uitvoering wat terugtreedt, bij voorbeeld door de uitvoering geheel of gedeeltelijk over te laten aan het bedrijfsleven. De overheid behoudt echter de eindverantwoordelijkheid. Ik noem enkele voorbeelden, in de eerste plaats inzake het produktiesysteem voor suikerbieten. De minister wil

toetreden tot de Internationale Suikerovereenkomst. Dat is prachtig. Onze productie ligt Europees en nationaal te hoog. Daar is zelfs de suikerindustrie nu van overtuigd. Oud-collega Van der Linden en ik hebben de vraag gesteld of de minister de tijd niet gekomen acht voor een strikter contractenstelsel. Het antwoord was: dat laat ik over aan het bedrijfsleven. Nee, dat kan niet, de uiteindelijke verantwoordelijkheid blijft bij de regering.

Ik noem een tweede voorbeeld. Dezelfde kamerleden stelden vragen over zgn. grensafspraken bij zuivelcoöperaties. Daar kwam een ontwijkend antwoord op en over de Europese aspecten zelfs een zeer vaag antwoord. Nee, of afspraken voldoen aan EG-regels, moet de overheid kunnen beantwoorden.

Op dit punt een kleine zijsporing naar de EG-regelgeving en de nationale uitvoering daarvan. Het is mijn stellige overtuiging dat te veel regelingen in detail op Europees niveau worden vastgesteld. Ik heb daar jarenlang overigens zelf aan meegewerkt. Natuurlijk moet concurrentievervalsing worden voorkomen, maar dat houdt nog niet in dat in de uitvoering niet meer ruimte aan de lidstaten kan worden gelaten. Wil de minister in Brussel aandringen op het verplicht opnemen van een decentralisatietoets bij voorstellen van Europese regelgeving? Doel daarbij dient te zijn dat zoveel mogelijk beleid decentraal, overigens zonder concurrentievervalsing, wordt uitgevoerd.

Ik noem een derde voorbeeld. Bij veilingen komen nu sterke uitbreidingen voor. Doet de minister ook wat als het straks misschien mis gaat?

Het vierde voorbeeld: er is nogal wat kritiek geweest op de kwaliteit van ons vlees, zowel rund- als varkensvlees. Doet de regering wat aan de classificatieverbetering, waardoor betere kwaliteit geleverd (en betaald) gaat worden? Heeft de overheid hier een taak en wat doet zij hieraan?

Ten slotte in dit verband nog een vijfde voorbeeld. Wij spreken veel over mest als het belangrijkste milieuvraagstuk in de landbouw. Echter, in Noord-Holland heeft de sterk uitbreidende bollenteelt plaatselijk zeker zo grote milieuproblemen tot gevolg. Het baart de minister zelfs enige zorg, zo meldt hij in antwoord op onze vragen. Nu, het baart ons véél zorg. Vrijblijvend

overleg met andere overheden en het bedrijfsleven is ons niet genoeg. Een door de provincie voorbereide ontgrondingsverordening lijkt ons niet helemaal de juiste weg. Waarom treft de overheid op grond van de Wet bodembescherming geen maatregelen? Zij is daartoe bevoegd.

Van de door de teelt van bloembollen in sommige streken vernielde grond naar door gif vernielde grond is maar een kleine stap. Wij maken ons zorgen over de mogelijkheden van bodemsanering van agrarische grond. Anderhalve maand geleden werd in dit Huis een UCV over bodemsanering gehouden. Natuurlijk zijn de beschikbare middelen beperkt, te beperkt. Wij kregen echter uit de gedachtenwisseling de indruk dat regering noch regeringsfracties het probleem van de verontreinigde agrarische grond serieus willen aanpakken. Ik hoop te horen dat ik mij daarin heb vergis.

In deze eerste termijn wil ik nog even stilstaan bij de door mij ingediende amendementen. CDA en VVD hebben samen een amendement ingediend om de korting van 1 miljoen op de sociaal-economische voorlichting ongedaan te maken. Precies hetzelfde heb ik ingediend, dus sluit ik mij graag bij hen aan. Dat geldt overigens niet voor de dekking. De collega's vinden die bij het O&S-fonds, terwijl ik heb voorgesteld het artikel onvoorzien uitgaven te schrappen. In een begroting als deze, waarin voor bijna alle artikelen artikel 11 van de Comptabiliteitswet van toepassing is en er dus een marge is van 5% verhoging of verlaging, is er geen dwingende noodzaak om ook nog een post onvoorzien op te nemen. Voor echt onvoorzien uitgaven, die niet op een bestaande post zijn onder te brengen, is er bovendien altijd nog de mogelijkheid van het indienen van een suppletioire begroting. Ik heb, dat zal men begrijpen, om meerdere redenen dus een sterkere voorkeur voor de door mij aangegeven dekking. Hiermee hangen overigens de amendementen samen die ik op de LEV-begroting heb ingediend.

Een tweede amendement is een uiterste poging om meer geld te vinden voor de oplossing van de mestproblematiek. Daarvoor heb ik extra 3,2 miljoen voorgesteld, te dekken uit het restant van de post onvoorzien en voor 2,86 miljoen uit een korting van het budget van de Landbouwwuniversiteit Wageningen.

Dat budget is een van de zeer weinige posten die verhoogd worden. Natuurlijk weet ik dat nog 15,8 miljoen bezuinigingen op onderwijs moeten worden verdeeld. Ook de landbouwwuniversiteit zal haar deel moeten bijdragen. Wordt dat bedrag berekend naar analogie van hetgeen is bezuinigd bij de technische universiteiten, dan bedraagt het 1,2 miljoen. Met dat bedrag en de door mij voorgestelde extra bezuiniging komt de begroting voor 1987 voor de landbouwwuniversiteit op het niveau van 1986. Dat lijkt mij alleszins acceptabel en verdedigbaar.

Mijn derde amendement is meer principieel, maar ook meer ingrijpend van aard. Ik ga er daarbij van uit dat een afspraak die de overheid met een sector maakt ook wordt nagekomen. Die afspraak was indertijd bij de sterke stijging van de gasprijzen voor de tuinbouw een compensatieprogramma van 300 miljoen. Daarvan werden 270 miljoen ingevuld voor energiebesparende maatregelen en 30 miljoen voor onderzoek. Het onderzoekspotje is opgesoupeerd. Het voor de tuinbouw interessante onderzoek ligt op de plank, maar het kan, bij gebrek aan middelen, niet worden uitgevoerd. Van de 270 miljoen zal een deel, ongeveer 25 miljoen, worden teruggevorderd, omdat niet werd voldaan aan de gestelde voorwaarden. Afspraak is afspraak. Dat geldt is de sector indertijd toegezegd en het dient nu ook binnen die sector te worden besteed. Mijn amendementen strekken ertoe dat het onderzoek met 5 miljoen extra wordt gestimuleerd en dat het resterende bedrag, tot maximaal 20 miljoen dus, naarmate het in de komende jaren vrij komt, wordt besteed aan een versnelde uitvoering van het programma reconstructie oude glastuinbouwgebieden. Daarmee zal het mogelijk zijn het programma, zoals gepland, binnen vijf jaar uit te voeren.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De heer Tazelaar heeft zijn amendementen toegelicht en daarvoor zijn wij hem uiteraard erg dankbaar. Er ligt echter ook een amendement van hem waarbij hij verwijst naar zijn amendement op stuk nr. 12. In dat amendement, op stuk nr. 13, verhoogt hij artikel 29 met 9 miljoen en brengt het op f 9.019.000. Artikel 29 heeft betrekking op de garantie van de borgstellingen. Daar staat op dit moment uitgetrokken een bedrag

Tazelaar

van f 151.000. Dat bedrag van f 19.000 kan ik nergens vinden. Is het mogelijk dat het niet om artikel 29 gaat? Of kan de invulling van de bedragen niet correct zijn? Ik had eigenlijk op dit punt een toelichting verwacht.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ik ben u dankbaar voor deze vraag. Ik zal het laten nagaan. Het is de bedoeling dat de ten onrechte ontvangen bedragen worden terugbetaald en komen op de ontvangstenstaat van de begroting. Ik dacht dat het om dat artikel ging, maar als bij het overnemen een fout is gemaakt zullen wij dat corrigeren.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dit heeft inderdaad betrekking op de ontvangsten. Die f 19.000 kan dan wel bij artikel 29 staan. U verhoogt de post echter met 9 miljoen, terwijl u aan de uitgavenkant de volle 25 miljoen opvoert. De post omvat op dit ogenblik aan ontvangsten niet een raming van 16 miljoen in het positieve.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ook daarin heeft de heer Van der Sanden gelijk. Laat ik dat even uitleggen: De post van 25 miljoen is onder te verdelen in 10 miljoen die niet uit te geven is en dus direct beschikbaar en in 15 miljoen ten onrechte ontvangen, dus terug te betalen. Wij schatten dat volgend jaar van die 15 miljoen 9 miljoen zal worden terugbetaald. Dan blijft een gat van 6 miljoen bestaan. Dat zal in het jaar daarna worden gedicht. Het is de bedoeling dat het bedrag dat nu, in 1987, binnenkomt, ex artikel 10 wordt overgebracht naar het volgend jaar. Dat is de systematiek van het voorgestelde amendement. Nogmaals, ik zal nagaan of de artikelen wel juist zijn.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Het is best mogelijk, dat u correct heeft gehandeld, en dat het inderdaad betrekking heeft op dat deel van de begroting, dat de ontvangsten regelt. De informatie van de kant van de regering tijdens de schriftelijke voorbereiding was zo verschrikkelijk kort en zo weinig zeggend, dat afleiding van de door de heer Tazelaar gehanteerde cijfers niet mogelijk was. Dat is er de oorzaak van, dat ik even met hem van gedachten wilde wisselen.

De heer **Tazelaar** (PvdA): U hebt volkomen gelijk. De informatie heb ik

niet gevonden in de stukken, maar ontvangen via telefonisch contact.

Ik kom aan de afsluiting van mijn inbreng in eerste termijn. De problemen, waarvoor de Europese en de nationale landbouw staan, zijn groter dan ooit tevoren. Aan diep ingrijpende maatregelen kan niet worden ontkomen. Ik citeer hiermee een stukje uit het VVD-verkiezingsprogramma. Dat daarbij boeren, tuinders, werknemers in de land- en tuinbouw en in de aanverwante industrie de gevolgen zullen onderkennen, zal misschien niet geheel kunnen worden voorkomen. Een dergelijk offer mag van hen echter alleen gevraagd worden, als het zeer beperkt in omvang is en als het van zeer korte duur zou zijn. Toch zal het saneringsbeleid snel resultaten moeten afwerpen. Dit alles wijst mijns inziens in een richting, die ik al eerder vragenderwijs aanduidde en die zojuist in de discussie met collega Van Noord naar voren kwam. Dit zal helaas een ingewikkelder regelgeving betekenen, maar wie deze afwijst, bedenke goed dat het alternatief niet anders dan koude sanering en de botte bijl kan zijn. Wie deze regelgeving niet afwijst, zal de regels moeten accepteren en respecteren. Dat betekent goede controle en een adequate vervolging. Bij de uitvoering van beleid kunnen fouten worden gemaakt door de politiek, door de betrokkenen en door de overheid. Ook het prima apparaat van ambtenaren — laat dat vandaag nog eens met nadruk worden gezegd — van het Ministerie van Landbouw en Visserij kan fouten maken. Immers, alleen waar niet wordt gewerkt, worden geen fouten gemaakt. De vorige week aan het licht gekomen onregelmatigheden bij de terugploegregeling van bosbouwprojecten zijn aanleiding om niet te volstaan met een steekproef, maar — zoals de minister gelukkig aankondigde — om alle projecten te controleren. Onterecht verleende subsidie dient te worden teruggevorderd. De minister dient dit onderzoek met spoed te verrichten en de Kamer daarover zo snel mogelijk te informeren.

Ook eventuele fouten, bij voorbeeld gesignaleerd door de ombudsman, kunnen dienen ter verbetering van de uitvoering van het beleid. Dat betekent, dat op de juiste wijze met de uitspraken van de ombudsman, het College van Beroep en andere instanties moet worden omgesprongen.

gen. Dat behoort mijns inziens te geschieden in een jaarlijks verslag in de memorie van toelichting.

Doorlopende toetsing om het apparaat op hoog peil te houden, betekent een echte invulling van de prestatiebegroting. Daarbij moet het niet zozeer gaan om de aantallen verrichtingen, die men registreert, maar om het feit of op andere wijze, bij voorbeeld door privatisering, betere en/of goedkopere oplossingen mogelijk zijn. Dat betekent ten slotte, dat beter moet worden omgegaan met de heroverwegingsrapporten. Waarom bevat de memorie van toelichting overigens niets over het regeringsstandpunt ten aanzien van twee rapporten over de landbouw, namelijk over de planten- en dierziektebestrijding en over het landbouwonderwijs? Dit was door de regering wel toegezegd! Het regeringsstandpunt over het heroverwegingsrapport PBO is nog steeds niet ontvangen. Dit betekent, mijnheer de Voorzitter, dat de voorgestelde slotwetten van het LEF 1982 en 1983 nu nog niet kunnen worden afgedaan.

De voorzitter van het Landbouwschap constateerde onlangs dat de publieke opinie, met in haar kielzog de politiek, zich langzaam maar zeker anders ten opzichte van de nog steeds slinkende minderheid van boeren en tuinders begint op te stellen. Ik constateer dat ook en dat baart mij zorgen. De landbouw heeft dit wellicht ook enigszins aan zichzelf te wijten. De PvdA blijft zich inzetten voor een goed en rechtvaardig plattelandsbeleid, in ieder geval als en zolang van de betrokken sector voldoende medewerking wordt verkregen. Het beleid van deze minister hebben wij de laatste periode kritisch opbouwend en positief gevolgd. Wij zullen dat blijven doen, zolang wij de indruk houden dat naar onze argumenten wordt geluisterd.

□

Mevrouw **De Boois** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In de Troonrede staat de zin: Voor natuur- en landschapsbehoud is belangrijk dat voortzetting van het huidige beleid is veiliggesteld. Die zin verlengde bij velen de droom dat er wat aan het gebeuren was. Zij hadden zich de laatste jaren nogal wat zorgen gemaakt. Die droom was ontstaan door de regeringsverklaring, waarin is

gezegd: In een hoog ontwikkeld en dichtbevolkt land als Nederland staat de natuur aan vele bedreigingen bloot en behoeft nadrukkelijk onze zorg. Het natuur- en landschapsbehoud blijft zijn prioriteit behouden. Nu vind ik het woordje "blijft" een beetje vreemd, want na 1981 toen voor aankoop van natuurgebieden en relatienotaterreinen nog 53 miljoen beschikbaar was, is het aankoopbudget door het regeerakkoord van 1982 bijna afgebroken. Er moest toen 20 miljoen gekort worden op 23 miljoen aankoopbudget relatienotagebieden. De motie-Faber, die ooit bedoeld was om aanvullende middelen voor het te traag verlopende relatienotabeleid te verschaffen, kon de kortingen nog iets verminderen. In 1986 was daardoor 31 miljoen beschikbaar. Het huidige beleid is dus niet veiliggesteld door de 26.2 miljoen voor 1987. Mijn amendement ter zake is dan ook tweeledig. Je laat de Koningin in de Troonrede geen onwaarheid spreken en je laat zo'n belangrijk facet van het beleid niet verder aftakelen.

Veiligstelling door aankoop is nog steeds het beste natuurbeschermingsinstrument dat wij hebben. Wij zijn nog lang niet klaar met aankopen. Alleen al de voornemens, verband houdende met de Relatienota, moeten nog grotendeels in daden worden omgezet. Overigens valt die veiligstelling door aankoop wel een beetje tegen. Vooral kleine gebieden, hoeken in ruilverkavelingen maar ook op andere plaatsen, degraderen door de invloeden van de omgeving. Maar ook grotere natuurgebieden kunnen hun kwaliteit niet behouden door instroom van voedingsstoffen, door verzuring, door vervuiling, door verdroging en noem maar op. Het zal nodig zijn om enerzijds tot grotere gebiedsreserveringen te komen – de kleine redden het niet – terwijl ook een herschikking van het ruimtegebruik, waarover ik straks nog kom te spreken, mogelijk is. Anderzijds zal het nodig zijn een basismilieukwaliteit te formuleren en normen te stellen, ook voor het landelijke gebied. Het is onvoldoende om te verklaren dat zo tegen het jaar 2000 wel een algemeen beschermingsniveau zal zijn bereikt. Een basismilieukwaliteit is niet alleen van belang voor het natuurbehoud, overigens, maar ook voor de kwaliteit van de landbouw en voor de volksgezondheid. Daar hoor je actief naartoe te werken.

Behalve door aankoop denken wij de veiligstelling te garanderen via het Structuurschema, dat wij het vorige jaar aannamen, het meerjarenplan bosbouw, streekplannen enz.. Dat blijkt echter onvoldoende te werken. Weliswaar worden geen woeste gronden meer ontgonnen voor de landbouw, zoals vroeger gebeurde, maar wij leggen nieuwe wegtracés wel steeds door de meest waardevolle gebieden. De minister zal nog wel steeds een kater hebben van zijn gevecht in de RROM tegen het tracé door het Dommeldal. Hij kan zich troosten: het was gewoon een voortzetting van het huidige beleid. Zijn VVD-collega's kennen de Troonrede uit hun hoofd, althans op dat punt.

Het omvormen van bos en natuur tot golfterreinen, zoals men in Nunspeet en Leemde van plan is, is ook al geen bijdrage tot het behoud van de ongeveer 300 vierkante meter bos en natuur, die iedere Nederlander gemiddeld tot zijn beschikking heeft. De verschuiving naar 1000 vierkante meter exclusief voor één golfspeler, waarbij dus ook nog het multifunctionele karakter van bos geheel verdwijnt, past eigenlijk alleen maar in het beleid dat de rijken rijker maakt, niet alleen in geld maar ook nog in het schaarse goed dat bos en natuur vormt. Er zal echt op een andere manier met dit steeds kostbaarder goed moeten worden omgesprongen, willen wij geen uitverkoop houden. Wat ziet de minister als beleid om de aftakeling van bos en natuur kwalitatief en kwantitatief tot staan te brengen?

De uitverkoop van bossen, in beheer bij Staatsbosbeheer, schijnt niet meer zo hoog op de prioriteitenlijst te staan. Ik noem het uitverkoop, want de prijs die men dacht te ontvangen, was op geen enkele manier gevormd door de waarde van de gronden en de bossen, een prijs die de Staat wel ooit had betaald voor die gronden en bossen. Waarom moet Staatsbosbeheer overigens zo hard aangepakt worden? Is er een andere visie op het beheer van zulke kostbare collectieve zaken als natuur en bos? Doet Staatsbosbeheer het werk niet goed? Na alle reorganisaties dient er rust te komen in dat bedrijf en continuïteit in het beheerswerk. Het is er te belangrijk voor om er politiek hobbyisme op bot te vieren. In de winkel van deze minister is nog genoeg werk te doen waarin de

denk- en organisatie-energie beter kan worden gestopt. Het gonst van de ideeën over andere vormen van grondgebruik onder de druk van de op handen zijnde EG-landbouwoverschottenpolitiek. In de memorie van toelichting bij de begroting valt te lezen dat ook de minister een intensivering naast een extensivering van de landbouw verwacht. Hoe komt hij tot die veronderstelling en wat stelt hij zich daarbij voor? Gaat hij sturen in het ingewikkelde proces, dat hieraan ten grondslag ligt, niet alleen wat betreft individuele boeren maar ook wat het landelijke gebied betreft om dit niet tot een chaotische lappendeken te laten vervallen?

Andere vormen van grondgebruik moeten zoveel mogelijk worden gebundeld. Ik weet dat er discussies gaande zijn bij de RPD, het LEI en maatschappelijke groeperingen. Echter, de minister dient hierin actiever te zijn en moet de curatieve rol, die het departement zo vaak speelt, omzetten in een preventieve functie. Als er grond vrijkomt, bij voorbeeld door de VUT voor boeren – wij verwachten hiervan overigens niet veel – dan komt daar niet vanzelf bos op en wordt de grond niet zomaar gebruikt voor extensieve landbouw. Braakliggen is iets dat geregeld moet worden maar wij denken liever aan een combinatie van braakliggen en ander gebruik.

Bij dit alles moeten wij ons realiseren dat het nog altijd gaat om een landbouwbeleid met maatregelen, gericht op het oude beleid. Nu is er inderdaad nog geen nieuw EG-beleid maar de remweg van bij voorbeeld de ruilverkavelingen is zo'n tien tot twintig jaar lang. Het is zeer teleurstellend dat de minister de Centrale Landinrichtingscommissie geen richtlijnen heeft gegeven, die een weg naar een nieuwe ordening van de ruimte in het landelijke gebied niet blokkeren. Te denken valt aan een ander beleid voor de veenweidegebieden, waar ruilverkavelingen relatief duur zijn, waar waterbeheersingswerken altijd produktiviteitverhogend uitwerken en waar de natuurwaarden bij verkaveling verminderen. Die waterhuishoudingsmaatregelen spelen ook elders een rol omdat bij het afbreken van veenlagen eutrofiëring optreedt. Al met al zijn er genoeg argumenten om de CLC eens op andere gedachten te brengen voor het voorbereidings-schema dan door te gaan met gewoon ponds-ponds-gewijze

hectares over de provincies te verdelen. Komt er een visie op het selectieve gebruik van het landinrichtingsinstrument in afwachting van de drastische veranderingen die over de landbouw zullen komen?

Wij zien de landinrichting overigens wel degelijk als een instrument om te sturen en vorm te geven aan veranderende gebruikspatronen. De bredere opzet van de wet maakt dit ook mogelijk. In dit verband is zelfs een forse uitbreiding van het budget nodig om met een geconcentreerde aanpak het nieuwe beleid gestalte te geven. Er zijn echter ook andere instrumenten beschikbaar voor het voeren van een niet puur op agrarische produktie gericht landgebruik. Het centrum voor landbouw en milieu geeft dit in een recent rapport aan. Ook de minister meldt in antwoord op vragen dat er wel degelijk een instrumentarium is voor extensief en meer op natuurbehoud gericht landbouwkundig gebruik. Er wordt echter nog maar weinig mee gewerkt en het is een beetje raar om daar dik mee te lopen doen. Instrumenten zijn er, Voorzitter; nu nog een blauwdruk voor het nieuwe ruimtelijke gebruik na het loskomen van EG-maatregelen. Het zal voorlopig wel gaan om een grove ruimtelijke bestemming maar op dit moment ontbreekt ook die nog. Ik had eigenlijk graag bij deze begrotingsbehandeling met de minister willen discussiëren over de toekomstige ruimtelijke perspectieven. Ik denk dat hij daaraan echter nog niet toe is. Wanneer zal dat wel het geval zijn? Hij moet zich realiseren dat er rondom ons wél over deze zaken wordt gedacht en wel hardop. Wij willen in elk geval niet overvallen worden door een EG-landbouwbeleid dat boeren aan koude sanering overlevert en van het landelijke gebied een chaos maakt bij het ontbreken van een samenhangend beleid voor een terrein, dat voor een groot gedeelte dat van deze minister is. Hij moet zijn verantwoordelijkheid nemen.

□

De heer **Van Noord** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Dit is het eerste debat over de begroting van Landbouw en Visserij tijdens het kabinet-Lubbers II. Ik wil de minister dan ook gelukwensen met zijn herbenoeming. Nu, zonder staatssecretaris, is de baan drukker geworden. Daarnaast vragen de in deze sector toenemende

problemen steeds meer inspanning en aandacht. Het wordt geen gemakkelijke ambtsperiode. De minister kennende, vertrouwt de CDA-fractie erop dat hij de vergeleken met de vorige ambtsperiode zwaardere taak aan kan en tot een goed einde zal weten te brengen. De CDA-fractie wenst hem daarbij wijsheid en succes.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wijd een paar woorden aan het nieuwe logo van het ministerie, het vignet. Vroeger werd dat de zegelring genoemd. Er is des te meer aanleiding er iets van te zeggen omdat het nieuwe logo ongeveer tegelijkertijd met het ingaan van de nieuwe ambtstermijn van de minister is ingevoerd.

In mijn ogen is het mooi en ook modern. De vraag is of de minister in het vignet een zekere symboliek heeft willen verwerken. Het lijkt erop. Het is vierkant. Dat zou symbolisch kunnen zijn voor het beleid dat de minister zich voorstelt. Er zou ook symbolisch mee aangegeven kunnen worden hoe de minister zich opstelt. Het doet denken aan het computertijdperk. Het is voorts opvallend, als je er wat nauwgezetter naar kijkt, dat een groot stuk van de Noordzee ingepolderd gaat worden. Ook het Markermeer is weg. Zelfs een paar eilanden zijn verdwenen. Je kunt zeggen dat de gaten zijn opgevuld. Als dat alleen geografisch is bedoeld, zegt dat al wat. Is het ook symbolisch voor het beleid? Worden de gaten in het beleid opgevuld? Dan doet zich een probleem voor, want Limburg is helemaal weg. Afslanking van het beleid of het wegschrijven van lastige klanten; wat moeten wij erachter zoeken? Niettemin is en blijft het een mooi logo.

Eind vorige week bereikte het rapport van de accountantsdienst van het ministerie met het resultaat van een onderzoek naar de gang van zaken bij de uitvoering Beschikking bijdragen werkgelegenheid in de bosbouw 1984-1985 de commissie. De neiging is groot, de minister daarover te ondervragen. Ik stel een paar algemene vragen.

De eerste is wat de echte aanleiding is geweest voor de instelling van het onderzoek. Hoe is het gekomen?

De tweede is hoe de minister tegen de bevindingen die in het rapport zijn vermeld aankijkt.

De derde vraag is hoe het ligt in andere sectoren. Het gaat hier slechts om zo'n f 25 mln., terwijl met

het hele programma een bedrag van een miljard was gemoeid. Hoe ligt dat in andere sectoren van het beleid?

Minister **Braks**: Niet alleen op Landbouw?

De heer **Van Noord** (CDA): Niet alleen op Landbouw!

Het is nu niet het geschikte moment — het is nog te vroeg — om diepgaand op de inhoud van het rapport in te gaan. Gelet op de inhoud van het rapport, maar ook op de reactie van de minister in het begeleidend schrijven, lijkt dit mij ook niet nodig. Het kan beter op een later moment. De heer Tazelaar heeft er ook op gewezen dat het onderzoek naar mogelijke maatregelen enige tijd vraagt. Te lang mag het echter niet duren. Ziet de minister kans in het vroege voorjaar van 1987, omstreeks februari, de Kamer van zijn bevindingen op de hoogte te stellen, niet alleen omtrent de 16 onderzochte projecten, maar omtrent alle 113, zodat wij op dat moment kunnen overzien of nader overleg met de minister gewenst is?

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinetsbeleid in algemene zin dat door het eerste kabinet-Lubbers is gevoerd en door het kabinet-Lubbers II wordt voortgezet, heeft ook voor de agrarische sector een positieve uitwerking. Verlaging van de rente en beheersing van de kosten van arbeid zijn in deze sector zeer welkom. Voeg daaraan toe een forse verlaging van de prijzen van energie en grondstoffen en het resultaat is een beduidende kostenverlaging.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Wij beginnen aan een nieuwe kabinetsperiode. In de vorige kabinetsperiode hebben wij ook steeds gehoord, dat de rente laag is. Dat zou zo goed zijn van deze regering. U bent er toch wel van op de hoogte dat iedereen vindt, dat de reële rente op het ogenblik veel en veel te hoog is? Bij een inflatie van nul procent is een rente van vijf, zes, zeven procent toch veel en veel te hoog?

U noemde in één adem ook de lagere energiekosten. Hoe ziet u dan de verhoging van de prijs van tuinbouwgas met f 40 mln.?

De heer **Van Noord** (CDA): De laatste vraag geef ik door aan de heer Van der Sanden. Hij zal spreken over de tuinbouwsector en ik wil niet

op zijn terrein komen. De heer Tazelaar zal dat begrijpen. Wat betreft zijn eerste vraag: de rente is inderdaad nog steeds te hoog, maar dat laat onverlet mijn constatering, dat de rente belangrijk gedaald is in vergelijking met zo'n 5,6 jaar terug. Het is ook een uitgangspunt van het regeerakkoord, dat gedurende deze regeringsperiode de rente nog lager moet, als het even kan tot in de buurt van 2,5 à 3%.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Geen misverstand daarover. Als dat lukt, neem ik mijn pet af. Als je echter gaat vergelijken met de situatie van een aantal jaren geleden, moet je wel naar de reële rente kijken. De nominale rente is gedaald, maar de reële rente niet. Nogmaals, als het lukt in deze kabinetsperiode de reële rente terug te brengen tot 2 of 2,5% en voor mijn part 3% vind ik dat perfect.

De heer **Van Noord** (CDA): In 1980, 1981 bedroeg de feitelijke rente 14%, de inflatie bedroeg 5 à 6%. Vandaag is de hypotheekrente rond 7,75%. De inflatie is 0 tot een 0,5%. Ik heb de heer Tazelaar al toegegeven, dat de reële rente nog te hoog is. Eigenlijk zou je de diverse rentepercentages van de laatste jaren eens op een rijtje moeten zetten. De heer Tazelaar zal overigens niet bestrijden, dat de rentedaling een positief effect heeft op de kosten in land- en tuinbouw. Mijn veronderstelling en mijn verwachting is, dat de rente in de komende jaren nog verder zal dalen. De heer Tazelaar heeft wel vaker twijfels uitgesproken over het realiseren van de doelstellingen van het regeerakkoord in de vorige kabinetsperiode. Het is echter aardig goed gelukt en waarom zou het nu ook niet gebeuren?

Mijnheer de Voorzitter! De analyse in de memorie van toelichting van de situatie in de land- en tuinbouw is helder. Ik noem enkele trefwoorden. Overschotten van belangrijke produkten; overbelasting van het milieu; genetische manipulatie en informatica doen een nog ongekende produktiviteitsstijging veronderstellen; de grondbehoefte neemt af, evenals het aantal boeren dat zich met deze produktietakken bezighoudt.

De analyse is ook juist. Er is echter meer te zeggen. De agrarische sector heeft nog steeds een grote maat-

schappelijke en economische betekenis – 14% van de werkgelegenheid en een bijdrage van netto 15 miljard gulden aan de betalingsbalans – voor de gehele nationale economie. De financieel-economische positie van de sector is gemiddeld genomen sterk. Van het totaal geïnvesteerde vermogen is 75% eigen vermogen.

Mijnheer de Voorzitter! De huidige situatie maakt zeer ingrijpende maatregelen noodzakelijk. Intensief overleg met het bedrijfsleven acht de CDA-fractie daarbij voorwaarde. Het is van belang voor het treffen van de meest doelmatige maatregelen en ook voor de acceptatie daarvan. In dit verband wil ik mijn waardering uitspreken voor de bereidheid van het bedrijfsleven, constructief mee te denken over en mee te werken aan het opstellen van ingrijpende maatregelen. Uit brieven en ook tijdens de hoorzitting van de vaste Commissie voor Landbouw en Visserij van 14 dagen geleden is ons gebleken dat het Landbouwschap bereid is, akkoord te gaan met maatregelen die een tijdelijke inkomensdaling tot gevolg zullen hebben, mits deze maatregelen uitzicht bieden op werkelijke oplossingen en een betere toekomst voor de sector. Ook de CDA-fractie is van oordeel, dat verder gekeken moet worden dan alleen naar het jaar 1987 en naar deze regeringsperiode. Te nemen maatregelen dienen vooral te beantwoorden aan de doelstelling van het herstel van een financieel-economisch gezonde sector met handhaving en verbetering van de concurrentiepositie.

De CDA-fractie is er voorstander van, nieuwe en bestaande regelgeving zoveel mogelijk te brengen onder de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven. De aanwezigheid van publiekrechtelijke bedrijfsorganen dient maximaal benut en niet beperkt te worden tot onderwerpen van medebewind. Er zal daarbij ook gedacht moeten worden aan zelfstandige bevoegdheden. Privatisering en verzelfstandiging, zoals aangekondigd in de memorie van toelichting, onderzoek, voorlichting en kwaliteitscontrole hebben de instemming van mijn fractie. Ik spoor de minister aan, door te gaan met het opsporen en het uitwerken van de mogelijkheden daartoe. De proefsgewijze in gang gezette integrale voedselketenbewaking

biedt daartoe goede aanknopingspunten.

Bij deze operatie weegt voor mijn fractie het verleggen van verantwoordelijkheden naar het bedrijfsleven zwaarder dan de bezuinigingen op de rijksuitgaven die er ongetwijfeld mee kunnen worden bereikt, waarmee ik het belang van dat laatste zeker niet wil bagatelliseren. *Integendeel.*

Ik wil een paar opmerkingen maken over het Gemeenschappelijk Europees landbouwbeleid. Mijn fractie maakt zich bezorgd over het gebrek aan besluitvaardigheid dat de bijeenkomsten van de laatste ministerraden van landbouw kenmerkt. Er is eenstemmigheid over de analyse. De ministers zijn het eens over de conclusie dat maatregelen moeten worden getroffen om erger te voorkomen, maar als gesproken wordt over oplossingen, valt de raad uiteen.

Het Verdrag is goed. Instandhouding van het Gemeenschappelijke beleid is naar het oordeel van de CDA-fractie een eerste doelstelling die de minister steeds weer als boodschap in zijn binnenzak moet hebben, wanneer hij de raadsvergaderingen meemaakt. Daarbij is het van het grootste belang dat het in gang zijnde renationalisatieproces wordt omgebogen. Mede gelet op de ervaring met het instrument contingentering zuivel, wil ik ook vandaag de eerder door het CDA betrokken stelling inzake de hoofdlijnen van het Europese beleid bevestigen. Dat beleid moet meer marktconform zijn.

De CDA-fractie wijst het contingenteringssysteem als permanent instrument af. Een belangrijk argument daarvoor is dat contingentering onvermijdelijk dwingt tot renationalisatie. De heer Tazelaar heeft dat in zijn betoog onderstreept. Tevens wijs ik erop dat door contingentering van het ene produkt, automatisch contingentering van alle andere produkten binnen het systeem wordt gehaald. Granen worden gevolgd door aardappelen en het eindigt bij droogbloemen. Geen produkt zal ontkomen aan het instrument van de contingentering. Als een boer wat meer wil gaan verbouwen of andere dieren wil houden, zal hij eerst de ambtenaren moeten raadplegen. Nog een bezwaar is dat contingentering het risico in zich draagt van de wet van de remmende voorsprong. Ten slotte wijs ik erop dat quota – en de

Van Noord

praktijk wijst dat uit — altijd te hoog worden voorgesteld.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ik ben het met dat laatste punt eens. Helaas heeft de politieke moed ontbroken om die op redelijke niveaus vast te stellen. Ik wil de heer Van Noord echter nog wat vragen stellen. Natuurlijk kunnen quota tot renationalisatie leiden. Maar wat doen vele lage prijzen? Natuurlijk geeft contingentering voor een produkt, aanleiding tot contingentering van alle produkten. Maar lage prijzen dan? Die geven toch hetzelfde domino-effect?

De heer **Van Noord** (CDA): Ik wil wel eens weten hoe de heer Tazelaar de uitspraak waar maakt dat het systeem van quotering kan leiden tot hogere prijzen. Het systeem van quotering — en wij zien dat bij de zuivel en suiker — leidt niet per definitie tot hogere prijzen.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Voor suiker worden toch relatief hoge prijzen betaald? Dat is toch altijd het geval geweest?

Minister **Braks**: Te hoog toch?

De heer **Tazelaar** (PvdA): In het midden van de jaren '70 was die prijs zelfs te hoog dank zij het contingenteringssysteem. Als wij de politieke moed hebben om de quota onmiddellijk met 6 of 7% te korten, dan bestaat de mogelijkheid om de prijs op te vijzelen en om het inkomen te garanderen. Dat is ook mogelijk bij andere produkten, zoals bij graan. Dit kan tegelijkertijd met contingentering van grondoppervlakte, het uit de produktie nemen van grond, en relatief redelijke prijzen.

De heer **Van Noord** (CDA): Voorzitter! De heer Tazelaar gaat even voorbij aan de andere bezwaren die ik in samenhang heb genoemd. Het is een illusie dat men kan uitgaan van de stelling dat quotering gepaard kan gaan met hogere prijzen, behalve wanneer je van de Europese Gemeenschap een eiland maakt, behalve wanneer je de kanalen naar derde landen afsnijdt en tegelijkertijd geen oog hebt voor het gevaar — de heer Tazelaar sprak hierover ook in eerste termijn — van de vervangende produkten.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Het laatste

geef ik toe; dat zullen wij zeker niet uit het oog mogen verliezen. De heer Van Noord zegt echter ook: "behalve wanneer je van de Europese Gemeenschap een eiland maakt". Wat zijn wij dan? Met suikerprijzen die zeven keer zo hoog zijn als op de wereldmarkt! Met graanprijzen die drie keer zo hoog zijn als op de wereldmarkt! Wij zijn toch al een eiland? Wat nu juist voor derde landen — zowel ontwikkelingslanden als onze handelspartners — van groot belang is, is dat onze produktie, ons overschot daalt. Daar help je die mensen mee, niet met een prijs in de EG van 100 of 110 ten opzichte van een wereldmarktprijs van 40 of 50. Dat is niet hun belang. Hun belang is dat de totale produktie en onze overschotten naar beneden gaan.

De heer **Van Noord** (CDA): Naar mijn opvatting — ik zou zeggen: naar mijn vaste overtuiging — is de praktijk anders. De praktijk van de quotering is dat je een quotum krijgt plus lagere prijzen.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Dat wilt u en dat wil deze minister, maar dat bestrijd ik juist.

De heer **Van Noord** (CDA): Ik heb het niet over wat deze minister wil. Ik heb het over de praktijk van het leven en over de besluitvorming binnen de Europese Ministerraad en binnen de EG. Ik heb het over de budgettering en over de markt in derde landen. Het is natuurlijk ook de heer Tazelaar bekend dat, wanneer je de concurrentiepositie met derde landen — denk aan de zuivel — niet veilig stelt, je die heel gemakkelijk kwijt raakt, zowel met het systeem van vergaande quotering als met het systeem van te hoge prijzen. In mijn opstelling is dat een tijdelijke oplossing, maar op termijn gezien, brengt een continu systeem van quotering, met de daaraan verbonden door de heer Tazelaar veronderstelde hoge prijzen, de melkveehouderij in Nederland en in geheel Europa in de vernieling. Dat zal het begin van het eind betekenen.

Minister **Braks**: Voorzitter! Dit is een interessante discussie en omdat ik weet dat de heer Tazelaar niet wereldvreemd is, zou ik hem de vraag willen stellen, waar ter wereld, een blok van landen of individuele landen, men erin geslaagd is bij een

relatief hoog prijspeil een voldoende marktconform quotum vast te stellen.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Voorzitter! Ik weet dat het een probleem is geweest in Zwitserland, in Canada en zelfs in de Verenigde Staten. Maar wat heeft in al die landen ontbroken? Dat is de politieke moed.

Minister **Braks**: Waarom veronderstelt u dat wij die wel in voldoende mate zullen kunnen opbrengen?

De heer **Tazelaar** (PvdA): Misschien schat ik u te hoog.

Minister **Braks**: Uw benadering is van theoretische aard.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ja, als u het zo wilt zien, is mijn benadering van theoretische aard. Ik denk dat, als men iets wil, men dan de politieke moed moet hebben. En die ligt bij u en bij uw collega's en die moet gesteund worden in de Kamer.....

Minister **Braks**: Ze zijn verdeeld.....

De heer **Tazelaar** (PvdA): U moet op een gegeven moment die politieke moed opbrengen.

De **Voorzitter**: De heer Van Noord.

De heer **Van Noord** (CDA): Ik neem aan dat dit in elk geval niet van mijn spreektijd afgaat. Overigens zijn wij ook met een opdracht het GATT-overleg ingegaan.

Voorzitter! Een hogere medeverantwoordelijkheidsheffing, afschaffing van de nationale en regionale verevening, verhoging van de superheffing tot 100%, zijn voor het CDA bespreekbare maatregelen. Het beoogde doel — evenwicht van de markt — zal alléén bereikt kunnen worden wanneer het belangrijke instrument "interventie" teruggebracht tot zijn oorspronkelijke bedoeling: marktondersteunend en niet marktvervangend, waartoe dit instrument is verworpen. Twee wegen daarbij, t.w. een verlaging van de interventieprijs en, onder voorwaarden, het tijdelijk opschorten van de interventiemogelijkheden, ziet mijn fractie als begaanbaar.

Inperking van de interventie is evenzeer nodig bij granen en rundvlees. Overigens — ik acht het belang, dit ook in dit verband te noemen — is met de zware marktordeningssystemen minder dan 50%

van de Nederlandse produktie-omvang gemoed.

Marktgericht beleid is onmogelijk zonder een aanvullend socio-structuurbeleid. De voorstellen in het "groenboek" vormen daartoe een aanzet. Deze voorstellen moeten ook na de concretere voorstellen van de Commissie bijgesteld worden: meer produktieverminderend en minder ontwikkeling erin. Bedrijfsbeëindiging met inlevering van grond moet naar onze opvatting gekoppeld worden aan de opkoopregeling voor melk. Het moet niet gaan om het tijdelijk, voor vijf jaar, beëindigen, zoals voorgesteld, doch definitief en horizontaal van toepassing. Daarover verschil ik van mening met de minister, die op een gegeven moment heeft gezegd dat dit per sector beoordeeld zou moeten worden.

Grond uit produktie nemen: ja, maar daarbij moet er wel voor opgepast worden dat de prijzen door het daarbij toegepaste systeem niet kunstmatig worden opgejaagd. Een projectmatige uitvoering van de voorstellen, zoals die zijn samengevat in het "groenboek", heeft de voorkeur van de CDA-fractie. De oplossing van het probleem van de financiering daarbij kan alleen maar gevonden worden, wanneer tegelijkertijd met de uitvoering van de voorstellen uit het "groenboek" in het markt- en prijsbeleid een garantiedeel naar het oriëntatiedeel van het Europese fonds verschuift.

De uitkomst van het GATT-overleg is voor de land- en tuinbouw van groot belang. In dat kader zal ook de verdere ontwikkeling van voedselproduktie in ontwikkelingslanden gerespecteerd en verder ondersteund dienen te worden.

Ik kom nu te spreken over enkele onderdelen van het nationale beleid. Natuurlijk is het noodzakelijk dat er aandacht wordt gevraagd voor het terugdringen van de produktie. Er is echter meer. Zo noem ik mogelijkheden voor nieuwe produkten, zij het dat die er in beperkte mate zijn. Ik noem ook kwaliteitsverbetering, intensieve en non-foodproduktie. Er komen bovendien minder boeren. Er wordt wel eens gezegd, dat dit dankzij de onderhavige maatregelen gebeurt. De leeftijdsopbouw is evenwel van groot belang: 54% van de ondernemers in de land- en tuinbouw in Nederland is ouder dan 50 jaar. Van deze categorie heeft slechts 30% een opvolger. Langs

natuurlijke weg komt er dus vanaf heden tot het jaar 2000 een groot aantal bedrijven vrij. Dat geeft toch een wat ander beeld dan dat enkel en alleen ten gevolge van de maatregelen die nu voor de deur staan zoveel boeren verdwijnen. Deze natuurlijke afvloeiing, waarover ik het zoëven had, is al een mooi begin.

Veel ondernemers, ook jonge, kijken vaak naar de overheid voor de toekomstmogelijkheden. In dat kader zijn er volgens mij veel meer perspectieven dan wordt verondersteld. Er is minder grond voor produktie nodig. Er is niet aan te geven hoeveel minder dat zal zijn. In de Notitie ruimtelijke perspectieven staan daarover waardevolle gedachten die leiden tot een aantal modellen, die echter niet zonder meer voor de fractie van het CDA acceptabel zijn. Daarover zal nader van gedachten moeten worden gewisseld bij de behandeling van het Meerjarenplan natuur- en landschapsbehoud.

Handhaving van de concurrentiepositie vereist in ieder geval dat een voldoende groot oppervlakte cultuurgrond optimaal wordt ingericht.

Mevrouw **De Boois** (PvdA): Waarom wil de heer Van Noord een nadere discussie voeren bij de behandeling van het Meerjarenplan natuur- en landschapsbehoud? Het onderwerp dat hij aanhaalt, slaat toch primair op de landbouw en niet op natuur- en landschapsbehoud? Misschien is het daarvan wel een uitvloeisel, maar het is een andere doelstelling. Ik wil graag daarover een aparte discussie voeren. Waarom wilt u dat niet?

De heer **Van Noord** (CDA): Ik ben nog niet helemaal uitgesproken over dit onderwerp.

Bij deze gelegenheid vestig ik ook de aandacht op de verwevenheid van de landbouwfunctie en die van natuur en landschap. Ik herhaal dat het voor de instandhouding van de concurrentiepositie een vereiste is dat er een voldoende groot oppervlakte cultuurgrond optimaal wordt ingericht. Laat daarover geen misverstand bestaan. Als het erom gaat, grond uit de produktie te nemen, zal het altijd om marginale grond moeten gaan. Er is meer onderzoek gewenst naar de grens waarop de functie van natuur en landschap nog als landbouwinvestering kan worden aangemerkt. Daarbij dient overwogen te worden dat een lagere milieukwaliteit voor de

landbouw als produktiesector ernstige nadelige gevolgen zal hebben. Gelukkig is in toenemende mate de ontwikkeling te bespeuren dat de agrarische sector en de natuurbeschermingsorganisaties doordrongen raken van de voordelen om gezamenlijk maatregelen te nemen die voor alle betrokkenen aanvaardbaar zijn. De overheid dient daarop in te spelen. Met instemming heeft de CDA-fractie dan ook kennis genomen van de hoge prioriteit die de NRLO in het meerjarenplan landbouwkundig onderzoek 1987-1991 aan dit belangrijke onderwerp heeft toegekend. Het is van belang dat een aantal alternatieven van het grondgebruik worden ontwikkeld, waarin hoge opbrengsten worden gecombineerd met een verbeterde beheersing van de natuurwaarden.

In dit verband is ook het relatiotabeleid van belang, evenals de raakvlakken tussen het relatiotabeleid en het "groenboek". Mijn fractie acht een versterkte uitvoering van het relatiotabeleid van groot belang, ook gezien de belangen van natuur en landschap. Daarbij is een goede voorlichting over de betekenis van het landelijk gebied uiterst belangrijk. Mijn fractie acht dan ook aandacht voor het belang van natuur en milieu in het agrarisch onderwijs alleszins gerechtvaardigd.

Bebossing, zowel permanent als snel groeiend produktiebos, komt terecht steeds meer in beeld. De projectmatige aanpak is het meest effectief. Het instrument van de landinrichting is daartoe het meest geëigende instrument. De CDA-fractie heeft moeite met de bezuiniging op dit artikel. Versterking van het instrument lag meer in de lijn van ons denken. Ook andere onderdelen van het "groenboek" zijn het best uitvoerbaar met het instrument van de landinrichting. Niettemin stemt mijn fractie in met de voorgestelde bezuinigingen voor 1987. Voor de concrete invulling van die bezuiniging wachten wij het advies van de CRC met belangstelling af. Verdere bezuinigingen, dus na het jaar 1987, tasten naar onze mening het instrument als zodanig aan. De fractie van het CDA is van oordeel, dat voor de jaren na 1987 bij de invulling van het bedrag in de post Landinrichting voldoende ruimte gelaten moet worden, opdat aan onderdelen van het "groenboek", zoals het uit produktie nemen van grond, bebossing en het sneller

inhoud geven aan het relatienotabeleid, met dit instrument bij voorrang vorm en inhoud kan worden gegeven. Een hoger bedrag voor de begroting voor 1988 en volgende jaren ligt daarom voor de hand. Ik hoor hierop graag de reactie van de minister.

Ik kom te spreken over de opkoopregeling voor zuivel. Melk komt tot nu toe slechts mondjesmaat binnen. Wellicht dat de derde opkoopregeling wat meer soelaas biedt. Waarschijnlijk is dat toch onvoldoende om te komen tot het uitdelen van melk voor bedrijfsontwikkeling. Indien dit wel mogelijk blijkt, dan pleit ik voor voorrang voor bedrijfsopvolging en te kleine, overigens wel levensvatbare bedrijven.

Bij mijn fractie heerst een toenemende zorg over de waarden die aan quota worden toegekend bij grondtransacties. De aan de Kamer toegezonden notitie van 14 oktober jl. toont aan, dat bij transacties in de eerste helft van 1986 waarden voor melkquota voorkomen van f 8.000 tot f 35.000 per hectare. Het aantal transacties is gering. Ook andere factoren zullen ongetwijfeld een rol spelen. Dat is allemaal waar. Het is echter toch een signaal van een ieder geval door de CDA-fractie niet gewenste ontwikkeling. Hierdoor worden niet alleen de opkoopregelingen sterk belemmerd, maar er ontstaan ook fiscale problemen en moeilijkheden in pachtverhoudingen.

De vraag is echter wat daaraan valt te doen. Aan het vrij, dus los van de grond verhandelbaar maken van de quota is mijn fractie zeker niet toe. Dit zou niets oplossen. Evenmin gaat een afdoend resultaat worden verwacht van het laten inleveren van met grondtransacties gepaard gaande hoeveelheden melk bij een melkbank of bij de minister. Hierbij zullen immers overdrachten van complete bedrijven buiten beeld blijven. Ongetwijfeld zal een lagere melkprijs remmende gevolgen op de aan quota toegekende waarden hebben. Betwijfeld moet echter worden of dit effect al op korte termijn zichtbaar zal worden. Het overzicht heeft betrekking op het eerste halfjaar van 1986. Intussen is het derde kwartaal voorbij. In verband met het zomerseizoen zal er waarschijnlijk een geringer aantal transacties zijn. Toch is het een bijzonder interessant kwartaal, omdat in die periode het effect van de regeling voor de 20.000 kilogram voor het eerst zichtbaar zal worden.

Kan de Kamer zo snel mogelijk over het overzicht over het derde kwartaal beschikken? Zodra dit het geval is, lijkt mij een mondeling overleg met de minister noodzakelijk. Meer inzicht in de fiscale regels voor melkopkoopregelingen en de gevolgen daarvan op grondtransacties, waarbij de aanwezigheid van melkquota medebepalend is voor de prijs, komt mij als zeer gewenst voor. Ook dit aspect kan dan in een mondeling overleg worden besproken.

Mogelijkheden voor bedrijfsopvolging zijn aanwezig, doch beperkter dan voor 1984. Het is niet in het belang van de opvolger, te starten op een bedrijf dat onvoldoende perspectief biedt. Er blijven altijd — beperkte — mogelijkheden over, te zoeken naar niet-afgeboekte sectoren. Met de heer Tazelaar vraag ik de minister hoe het nu staat met de motie 19 O64, nr. 4 over de WIR-berekeningsbasis bij de overdracht van bedrijven. Ook mij is het opgevallen dat in het overzicht staat dat deze motie onder de aandacht is gebracht van de minister van Financiën. Hoe staat het er nu mee?

Snelle en ingrijpende ontwikkelingen stellen hoge eisen aan het drieluik onderwijs, onderzoek en voorlichting. Onder de huidige omstandigheden is een ondersteuning van de agrarische sector door onderwijs, voorlichting en onderzoek van toenemend belang. Een en ander dient gericht te zijn op het behoud van deze sterke marktpositie. Het landbouwkundig onderzoek moet antwoord geven op de vraag hoe de problemen van verschillende aard zo snel en doelmatig mogelijk kunnen worden opgelost. Het heeft een belangrijke functie bij de hele herstructurering van het Gemeenschappelijk landbouwbeleid. Het landbouwonderwijs dient afgestemd te zijn op de veranderende arbeidsmarkt, en behoort er zorg voor te dragen dat werkgevers en werknemers in de land- en tuinbouw de vereiste, steeds hogere scholingsgraad kunnen bereiken. In dit verband verdient de achterstand in beroepsopleiding van veel agrarische vrouwen extra aandacht. Vanuit de praktijk worden geluiden gehoord dat pas-afgestudeerden op het gebied van de bio- en de informaticatechnologie onvoldoende zijn ingespeeld op de behoeften uit de praktijk. Vanuit de praktijk, de voorlichting en het onderzoek moet er een goede terugkoppeling plaatsvinden naar het

onderwijs. Het onderwijs kan op de nieuwe, toekomstige eisen inspelen via nieuwe studierichtingen, deeltijdopleidingen, bijscholingscursussen, bedrijfsbezoeken, stages en dergelijke. Ook nieuwe agrarische opleidingscentra kunnen in dit verband een uiterst belangrijke en waardevolle rol spelen. Uitvoerende en adviserende instanties, regionale standsorganisaties, notarissen en dergelijke zijn door de toenemende hoeveelheid regelgeving, maar vooral ook door het complexe karakter ervan, niet zelden onvoldoende in staat, hun voorlichtende taak naar behoren te vervullen. Vooral van de economisch-sociale voorlichting van de standsorganisaties wordt een grote inspanning gevraagd. De CDA-fractie acht het daarom minder juist, de op grond van een eerder besluit voorgestelde inperking met f 1 miljoen te laten doorgaan. De gewijzigde omstandigheden — een zwaarder beroep op de voorlichters — rechtvaardigen het, dit bedrag structureel beschikbaar te blijven stellen en het elders op de begroting weg te halen. Een amendement daartoe is door ons ingediend, met daarbij een realistische dekkingsmogelijkheid.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Wat is dan het onrealistische in mijn dekking?

De heer **Van Noord** (CDA): Onvoorzien!

De heer **Tazelaar** (PvdA): Dat staat toch ook op de begroting: f 1,3 miljoen.

De heer **Van Noord** (CDA): Wat is dat nou voor onvoorzien!

De heer **Tazelaar** (PvdA): Dat is het nou juist! Dat vraag ik me ook af!

De heer **Van Noord** (CDA): Zo ken ik er ook nog een stuk of wat.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Was dat maar waar! Er staat maar een post "onvoorzien" op de begroting. Stonden er maar meer op.

De heer **Van Noord** (CDA): Er staan er nog een paar op.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Ja, bij het LEF staat er nog één. Die heb ik dan ook bij amendement verwijderd.

De heer **Van Noord** (CDA): In mijn

opvatting is de voorzichtigheid de moeder van de porceleinkast. Je weet nooit wat er gebeurt, ook niet wat dit "onvoorzien" betreft. Mocht er in een jaar nog eens iets nodig zijn, dan heb je wat.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Wij hebben altijd nog de mogelijkheid van een supplettoire begroting. Als er werkelijk iets onvoorziens gebeurt wat niet bij een artikel is onder te brengen, dan komt men toch naar de Kamer toe? Niet een of twee jaar later, zoals gebruikelijk, maar op het moment zelf, in de trant van "we zitten met een probleem dat we nergens kunnen onderbrengen, ook niet in artikel 11 van de Comptabiliteitswet met die 5%". Dan moeten wij het natuurlijk wel snel behandelen.

De heer **Van Noord** (CDA): Ik heb de algemene beschouwingen redelijk goed gevolgd, maar daaruit heb ik niet kunnen destilleren dat de PvdA van oordeel was dat alle posten "onvoorzien" zouden moeten worden geschrapt.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Tijdens de algemene beschouwingen praten wij over de grote lijnen. Het gaat hierbij om f 1,3 miljoen op Landbouw. Verleden week ging het bij Binnenlandse Zaken om vier ton. Dat zijn natuurlijk geen zaken waarmee je de heren De Vries, Kok of Voorhoeve de kansel opstuurt. Nee, het zijn zaken waarbij je bij iedere begrotingsbehandeling stilstaat.

De heer **Van Noord** (CDA): De heer Tazelaar spreekt nu over een principe, een uitgangspunt. Hij zegt: de post onvoorzien moet worden afgeschaft; dat hoort thuis bij de algemene beschouwingen en niet hier. In mijn opvatting behoort de post onvoorzien bij een goed boekhoudkundig beheer, ook bij een departement.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Het gaat bij u van het O&S fonds af? Heeft u ook enig idee wat er niet gedaan kan worden als er één miljoen afgehaald wordt?

De heer **Van Noord** (CDA): Daarover kunnen wij nog wel eens spreken. Als u daarover overleg wilt, ben ik wel bereid daarover met u te praten.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Dat is nu

juist mijn vraag. Als wij één miljoen van het O&S fonds afhalen, kunnen wij dus een bepaald iets niet doen. Als wij echter één miljoen van de post onvoorzien afhalen.....

De heer **Van Noord** (CDA): Dan neem je een stukje van de verzekering weg.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Er is 5% toegestaan op iedere post, kom nou!

De heer **Van Noord** (CDA): Waar dat dan exact bij het O&S fonds weggehaald wordt, kan nader worden bezien. Het amendement moet eerst door de Kamer aangenomen worden. Dat zal wel gebeuren, denk ik.

Voorzitter! Uit het oogpunt van internationale concurrentie is de kwaliteit van de agrarische producten van groot belang. Dat vereist een goede algemene milieukwaliteit. Uit dien hoofde is het stellen van hoge toelatingseisen aan gewasbeschermingsmiddelen terecht, zonder dat onnodig een moderne bedrijfsvoering met intensieve teelten wordt gefrustreerd. In de toekomst zal de betekenis van biologische bestrijdingsmiddelen toenemen. Hierdoor kunnen chemische middelen op termijn wellicht meer naar de achtergrond verdwijnen.

De verzuring en overbemesting van het milieu vragen om een internationale aanpak. Op nationaal niveau worden ter bestrijding hiervan reeds maatregelen genomen, waaronder de mestmaatregelen. De komende periode zal in het kader van de Wet bodembescherming en de Meststoffenwet een aantal uitvoeringsbesluiten de Kamer bereiken. Het is gewenst deze uitvoeringsbesluiten op een later moment integraal met de Kamer te bespreken, zodat een duidelijk beeld ontstaat van de wijze waarop de mestproblematiek wordt aangepakt en van de consequenties voor de agrariërs. Wellicht kan dit gebeuren in samenhang met het sectorprogramma, waar de CDA-fractie bij motie om heeft gevraagd.

Ik wil mij thans beperken tot het maken van een aantal algemene opmerkingen. Er wordt per jaar 25 mln. extra uitgetrokken. Dat is aan de krappe kant. Het gaat dan om 100 mln. voor een periode van vier jaar. Wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven, zouden wij de minister willen adviseren dat bedrag van 100 mln. niet in vier

exact gelijke porties te verdelen. Het geld moet gericht aangewend worden.

De landelijke mestbank heeft nog geen opslagcapaciteit; de provinciale mestbank nauwelijks. Zelfs wanneer direct met de bouw daarvan begonnen kan worden, kan niet worden aangegeven wanneer aan de nog onbekende potentiële behoefte kan worden voldaan. Voor de individuele veehouder is het van belang of er centrale opslag komt, of hij daar de mest kwijt kan en op welke termijn. Geluiden uit de praktijk wijzen erop, dat de bouw van particuliere mestopslagplaatsen — ondanks de in de memorie van toelichting genoemde bijdrageregelingen — slechts langzaam tot stand komt. Allerlei onzekerheden, zoals een al of niet centrale opslag, discussies over uitrijverbod en uitrijperiode, toekomstige mestverwerkingstechnieken enzovoorts maken dit begrijpelijk. Ook deze punten zullen in het eerder genoemd overleg moeten worden meegenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Binnen de strak gestelde grenzen zal er toch ruimte moeten blijven bestaan voor bedrijfsontwikkeling, ook in overschotgebieden. Ik denk hierbij aan de verplaatsingsregeling. Die moet zo ingericht worden, dat ook in overschotgebieden een mogelijkheid tot een zij het zeer beperkte bedrijfsontwikkeling blijft bestaan. De regels moeten eenvoudig zijn; zij moeten de eigen initiatieven aanmoedigen en zij moeten voldoen aan de eisen van kwaliteitsverbetering.

Mijnheer de Voorzitter! Het regeerakkoord draagt aan elk departement de uitwerking van het emancipatiebeleid op. Dit zal in het sectorbeleid zichtbaar gemaakt moeten worden. Voldoende opleiding is daartoe een eerste vereiste, maar ook (en niet minder) de bereidheid daadwerkelijk inhoud aan dit beleid te geven. Daarbij valt het op dat de minister in antwoord op vraag 4 zegt dat hij nog geen sectorplan heeft. Waar valt de nadruk dan op? Op "nog" of op "geen"? Wanneer is dat "nog" weg en wanneer komt er een sectorplan?

Er zijn voor- en nadelen aan het rapport van de commissie-Oort. Ik vraag de minister de ontwikkelingen op dit punt met grote nauwkeurigheid te volgen. In dat verband heeft behoefte naar het oordeel van mijn fractie ook het zelfstandigenstatuut voldoende aandacht.

Ik kom tot enige slotopmerkingen, in de eerste plaats inzake de inrichting van het departement. Voor de inperking van het aantal medewerkers is 12,3 miljoen ingevuld. De vraag is of de bureaucratiekorting en de efficiëntiekorting tot knelpunten leiden en, zo ja, wat die knelpunten zijn.

Wij wachten het onderzoek over de Keuringsdienst van Waren af.

In het regeerakkoord zijn afspraken gemaakt over de reorganisatie van Domein- en visgronden en het toerisme. Hoe staat het daarmee? De geleidelijke verkoop van Domein-cultuurgronden is nu structureel gemaakt. 15 miljoen van de opbrengst kan aangewend worden voor financiering van aankoop reservaatgronden. De CDA-fractie gaat ervan uit dat bij het afstoten van Domeingronden de eerder met de Kamer afgesproken beleidslijn wordt gecontinueerd, namelijk dat bij dit afstoten bestaand landbouwstructuurbeleid zal worden gerespecteerd. Ik wijs op de motie-Van Noord, nr. 18 100, nr. 81.

Het antwoord op vraag 213 om een nadere toelichting op artikel 130 van de begroting is niet volledig. Het betreft het zogenaamde leningsartikel, waaruit aan particuliere natuurbeschermingsorganisaties subsidie wordt verleend in de kosten van rente en aflossing bij de verwerving van traditionele natuurgebieden. Als regel draagt de provincie voor 50% bij. Slechts bij hoge uitzondering, aldus het antwoord, wordt door de provincie een geringer bedrag ter beschikking gesteld. De vraag is wat het aandeel is geweest van de provincies bij elk van de aankopen. Nu zegt ook het meerjarenplan natuur- en landschapsbehoud het een en ander over dit onderwerp. Ook daaruit valt echter niet af te leiden, welke criteria worden aangelegd bij het accepteren van een geringere bijdrage van de provincie en dus het geven van een hogere bijdrage door het rijk. Op grond van welke overwegingen is bij voorbeeld voor de aankoop van het Hijckerveld/landgoed Hooghalen aan de stichting Het Drents Landschap (aankoopbedrag van 8 miljoen) een subsidie toegezegd van 75%? Dit terwijl blijkens een voorstel van gedeputeerde staten aan provinciale staten van Drenthe de provincie zelf zelfs minder dan 20% denkt bij te dragen. Afspraak is toch afspraak? Ik krijg

hier graag een helder antwoord van de minister op.

Mijnheer de Voorzitter! Landbouw levert veel in. Ik denk aan zaken als de afschaffing van de negatieve WIR, landinrichting, mestproblematiek, Europees beleid e.d. Lastenverhoging voor de sector is het gevolg. Ik pleit daarom voor een evenredig aandeel in extra werkgelegenheidsfondsen. Ik pleit ook voor een evenredig aandeel als het gaat om het beschikbaar stellen van fondsen voor biotechnologie en informaticatechnologie. Ten aanzien van die zaken wordt in de land- en tuinbouw een hoog rendement gegarandeerd.

Mevrouw **De Boois** (PvdA): Voorzitter! Ik heb geruime tijd geleden een vraag gesteld en kreeg toen te horen dat ik het antwoord zou weten als ik goed zou luisteren. Nu, ik heb goed geluisterd, maar heb het antwoord niet gehoord. Waarom moeten de ruimtelijke effecten van een veranderend landbouwbeleid even afgehandeld worden bij het meerjarenprogramma natuur- en landschapsbehoud? Waarom voeren wij niet een apart debat over alle ruimtelijke consequenties die dit veranderende beleid heeft, ook voor de landbouw?

De heer **Van Noord** (CDA): De notitie ruimtelijke perspectieven houdt natuurlijk meer in dan alleen het natuur- en landschapsbeleid, meer dan alleen een bestemming van het agrarisch gebruik. Zij strekt veel verder. Ik heb er geen enkele moeite mee dat onderdeel uit die notitie te lichten en daarover een afzonderlijke discussie aan te gaan. Het past, naar mijn mening, echter precies in het kader van het meerjarenplan natuur en landschap. Bovendien speelt hierbij ook de reactie van de minister op het rapport van de wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid een rol. Er zijn dus meer zaken aan de orde.

□

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ook dit jaar hebben wij weer gemerkt dat geld op de rijksbegroting schaars is. Bij de behandeling ervan is ook de tijd schaars, vandaar dat ik slechts enkele punten kort zal aansnijden. Bepaalde problemen, die ik graag had doorgesproken, zoals de zoutlozing in de Elzas en de effecten

die wij daarvan kunnen verwachten, zal ik nu buiten beschouwing laten. Misschien kan de minister daarop toch kort reageren.

Het was niet zonder enige verbazing dat mijn fractie moest vaststellen dat in de toelichting op de begroting voor 1987 met geen woord werd gerept over het sectorbeleid voor de glastuinbouw, het zeer belangrijke project van 300 miljoen, dat vooral door middel van besparingen zoveel heeft bijgedragen aan de overbrugging van de omschakeling van vele bedrijven van goedkope naar dure energie. Het ontbreken van enige informatie werd nog versterkt door, naar ik wil aannemen, foutieve informatie die ons via de pers bereikte. Ik wil vandaag volstaan met de opmerking dat de minister in het verleden er nimmer enige twijfel over heeft laten bestaan dat de middelen uit het sectorprogramma energiebesparing voor de glastuinbouw zouden worden ingezet. Ik houd het er voorshands op dat in die zeer concrete beleidsdoelstelling, die de minister ook enige malen in dit Huis heeft uitgesproken, geen verandering is gekomen. In een interruptiedebatje met collega Tazelaar heb ik al gezegd dat het antwoord op vraag 211 minimaler dan minimaal is. Wij waren in het verleden gewend een overzicht van het sectorprogramma te krijgen van zo'n pagina of vier waarin de gegevens waren uitgewerkt. Hier zijn het nauwelijks twee regels. Ik ben daar toch wel boos over.

De ontwikkelingen die zich nationaal en internationaal kunnen voordoen voor de landbouw in het algemeen kunnen ook gevolgen hebben voor de sector tuinbouw en dan met name voor de vollegrondstuinbouw. Het optreden van teeltverschuivingen naar deze tuinbouw, waar reeds een zekere marktverzadiging te constateren valt, kan verstrekkende nadelige gevolgen hebben zowel voor de thans bestaande bedrijven als voor die bedrijven die omschakeling zouden overwegen. Indien het zou gaan om nieuwe producten vallen die bezwaren uiteraard weg. Ik wil wel nadrukkelijk stellen dat het CDA geen voorstander is van bij voorbeeld herinvoering van teeltvergunningen. Een visie van de minister op deze problematiek in algemene zin zou ik dan ook zeer op prijs stellen. Het is een uitermate actuele zaak.

Collega Van Noord sprak reeds over de landinrichting. Deze staat

onder druk. Toch blijft voor die tuinbouwgebieden die hun productie willen voortzetten op een wijze die recht doet aan de eisen van deze tijd, de herstructurering een dwingende eis. Ik zal er niet al te dramatisch over doen, maar de minister moet weten dat de RROG voor bepaalde gebieden een volstrekt onmisbaar instrument is. Daarmee heb ik mij niet uitgelaten over elk onderdeel van de bestaande en recentelijk door de minister gewijzigde regeling. Ik wil vandaag nog eens duidelijk maken dat deze regeling een zeer belangrijke bijdrage levert aan het levensvatbaar maken van tuinbouwbedrijven die niet voor een overschotmarkt produceren en die onder de bestaande, vaak zeer moeilijke productieomstandigheden door bekwaam ondernemerschap hebben bewezen toch nog levensvatbaar te zijn. Ik zou dan ook graag van de minister horen dat deze zeer belangrijke regeling in haar doelstelling gehandhaafd blijft. Dat immers zal de betrokken ondernemers voldoende uitzicht bieden op het continueren van hun bedrijven.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Combineer ik het eerste en derde punt van de heer Van der Sanden, dan vormt dat precies het amendement dat ik heb ingediend. Ik begrijp best, dat de heer Van der Sanden eerst het antwoord van de minister wil afwachten.

De heer **Van der Sanden** (CDA): U had het antwoord zelf gegeven.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Laten wij afwachten, hoe de minister reageert op de kritiek van de heer Van der Sanden ter zake van het sectorprogramma en het blijven van de RROG. Ik neem aan dat als dit niet voldoende is, de heer Van der Sanden zich achter mijn amendement kan scharen, in welke vorm dan ook.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De heer Tazelaar geeft het antwoord, dat ik op zijn interruptie moet geven, reeds zelf. Laten wij eerst het antwoord van de minister afwachten. Ik verwoordde zoëven mijn boosheid over het volgestrekte gebrek aan informatie over de uiteindelijke afloop van het sectorprogramma. Deze bekende gegevens kregen wij aanvankelijk halfjaarlijks, later jaarlijks. Thans hebben wij die helemaal niet meer gezien, juist nu

wij aan een afronding van het sectorprogramma toe zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit af. Ik wil nog een enkele opmerking maken over het aardgascontract voor – zoals het zo fraai heet – het groeiproces in de glastuinbouw. Uitgangspunt van het beleid van regering en Kamer is al die jaren geweest, dat hier sprake is van een privaatrechtelijk contract tussen het bedrijfsleven, vertegenwoordigd door het Landbouwschap enerzijds en de Gasunie anderzijds. Ik stel vandaag vast dat dit zo moet blijven, zowel omwille van de contractvrijheid als omwille van de kansen op het winnen van de bodemprocedure, die nog steeds bij het Hof in Luxemburg loopt. Dat betekent dat de overheid niet anders dan via een vernieuwing van het contract door de contractpartners op het contract kan inbreken. Dat moet niet alleen voor de overheid gelden, maar dat moet evenzeer gelden voor elk der contractanten afzonderlijk. Ik hoef daarbij maar te denken aan de Gasunie, die de maximumprijs eenzijdig heeft willen opzeggen. In het licht van de 115 miljoen, die krachtens de stukken van de regering moet worden opgebracht door de stikstofindustrie en de tuinbouw, betekent dit dat de overheid de contractpartner slechts kan uitnodigen, weer om de tafel te gaan zitten om een nieuw contract voor bij voorbeeld twee jaar af te sluiten.

Mijnheer de Voorzitter! Nu in de Miljoenennota is aangegeven, dat de regering de ministers van Economische Zaken en van Landbouw heeft verzocht, tot een verhoging van de opbrengsten vanuit de tuinbouw via de kosten van het aardgas te komen, wil ik van de minister van Landbouw vandaag graag horen, hoe hij in dezen denkt te werk te gaan en of hij het principiële uitgangspunt van de fractie van het CDA in dezen deelt. Tot slot wil ik opmerken, dat dit principiële uitgangspunt van de contractvrijheid moet gelden bij voor- en tegenspoed, bij hoge en bij lage prijzen. Ik stel vandaag vast dat dit zo moet blijven, zowel omwille van de contractvrijheid als omwille van de kansen op het winnen van de bodemprocedure, die nog steeds bij het Hof in Luxemburg loopt. Dat betekent dat de overheid niet anders dan via een vernieuwing van het contract door de contractpartners op het contract kan inbreken. Dat moet niet alleen voor de overheid gelden,

maar dat moet evenzeer gelden voor elk der contractanten afzonderlijk. Ik hoef daarbij maar te denken aan de Gasunie, die de maximumprijs eenzijdig heeft willen opzeggen. In het licht van de 115 miljoen, die krachtens de stukken van de regering moeten worden opgebracht door de stikstofindustrie en de tuinbouw, betekent dit dat de overheid de contractpartner slechts kan uitnodigen, weer om de tafel te gaan zitten om een nieuw contract voor bij voorbeeld twee jaar af te sluiten.

Mijnheer de Voorzitter! Nu in de Miljoenennota is aangegeven, dat de regering de ministers van Economische Zaken en van Landbouw heeft verzocht, tot een verhoging van de opbrengsten vanuit de tuinbouw via de kosten van het aardgas te komen, wil ik van de minister van Landbouw vandaag graag horen, hoe hij in dezen denkt te werk te gaan en of hij het principiële uitgangspunt van de fractie van het CDA in dezen deelt. Tot slot wil ik opmerken, dat dit principiële uitgangspunt van de contractvrijheid moet gelden in voor- en tegenspoed, bij hoge en bij lage prijzen.

De vergadering wordt van 18.14 uur tot 19.45 uur geschorst.

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Het EG-landbouwbeleid – ik zeg niets nieuws – met zijn productieoverschotten en de milieuproblemen, daaraan verbonden, vragen om het nemen van radicale maatregelen, die er bepalend voor zullen zijn of wij in de toekomst überhaupt nog wel een Europees landbouwbeleid kunnen handhaven.

De fractie van D66 is met de minister van mening dat een meer marktgericht beleid moet worden gevoerd om te komen tot een betere afstemming van vraag en aanbod, ten einde de landbouwuitgaven in de EG niet nog verder te laten stijgen en zelfs op termijn te laten dalen.

Voorzitter! Met betrekking tot de zuivelsector....

De heer **Tazelaar** (PvdA): Wat bedoelt de heer Eisma met "meer marktgericht beleid"?

De heer **Eisma** (D66): Daarop kom ik straks terug.

Ik wilde het hebben over de

zuivelsector. Volgens onze fractie zijn de problemen hierbij zo nijpend, dat de superheffing op langere termijn gehandhaafd moet worden. Om de overschrijding van de quota harder aan te kunnen pakken, dienen ons inziens de verevening te worden afgeschaft en de superheffing te worden verdudd. Daarnaast dienen de quota — hoe pijnlijk ook maar wij bevinden ons nu eenmaal in een noodtoestand — te worden verlaagd. De prijs van de melk zal niet mogen stijgen.

Verder hebben wij grote zorg over de ontwikkelingen in de graansector. Ook in dit opzicht is het nemen van verdergaande maatregelen dringend gewenst. Contingentering is ons inziens te snel door de beleidsmakers ter zijde geschoven uit angst voor structuurbevrozing, ingewikkelde en oncontroleerbare regelingen en een mogelijke verschuiving van het probleem naar alternatieve gewassen. De fractie van D66 is niet op voorhand ervan overtuigd dat contingentering in deze sector niet mogelijk is.

Daarnaast kan het stellen van kwaliteitsnormen een verdere overschotreductie opleveren door alleen de beste kwaliteit voor interventie in aanmerking te nemen. Wij vragen de minister ook deze mogelijkheid te betrekken bij de studie naar de verschillende mogelijkheden en de modellen voor produktiebeheersing.

Wanneer het niet mogelijk blijkt te zijn tot contingentering te komen, zal het noodzakelijk zijn, graanarealen uit de produktie te nemen. Anders krijgen wij over vijf jaar in Europa hetzelfde probleem als wij nu bij de zuivel hebben. De kernvraag in de EG is op welke wijze, verplicht of vrijwillig, grond uit de produktie kan worden genomen. Het vrijwillig uit de produktie nemen van graanareaal kan volgens mijn fractie worden gestimuleerd door de invoering van een premiestelsel dat het gebruik van grond voor andere doeleinden, zoals alternatieve gewassen, aantrekkelijk maakt. Daaronder wil ik ook recreatie, natuurbescherming en bosbouw verstaan.

Een boer kan slechts voor premie in aanmerking komen, indien hij aantoonbaar minder graan produceert en indien hij niet omschakelt naar andere produkten die binnen de Gemeenschap in een overschotsituatie verkeren. Ik realiseer mij, Voorzitter, dat een dergelijk stelsel aanzien-

lijke kosten meebrengt. Ik heb het dan over het stelsel, waarin daartoe vrijwillig wordt overgegaan. Die kosten zullen moeten worden opgebracht uit de medeverantwoordelijkheidsheffing voor granen, die daarmee op een wezenlijk hoger niveau moet worden gebracht. Graag verneem ik de reactie van de minister hierop.

Kan de minister precies aangeven op welke manier in ons land verplicht grond aan de produktie kan worden onttrokken? Moet hierbij gedacht worden aan een vorm van onteigening, waar de overheid een passende compensatie tegenover dient te stellen? Wilt de minister in zijn reactie ook de problematiek betrekken van de "set-aside" van landbouwgronden, waarmee in de Verenigde Staten al enkele jaren ervaring is opgedaan, onder andere via de Food Security Act van 1985?

Het oplossen van de graanoverschotten door middel van een zogenaamde braakligpremie, waarbij de grond niet voor enige andere functie wordt gebruikt, ziet mijn fractie als een laatste redmiddel. De kosten van een dergelijke regeling zullen immers zeer hoog zijn.

Om het landbouwbeleid van de EG succesvol te maken, dienen de kosten van de verschillende maatregelen van marktbeheer die in feite inkomensondersteuning zijn, te worden teruggebracht tot wat als "vangnet" onmisbaar is. Door het voeren van dit marktgerichte beleid — ik hoop dat de heer Tazelaar nu duidelijk is geworden wat wij onder marktgericht beleid verstaan — komen de inkomens van de individuele boeren onder druk te staan. Dit dient evenwel te worden opgevangen in het kader van het structuurbeleid, waarbij zonodig directe inkomens- en toeslagen voor bepaalde categorieën producenten kunnen worden gegeven.

Een belangrijke voorwaarde bij het voeren van een structuurbeleid is het nadrukkelijk rekening houden met natuur en landschapswaarden. Dat is mogelijk door het bevorderen van het extensieve grondgebruik, het beschikbaar stellen van meer geld voor onderhoudsovereenkomsten in het kader van de relatienota en het afsluiten van meer beheersovereenkomsten.

Op korte termijn zien wij uitbreiding van de tweede tranche van de relatienotagebieden en van de bergboerenregeling als noodzakelijk.

Echter, ook buiten de relatienotagebieden zal extensieve of milieuvriendelijke landbouw moeten en kunnen worden gestimuleerd. Wij denken daarbij aan premies voor natuurinvesteringen, bij voorbeeld via de WIR en aan voorlichting en scholing in verband met de ecologische landbouw naar Deens model. Is de minister met ons van mening dat realisering en bekostiging niet alleen van Brussel mag afhangen maar dat voor de kans op een EG-relatienotabeleid een geloofwaardig Nederlands relatienotabeleid noodzakelijk is? Steekt de realisering van die 6000 hectare dan niet heel schril af tegen de op termijn geplande 200.000?

Met betrekking tot de landinrichting blijven wij ons ook na de algemene beschouwingen afvragen, of de handleiding evaluatie landinrichtingsprojecten HELP nu wel het instrument vormt om de projecten op hun multifunctionaliteit te bezien. Wij vrezen dat, aangezien HELP geen MER is maar slechts een prognose biedt voor de plannen zonder dat alternatieven worden aangereikt, de voor de agrariër kostprijsverlagende en daarmee samenhangende produktieverhogende factoren een onevenredig aandeel in de plannen krijgen.

De huidige financiële inspanningen op het terrein van de landinrichting lijken ons onverantwoord. Wij hebben het daarbij natuurlijk niet over de herinrichting van de veenkoloniën in Oost-Groningen en Drenthe maar wel over bij voorbeeld de drie ruilverkavelingen, die dit jaar nog in stemming moeten komen. Uit onze berekeningen volgt voor die drie dat een zeer groot gedeelte ten goede komt aan de kostprijsverlaging, hetgeen automatisch zijn gevolg heeft voor de produktieverhoging. Wij vragen de minister, ons van het tegendeel te overtuigen en daarom de Kamer eens een notitie te zenden waarin heel concreet voor de ruilverkavelingen te Wonseradeel, Brummen, Voorst en St. Oedenrode eventueel met de hulp van HELP wordt aangegeven welk gedeelte de agrarische infrastructuur en dus de kostprijsverlaging betreft en welk gedeelte de overige aspecten aangaat.

De heer **Van Noord** (CDA): U hebt zojuist gepleit voor een marktgericht beleid en daaraan toegevoegd, dat lagere prijzen het gevolg zouden zijn. Als men ervan uitgaat, dat het

inkomen van de boer ook u niet geheel onverschillig laat, moet er toch ook even gekeken worden naar de kosten. Als u meent dat in die grote veehouderijgebieden-ruilverkavelingen toch naar een lager inrichtingsniveau moet worden gestreefd omdat er anders sprake is van produktieverhoging, hoe kijkt u dan aan tegen het kostenaspect voor die veehouderijbedrijven, die in uw optie te maken krijgen met lagere quota en lagere prijzen en toch hogere kosten.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! De huidige situatie van boerenbedrijven in de gebieden, waarover wij nu spreken, zal in het structuur- en marktgerichte beleid dat ik zojuist aangaf niet zeer nadelig worden beïnvloed. Ik denk dat wij op een andere manier, met behulp van onder andere inkomensvoelers, deze agrariërs moeten helpen. Wij moeten niet agrariërs subsidiëren — ons inziens onevenredig, maar daarover kan men van mening verschillen — om ze vervolgens weer Europees te moeten subsidiëren. Dat is ons uitgangspunt. De heer Van Noord noemt Wonseradeel. Wij vragen ons af of het in de huidige situatie, met het huidige EG-landbouwbeleid, waarbij grote problemen bestaan, daarbij de financiële situatie in Nederland in ogenschouw nemend, een verantwoorde uitgave is. Ik heb de minister gevraagd, of hij voor de drie ruilverkavelingen de kostprijverlaging eens wil scheiden van de andere elementen.

Omdat wij binnenkort over de omvang van f 18,6 mln. voor de bezuinigingen op het voorbereidings-schema landinrichting 1986 beslissen, maar terwijl wij die beslissing nemen nog geen inzicht hebben in de invulling daarvan, vragen wij de minister het advies van de CLC hieromtrent en het regeringsstandpunt erover aan de Kamer voor te leggen. Op zijn minst kunnen wij dan achteraf beoordelen waartoe de bezuiniging heeft geleid.

Duidelijk zal zijn dat voor ons sobere landinrichtingsplannen uitgangspunt zijn. Dat betekent: in beginsel geen bedrijfsverplaatsing, geen dieptontwatering en minder ontsluiting en meer toepassing van de goedkopere kavelruil en administratieve ruilverkaveling.

Ik stel een enkele vraag over dierenwelzijn. De vroegere staatssecretaris heeft bij de behandeling van

de begroting het vorig jaar toegezegd, dat de Algemene Inspectiedienst en de LID met een flink aantal opsporings- en controle-ambtenaren zouden worden uitgebreid. Hiervan is in de praktijk nog weinig te merken. Kan de minister ons enig inzicht in de vorderingen verschaffen?

Wij vragen hem ook of hij bereid is, een voorlichtingsbeleid uit te stippelen ter ontmoediging van het fokken van pelsdieren.

Voorzitter! De problemen in de landbouw zijn zeer groot en komen voornamelijk uit de EG-hoek. De consequenties daarvan stralen af op het ministerie van Landbouw en Visserij. Het failliet van Brussel vermindert het nationale krediet van het ministerie van Landbouw en Visserij, ook in andere nationale sectoren, zoals recreatie en natuurbescherming. Dat moeten wij voorkomen of herstellen. Wij hopen dat de minister zich daartoe in Europa radicaal zal opstellen.

□

De heer **Blaauw** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De VVD-fractie mist iets bij deze begrotingsbehandeling. Wij missen een staatssecretaris. Maar dat is nu eenmaal het spel van de democratie. Wij hebben bij het afscheid van staatssecretaris Ploeg — het heeft ons niet verbaasd — met veel genoegen kennis genomen van de lof die over zijn werk is uitgespreid.

Daarnaast wil ik de opnieuw benoemde minister complimenteren met de tweede periode. De VVD-fractie is met vertrouwen aan die periode Lubbers-De Korte begonnen. Dit gegeven is reeds in algemene zin meermalen geuit. Ik noem het bij de aanvang van deze begrotingsbehandeling, omdat met name de landbouw behoefte heeft aan een economisch perspectief biedend en landbouwpolitiek duidelijk regeerakkoord. Het moet economisch perspectief biedend zijn in de zin van aanpassing van de collectieve uitgaven, verlaging van de overheidskapitaalbehoefte, vereenvoudiging van de regelgeving, snel inspelen op de internationale ontwikkelingen, verdere uitvoering van de decentralisatie- en privatiseringsoperatie en een in toenemende mate de verantwoordelijkheid naar de burgers brengen, in het duidelijke besef dat deze laatste weg zeer behoedzaam bewandeld moet worden, in verband

met acceptatie en draagkracht. Het moet landbouwpolitiek duidelijk zijn in de zin van het niet uitvoeren van de Vestigingwet en de Wet agrarisch grondverkeer, het onderkennen en verder uitwerken van het probleem van de niet verzekerbare risico's — binnen welke termijn kan de minister hierover overigens enige duidelijkheid verschaffen? — een studie over mogelijkheden van productiebeheersing in de sector van de bulkproducten met een structureel overschot, die de Kamer binnen enkele maanden zal bereiken, en ten slotte het extra bestemmen in de komende kabinetsperiode van honderd miljoen ter leniging van de mestproblemen. Het grote belang van deze nationale beleidscomponenten is met name gelegen in het feit, dat de Europese Gemeenschap met betrekking tot de landbouw nog steeds tobt met een onverantwoorde politieke besluiteloosheid. Thans blijkt in toenemende mate dat men bij de totstandkoming van de EG minstens twee ontembare processen in gang heeft gezet. In de eerste plaats de vernieuwing van het produktieproces in de landbouw en in de tweede plaats het onbeheersbare Europese politieke besluitvormingsproces. De uitdaging, die ten grondslag dient te liggen aan het politieke handelen — te weten voorwaardenscheppend, sturend en corrigerend op het juiste moment ten gunste van de samenleving ofwel delen daarvan — is voornamelijk voor een groot deel de landbouwpolitiek in Europa voorbij gegaan. Zou dan nog steeds dat oude West-Friese gezegde "Maak je maar niet zo drok, de waishaid komt toch gelooft met de arremoe" actueel zijn? De VVD-fractie wenst daar niet in te geloven.

Juist om die reden heeft mijn fractie onlangs een initiatief genomen om de impasse te doorbreken. Het door ons gepresenteerde "boterplan" stelde op vier hoofdprincipes. Ten eerste het versneld uit de markt nemen van de overschotten. Ten tweede financiering van het dan geaccepteerde verlies via de kapitaalmarkt en vanuit de landbouw zelf. Ten derde de structurele besparing herinvesteren ten gunste van socio-structureel beleid om daarmee marktconformiteit te realiseren. Ten vierde bij de dan onherroepelijk beter functionerende markt eventuele nieuwe voorraden via mede-financiering ten laste van de producenten brengen. Dat plan is

in het algemeen goed ontvangen. Wel werden op onderdelen vraagtekens geplaatst. De VVD wil op basis van welgemeende argumenten dit plan ter discussie stellen. Negatieve reacties, zonder kennis van zaken en veelal op basis van emoties, worden door ons minder serieus genomen.

Mijn fractievoorzitter sprak bij de algemene beschouwingen over de overheidsuitgaven en vergeleek deze met een vet, log dier dat nieuwe ontwikkelingen verdrong. De Europese overschotvorming is zo'n log dier. Het is marktbedervend, verdrukt nieuw beleid en frustrereert verdere Europese samenwerking. Ook mijn fractie heeft twijfels over de huisvesting van de kettingzeug, maar dit vette logge dier moet zo snel mogelijk aan de ketting!

De nieuwe voorstellen van de Europese Commissie lijken te stranden. Met ons valt te praten over de afschaffing van de verevening met ingang van het volgende productiejaar. Verevening is immers een legalisering van overtreddingen. Beperking van de interventie, principieel een hellend vlak, is voor ons slechts dan aanvaardbaar indien blijkt dat dit instrument wordt misbruikt, dus indien de landbouwproductie alleen of voor een overgroot deel plaatsvindt ten laste van de interventie. Een vanaf 1957 opgebouwde paraplu — dat is toch het marktordeningssysteem — fundamenteel afbreken als het pas echt gaat regenen, is een weg die wij niet wensen te gaan.

De vier voorstellen van de Europese Commissie betekenen wel een beperking van de instroom en een financiële aderlating voor de producenten doch zonder dat het marktmechanisme beter gaat werken. De huidige overschotten blijven immers hun bedervende werking houden.

De invulling van de noodzakelijke socio-structurele maatregelen zal nog veel inspanning vragen. Een adequate begeleiding van een versneld op gang komend proces van uitbreiding — alleen al op basis van de demografische opbouw — is niet alleen gewenst vanuit de sociale kant, ook de gevolgen voor de landbouwstructuur en de ruimtelijke ordening zullen verstrekkend zijn. De toevallige aanwezigheid van een principiële uitreder kan haaks staan op het belang van genoemde beleidsterrein zowel lokaal — ik bedoel het bestemmingsplan

buitengebied —, regionaal — ik doel nu op het streekplan — als nationaal. Bij het laatste denk ik aan de drie groene nota's. Zelfs de internationale component speelt hierbij een rol.

Ervan uitgaande dat wij ter overleving van de mondiale concurrentieslag hoogwaardige gronden zullen moeten koesteren — dit is voor de Nederlandse economie zeker van groot belang, gelet op het netto-overschot op de handelsbalans — is een gecoördineerde aanpak van dit uitbreidingsproces noodzakelijk. Een Europees landbouwstructuur- en ruimtelijk ordeningsbeleid, in relatie tot het uit productie nemen van gronden, is wellicht optimaal, maar vooralsnog minder realistisch. Ik wijs ook op wat ik hiervoor heb gezegd. Nationaal behoort hiervoor een plan de campagne gemaakt te worden. Mag ik hier een reactie van de minister op?

Het zal inmiddels voldoende duidelijk zijn dat mijn fractie grote bezwaren heeft tegen een socio-structuurbeleid dat leidt tot vormen van concurrentievervalsing. Ik meende dit te proeven uit de inbreng van D66.

De VVD-fractie is positief over de resultaten van de laatste GATT-conferentie. Verdere uitbreiding van de wereldhandel is gewenst. Een groter evenwicht tussen overschot en de wereldwijde behoefte kan via verdere vrijmaking van het handelsverkeer vorm krijgen. De onder druk staande verhouding met de Verenigde Staten baart onze fractie de nodige zorg. Verdere escalatie kan alleen maar verliezers opleveren. De toenemende geldstroom die naar de Amerikaanse landbouw vloeit, gekoppeld aan het Europese beleid, doet slechts de Russische consument lachen. En dat kan, in weerwil van de noodzakelijke ontspanning tussen Oost en West, toch niet de bedoeling zijn van de landbouwpolitiek?

Van iedere in Nederland geproduceerde "groene" gulden, gaat 60 cent de grens over. De gevoeligheid van Nederland voor een open markt is evident. De positie van de Nederlandse landbouw is in beginsel sterk. Geografische, klimatologische, logistieke en infrastructurele voordelen kunnen wij uitbuiten. Daarnaast beschikken wij over goede toeleverings- en verwerkingssectoren. Tevens wijs ik op een adequaat internationaal georiënteerd handelsapparaat en een hypermodern valorisatiesysteem in de vorm van

veilingen en beurzen. In beginsel zijn er voorwaarden aanwezig om een hoogwaardig produkt met een zo groot mogelijke toegevoegde waarde af te zetten.

Ik zei "in beginsel", omdat men onder druk van het "te veel" op veel plaatsen bezig is te innoveren. Het Nederlandse landbouwbeleid dient er in toenemende mate op gericht te zijn om de huidige positie te verdedigen. Dat betekent meer exportbevordering en meer kostprijsverlagend beleid. Wij verwachten in dezen veel van het zelfstandigenstatuut.

Uit de antwoorden op de schriftelijke vragen is mij gebleken dat de minister bereid is te innoveren. Het Nederlandse landbouwbeleid dient er in toenemende mate op gericht te zijn om de huidige positie te verdedigen. Dat betekent meer exportbevordering en meer kostprijsverlagend beleid. Wij verwachten in dezen veel van het zelfstandigenstatuut.

Uit de antwoorden op de schriftelijke vragen is mij gebleken dat de minister bereid is te innoveren. Het Nederlandse landbouwbeleid dient er in toenemende mate op gericht te zijn om de huidige positie te verdedigen. Dat betekent meer exportbevordering en meer kostprijsverlagend beleid. Wij verwachten in dezen veel van het zelfstandigenstatuut.

Produktinnovatie en kwaliteitsverbetering zijn niet alleen overheidstaken. De ondernemer zelf dient hierin het voortouw te nemen, individueel via uiterste bedrijfshygiëne en collectief via medebestuur en medefinanciering van het onderzoek. Naast deze uitermate boeiende uitdaging die via automatiseringsprocessen en biotechnologische ontwikkelingen op ons afkomt, is de vraag over de ethische aspecten toenemend actueel. Genetische manipulatie, moderne voortplantingstechnieken, hormonale beïnvloeding bij plant- en dier — dus in beginsel ook bij de mens — kunnen ethische grenzen overschrijden. Ik spreek nu over een grens die op basis van een subjectieve norm tot stand komt en derhalve nogal diffuus is. Kan ik hierop een reactie van de minister krijgen?

De landbouwvoorlichting is onderhevig aan de nodige veranderingen. Geprivatiseerde voorlichtingsvormen melden zich steeds indringender. Heeft de minister voor bij voorbeeld de Rijksvoorlichtingsdienst wel eens overwogen om naast het huidige systeem op basis van abonnement te gaan werken? Hebben wij het goed begrepen dat de verhouding tussen particulieren en Rijksvoorlichting groeit en dat dit met name positief uitwerkt op de kennisoverdracht.

Het onderwijs in de landbouw zal in toenemende mate zijn belang bewijzen. Het vormen van managers, voorlichters, onderzoekers en andere

werkers in een geavanceerde land- en tuinbouw is van cruciaal belang. Reorganisatie van dit onderwijs mag ik dan ook volgens ons alleen maar plaatsvinden indien het kwaliteitsverbeterende element voorop staat.

Mijn fractie komt bij de voorgestelde ombuigingen in de problemen. Meerdere keren hebben wij te kennen gegeven dat door de afschaffing van de negatieve aanslag van de WIR, de startende ondernemer de grootste klappen krijgt. Mijn collega Linschoten heeft bij de behandeling van de Nota bedrijfs-overname laten blijken dat volledige benutting van de Europees goedgekeurde installatiepremieregeling onze wens is. Bij de behandeling van de vorige begroting heb ik samen met collega Van der Linden hierover een motie ingediend. Als dekking werd het bedrag van f 25 miljoen gesuggereerd, dat toen al voor de coöperaties was opgevoerd. Nu zijn die 25 miljoen wegbezuinigd. Ik heb hierover slechts een tweetal vragen. Hoever is de uitvoering van bedoelde motie (19 200-XIV, nr. 25)? Is nu reeds een andere dekking gevonden?

Een amendement van het CDA over de sociaal-economische voorlichting is door ons mede-ondertekend. Dat lenigt de problematiek voor één jaar. Wil de minister onderzoeken of poolvorming hier niet een rationeler gebruik van kennis en menskracht voor de komende jaren mogelijk maakt?

De heer **Tazelaar** (PvdA): Mag ik de heer Blauw daarover een vraag stellen? Hij heeft dat amendement van het CDA mede-ondertekend, zoals hij zei; dat hadden wij ook al gezien. Ik heb de heer Van Noord toch goed begrepen, toen hij zei dat dit een structurele oplossing is? De heer Blauw zegt nu dat het een oplossing is voor één jaar en dat er daarna een andere oplossing moet komen. Bestaat er in zoverre dus een verschil?

De heer **Blauw** (VVD): O nee, ik had begrepen dat dit amendement niet tot een structurele oplossing voor de komende vier jaar zou leiden. Als dit wel zo is, wil ik mijn laatste uitspraken in die zin heroverwegen, dat ik het desalniettemin, onder druk van de bezuinigingen, verstandig vind dat wij zeer kritisch bekijken hoe wij een optimaal gebruik kunnen maken van menskracht en kennis. Ik heb namelijk stellig de indruk dat in het

kader van het formatieplaatsenbeleid, versnipperd over drie standsorganisaties, nogal wat tussen wal en schip zou kunnen vallen.

In de voorlopig nog toenemende hevigheid zal de Meststoffenwet ons bezighouden. Het zij nog maar eens gezegd dat de VVD-fractie de milieuproblemen onderkent. Wij zullen dan ook, rekening houdend met de financiële, landbouwkundige en technische facetten, eraan meewerken dat zo spoedig mogelijk tot een oplossing wordt gekomen. Bij de behandeling van de wet in de UCV van 14 april is ook gebleken dat er verscheidene lijnen tussen Kamer en kabinet, coalitie en oppositie parallel lopen. Wat mij echter verontrust, zijn de eerste berichten over een zeer dichte regelgeving, die in de maak zou zijn. Ik wil de minister nog maar eens herinneren aan de dereguleringsopdracht die aan dit kabinet is meegegeven.

Uitgesproken zorgen maakt mijn fractie zich over de afzetproblemen. Tijdens de eerder genoemde UCV heb ik voorgerekend dat wij bij inwerkingtreding van een overschot 2 miljoen ton over hebben van dat produkt. Als je dit nationaal wil verplaatsen, spreek je over 80.000 vervoerseenheden. Als daar de modale mest in zit — voor het geval dit ooit mocht bestaan — hebben wij per vervoerseenheid een hectare nodig om het produkt te lozen. Waar vinden wij dat? Hoe organiseren wij dat? Welke waarde vertegenwoordigt dit overschot, met name nu de kunstmestprijzen met ongeveer 25% zijn gedaald? Wat is het risico van veterinaire en fyto-sanitaire "in-sleep"? Hoe voorkomen wij in de overschotgebieden kapitaalvernietiging, veroorzaakt doordat er nu nog een aantal aanwijsbare onduidelijkheden zijn?

Om die reden heb ik in eerdergenoemde UCV van 14 april een motie ingediend, waarin wij het kabinet hebben gevraagd om ruim voor inwerkingtreding van de Meststoffenwet een nota aan de Kamer te zenden, waarin vermeld realistische afzetmogelijkheden, opdat wij bij de behandeling van dat wetsvoorstel een evenwichtige afweging kunnen maken. Dat is toch niet zo merkwaardig? Iedere ondernemer zal toch, voordat hij investeert, een marktonderzoek instellen? Wanneer komt deze nota?

Grote instemming wil ik betuigen met het particulier initiatief dat zich

in toenemende mate manifesteert ten gunste van de mestverwerkingsystemen. In hoeverre is de overheid op dit gebied stimulerend actief?

Berichten over het kortingspercentage van 50% voor de contracten hebben mij teleurgesteld. Later, bij de behandeling van het wetsvoorstel, zullen wij hierop terugkomen.

De Nederlandse tuinbouw en de bloembollenteelt, zowel als de sector van de bloemen, planten en heesters, zijn sectoren waarmee wij niet zoveel bemoeienis hebben. Het gaat dan ook, relatief gesproken, goed. De voorgenomen verhoging van de aardgasprijs is een concurrentienadeel voor het Nederlandse produkt. Voor 1 oktober 1987 is er inmiddels weer een aanslag aangekondigd, ofwel een bodemgrens in de gasprijs, ofwel een aanpassing van de grens van 30.000 kubieke meter. Dit is op zijn minst merkwaardig. Collega Van der Sanden sprak er ook al over. Het betreft toch overleg van private organisaties? Mag ik hierop de reactie van de minister vernemen?

Is het de minister overigens bekend dat er op het ogenblik in de Westlandse tuinbouw sprake is van een min of meer structureel tekort aan arbeidskrachten? 's hiervoor te zamen met Sociale Zaken en Werkgelegenheid geen oplossing te vinden, bij voorbeeld via een intensievere arbeidsbemiddeling? Is een door Sociale Zaken en Werkgelegenheid geïnitieerde arbeidspool met een goede rechtspositie voor de deelnemers niet te verkiezen boven allerlei kronkelwegen die nu worden gevolgd? In de antwoorden las ik dat de commissie Spithoven heeft gerapporteerd. Kan de Kamer dit rapport ontvangen en wanneer zullen de conclusies die daaruit worden getrokken, ons bereiken?

De voorgenomen harmonisatie van de bestrijdingsmiddelenwetgeving laat nog steeds te wensen over. Hoelang moet dat nog duren? De tuinbouw moet immers een harde concurrentie weerstaan. Ook Tsjernobyl heeft een diep spoor getrokken. Wat is overigens de stand van zaken bij de regeling reconstructie oude glastuinbouwgebieden?

De landinrichting blijft een belangrijk instrument om de bedrijfsverbetering vorm te geven. Ik sprak reeds over het koesteren van hoogwaardige gronden. In toenemende mate wordt de vraag actueel of een heroverweging niet gewenst is. Is het nog wel verantwoord om

ieder, qua landbouwstructuur achtergesteld gebied voor de agrarische productie te verbeteren? Moeten de veenweidegebieden, de zogeheten landschappelijk kwetsbare gebieden, niet meer worden geëxtensieerd in plaats van opnieuw ingericht? Moet daar ook geen bedrijfsvergroting en bedrijfsverplaatsing worden doorgevoerd? Met andere woorden: moet onder druk van het "teveel" de zogeheten 5% niet opnieuw worden overwogen? Kan de minister hierop zijn reactie geven?

Hoewel de natuurbescherming is ingeweven in de beleidsvorming, is de praktijk nogal weerbarstig. Het aantal afgesloten contracten is nog beperkt. Ik noem als voorbeeld de bergboerenregeling. Ik was onlangs in een gebied waar men deze regeling toepaste, dus via een vast bedrag per ha. Vloeien de weerstanden die binnen de landbouw tegen dit soort regelingen zijn opgebouwd, niet met name voort uit de uniforme toepassing van een regeling, zonder dat men oog heeft voor het unieke van iedere ondernemer, voor het eigenaardige en het eigenwaardige van iedere ondernemer? Zou enigerlei vorm van meer flexibiliteit op dit beleidsterrein op termijn niet succesvoller kunnen zijn? Tussen twee haakjes, heeft de minister er wel eens aan gedacht om investeringspremies te geven ten gunste van natuurbeheer? Aangepast materiaal kost namelijk nogal wat meer. Zo denk ik aan een geperfectioneerde kunstmeststrooier om fauna en flora in de bermen spontaan te laten ontwikkelen.

Het dierenwelzijnsbeleid kan slechts dan succesvol vorm krijgen, indien dit geharmoniseerd in de Europese Gemeenschap gebeurt. Mijn fractie is van mening dat het kabinet hierin het voortouw moet nemen. De open economie binnen de Europese Gemeenschap maakt nationale maatregelen min of meer effectloos. Uit het antwoord op vraag 193 blijkt dat de desbetreffende memorie van antwoord de Kamer een dezer dagen zal bereiken. Gaat de minister dit beleidsdeel ook in het Brusselse overleg insteken?

Hoewel natuur- en milieu-educatie normaal en terecht is, moeten wij dierenwelzijnseducatie nog missen. Dit is merkwaardig, gezien het zeer dichtbevolkte Nederland met zijn grote verstedelijkte gebieden en zijn vele miljoenen dieren. Deelt de

minister de mening van de VVD-fractie dat er wat dit betreft nog een taak is weggelegd, deels voor de overheid en deels voor particuliere organisaties? Is hij bereid, dit punt aan de orde te stellen in het reguliere overleg met de dierenbescherming?

De Swill-bedrijven verkeren al veel te lang in een onzekere positie. Ik zag in de antwoorden dat het pas eind van dit jaar wordt, voordat hierover mogelijkerwijs enige duidelijkheid ontstaat. Waarom moet het toch zo lang duren? Dit is maar amper rechtvaardig ten opzichte van de onschuldigen. Indien mocht blijken dat Swill-voeding verboden blijft, dan zal er in het kader van de interimwet toch iets moeten worden gedaan om deze bedrijven nog lucht voor overleving te geven? Ook hierop verneem ik graag de reactie van de minister.

Verleden week werden wij opgeschrikt door het bericht dat er in de bosbouw met subsidies zou zijn geknoeid. Is dit bericht juist? Heeft de minister inderdaad een nader onderzoek gelast? In hoeverre is Staatsbosbeheer hierbij betrokken en binnen welke termijn kan de Kamer duidelijkheid verschaft worden? Mijn fractie kondigt nu reeds een initiatief voor een volgend overleg aan, zo spoedig mogelijk nadat de bevindingen van de minister aan de Kamer kenbaar zijn gemaakt.

De verdere liberalisering van de superheffing, inclusief de grens van 20.000 kilogram heeft onze goedkeuring. Wat gebeurt er echter met de productie boven 20.000 kilogram, indien verkoop actueel is? In een vorig mondeling overleg, waarin wij spraken over een aantal fiscale aspecten van het verhandelbare quotum, kwam ook het vermogensaspect aan de orde. Eenstemmig was de mening dat, gelet op mogelijke tijdelijke waarde, hier geen sprake kon zijn van een vermogen in de zin van de vermogensbelasting. De geldhonger van de zijde van het ministerie van Financiën is, zo blijkt mij nu, zo groot dat men voorbijgaat aan dit mondeling overleg. Ik vind dit onfatsoenlijk. Ter verduidelijking overhandig ik via u, mijnheer de Voorzitter, de minister drie recent gecorrigeerde aanslagen waarbij het quotum wel is aangeslagen door de Inspectie der Directe Belastingen. Tevens vraag ik de minister om binnen één maand na dezen, de Kamer hierover te rapporteren. Hoewel wij vereenvoudiging van de

wetgeving toejuichen, zullen met name de landbouw en het MKB bij de voorstellen van de commissie-Oort een behoorlijk tik om de oren kunnen krijgen. Wat is de mening van de minister hieromtrent?

De heer **Tazelaar** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik u vragen wat u gaat doen met die drie belastingaanblijfsen?

De **Voorzitter**: Ik heb niets gezegd. Dus officieel niets.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Mag ik dan de heer Blauw vragen of hij deze als een noot aan de Handelingen wil toevoegen.

De **Voorzitter**: Dat zou ik niet toestaan.

De heer **Blauw** (VVD): Nee. Om misverstanden te voorkomen: ik dacht dat wij in dit huis communiceerden met het kabinet via de voorzitter. Die lijnen heb ik in acht willen nemen. Ik wil deze aanslagen niet als noten aan de Handelingen toevoegen. Er bestaat ook nog zoiets als privacy.

Ik kom toe aan mijn slot. De toenemende zorg in de landbouw is voelbaar. De onzekere toekomst snijdt nu reeds diep in de agrarische samenleving. De ervaring met de superheffing, als een Europees produkt, belemmert velen in een verdere ontplooiing, niet via het huidige gewin, maar veeleer omdat strakke regelgeving het inspirerende ondernemen belemmert. Toenemende regelgeving vanuit de Meststoffenwet komt op ons af. Wat staat ons te wachten met de granen? Wat zal het socio-structurele beleid betekenen? Dat zijn emoties die de landbouwpolitiek zeer gecompliceerd maken, zo gecompliceerd dat naar onze rotsvaste overtuiging geen oplossing is te vinden zonder dat wij gebruik maken van de inventiviteit van de werkers in die landen. Een beleid dat daarvoor kansen biedt, ook al is het op korte termijn hard, met een perspectief op beter, kan op onze steun rekenen.

Verhalen dat de landbouw slachtoffer wordt van zijn eigen succesformule, getuigen van een visie die de onze niet is. Veeleer dreigt men het slachtoffer te worden van de poitieke onmacht in Europa. Dat deze onmacht uiteindelijk een onevenwichtige vertaling kan krijgen

naar de landbouw is een terechte zorg. Het is immers de weg van de minste weerstand. Mijn fractie is bereid, over politieke grenzen heen kijkend, ten gunste van perspectief-biedend beleid — perspectief voor de wijkers en perspectief voor de blijvers — in de Kamer over deze problematiek te communiceren.

De heer **Tazelaar** (PvdA): Kan collega Blauw mij nog een uitleg geven? Hij heeft gezegd, dat er een meer exportbevorderend en kostprijsverlagend beleid moet komen. Hij zegt verder, dat zijn fractie problemen heeft met de voorgestelde ombuigingen. Er zijn problemen met de negatieve aanslag voor de WIR voor de startende ondernemer. De voorgenomen verhoging van de aardgasprijs vindt hij ook een concurrentienadeel voor de Nederlandse tuinbouw. Dit aan de ene kant. Aan de andere kant, zegt hij in zijn aanhef dat de VVD-fractie met vertrouwen is begonnen aan de periode-Lubbers/De Korte.

De heer **Blauw** (VVD): Ik wil dat graag doen, voorzitter. Hoeveel tijd krijg ik daarvoor?

De **Voorzitter**: Eén minuut.

De heer **Blauw** (VVD): Eén minuut? Ik zal dan proberen dit zeer nauwgezet in één minuut samen te vatten.

Op welk deelterrein je welk beleidsinitiatief ook neemt — collega Van Noord had het er ook over — niets werkt zo effectief voor de landbouw als economisch herstel, als een goed, gezond financieel-economisch beleid. Tegen de verlaging van de rentelast, van de energieprijzen en, daaruit voortvloeiend, de verlaging van de kunstmestprijzen kan geen beleid op. De intentie — en meer dan dat — van dit kabinet, waarbij het in toenemende mate mogelijk wordt voor de marktsector zich te herstellen en internationaal het concurrerend vermogen te vergroten is de grondslag voor dit beleid. Andere zaken zijn daaraan "nebenbei" maar wel van belang.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! De Nederlandse land- en tuinbouw bezit een eigen dynamiek en levert daarmee een belangrijke bijdrage aan onze economie, waaronder ook de

werkgelegenheid. Tegelijk zijn de omstandigheden moeilijk. Tot voor enkele jaren werden boeren in de gelegenheid gesteld om, op basis van prijsgaranties, zo veel mogelijk te produceren. Allerlei subsidiestromen ondersteunden dat. In andere agrarische sectoren was en is men volledig op de markt alleen aangewezen. Maar de consumptiegroei op de markt bleef gaandeweg meer achter bij de produktiegroei. In plaats van import, met inkomsten uit heffingen, is er nu een export met daarop subsidies. Dat werkt dubbelop verkeerd. De exportpositie is daardoor erg duur. Ook de wereldmarkt is niet voldoende open. Wat kan wanneer worden verwacht van de belangrijke GATT-onderhandelingen? Hierbij speelt ook het belang van de Derde Wereld-landen een rol. Het loslaten van de interventie op Europees niveau zou overigens de inkomenspositie op kortere termijn te zeer ontregelen. Ziedaar het dilemma van de huidige omstandigheden.

Over de diagnose van het geheel bestaat eigenlijk overeenstemming tussen de overheid en de bedrijfstak. Iets anders is het, hoe deze stelling kan worden doorbroken en hoe geleidelijk aan een vermindering van interventies kan worden verwerkelijkt.

Toen, in oktober 1957, het verdrag inzake de Euro-markt en Euratom door dit parlement moest worden goedgekeurd, gebeurde dat zonder dat tegelijk de land- en tuinbouwbelangen waren geregeld. Inmiddels is dat wel het geval, maar hoe? De minister-president verzuchtte op 9 oktober jongstleden, op een vraag van mij: "Op de begroting van het Landbouw-egaliseringsfonds staan de verrekeringen met het landbouwfonds van de Europese Gemeenschap. Wij zien dat met restituties en interventiekosten 3,5 miljard gulden is gemoeid, en dat betreft dan nog alleen de zuivelsector. Een halve Oosterscheldedam per jaar. Dat zijn zulke onvoorstelbare bedragen dat het niet anders kan dan dat wij tot beperkingen komen". Ik overwoog, bij interruptie te vragen: minister-president, hoe dan? Maar ik dacht: dat vraag ik over twee weken wel aan minister Braks. Bij deze!

Het is duidelijk dat bij alle ervaren zegeningen — ik denk aan de grote oogsten, en aan de weersomstandigheden waaronder die oogsten de laatste weken konden worden ingehaald — zich toch veel onzekerheid en zelfs ontredning aftekenen.

Dat werkt fnuikend en ontmoedigend. Te grijpen naar steeds meer generieke kortingen over de bedrijven versterkt deze spiraal. Hoe kan deze worden omgebogen in een uitdagend en aanmoedigend beleid? Deze uitdaging moet ten spoedigste worden aanvaard. Het gaat daarbij om het ontwikkelen van perspectief door middel van ruimte voor kansrijke bedrijven; om een materieel volwaardige ondersteuning en prikkeling voor bedrijfsbeëindiging — op basis van vrijwilligheid — ingeval geen bedrijfsopvolging in het vooruitzicht is. Het gaat ook om het bieden van alternatieven voor keuzen in eigen verantwoordelijkheid.

Welke mogelijkheden ziet de minister in eigen, nationaal beleid? Het gaat daarbij naar het oordeel van mijn fractie niet aan, de negatieve effecten van een en ander alleen door de land- en tuinbouw te laten dragen. Ik doel hierbij op de inkomensposities. Solidariteit, op zoveel beleidsterreinen beleden, zal ook hier moeten werken. Zelfstandig ondernemerschap dient doe! van beleid te zijn en te blijven. Welke mogelijkheden liggen concreet in een vergroting van het assortiment; in nieuwe producten; in kwaliteitsverbetering, waarbij dan van meet af aan meer marktconform zou moeten worden gewerkt? Welke mogelijkheden ziet de minister in verlenging van de aanbodperiode van produkten, waar toch een innoverende industrie belangstelling voor heeft? Zijn er mogelijkheden in export van bedrijfsvoering naar de Derde Wereldlanden, analoog aan hetgeen voor de visserij werd besproken op de wereldvoedseldag vorige week? Mijn fractie worstelt nog steeds met de vraag hoe het te veel van hier kan worden ingezet voor gebieden elders waar sprake is van tekorten; niet tot op kade of het pakhuis maar tot op het fornuis en in de maag. Ik ken de grote problemen. Mogen wij echter daarom in deze situatie berusten? Wat zijn overigens concreet de verwachtingen over de november-besluiten van de Europese Landbouwraad? Ik hoef de daarbij een rol spelende componenten niet te detailleren.

Wat de landinrichtingsplannen betreft is er sprake van gewekte verwachtingen. Er moet onderscheiden worden in produktievermeerdering over het totale plangebied en vermeerdering c.q. versterking per bedrijf binnen het plangebied.

Behoorlijk bestuur en zorgvuldige afweging kunnen en moeten hand in hand gaan, zonder structuurverbeterende inrichtingsplannen stop te zetten of te temporiseren. Bosbouwprojecten zijn onder de huidige omstandigheden, mits zij bedrijfsvoering van burens niet hinderen, op armere gronden te overwegen. De vraag naar de effectiviteit van subsidiestromen in dezen is helaas op het ogenblik in de negatieve publiciteit. De minister zal deze gelegenheid ongetwijfeld aangrijpen om daarover het zijne te zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie heeft grote aarzelingen over de vraag of de gepresenteerde inspanning ter zake van de mestproblematiek voldoende is in verhouding tot de ernst en de vele knelpunten van dit probleem. Kan dit beleid met dit budget worden uitgevoerd, mede gelet op mogelijke recente ontwikkelingen?

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Voorzitter! Het Europees landbouwbeleid is op een keerpunt gekomen. Daarover is naar mijn mening iedereen het eens. Alleen de richting waarin doet de meningen botsen.

Onze visie daarop wordt bepaald door vier hoofddoelstellingen:
redelijke inkomens in de landbouw;
behoud van werkgelegenheid;
behoud en ontwikkeling van een gezond milieu en

internationale solidariteit met de boeren in ontwikkelingslanden.

Als ik de memorie van toelichting lees, is de conclusie dat geen van die prioriteiten bereikt wordt met het beleid zoals de minister dat voorstelt. Nog duidelijker dan in vorige jaren doemt zijn visie op tussen de regels door. Eigenlijk heeft hij het over twee soorten landbouw. De eerste is de grootschalige kapitaalintensieve landbouw met op termijn de overgang van voedselproductie naar de aanmaak van industriële grondstoffen, ongebreidelde toepassing van de zegeningen van dictator technologie, biotechnologie, genetische manipulatie, computer gestuurde procesbeheersing, prachtig allemaal. Met geestdriftige pen neergeschreven lezen wij in de toelichting over de schier onbegrensde mogelijkheden tot produktiegroei. Maar, Voorzitter, wat te doen met een ongekend groot aanbod zonder navenante vraag? Nog meer bergen, plassen en meren?

Nee, zegt de minister en met hem de Europese Commissie, dat kan de EG niet meer aan. De remedie daarvoor is een marktgericht beleid. Over de gevolgen daarvan is hij even duidelijk: "Zeer waarschijnlijke teruggang van inkomens en werkgelegenheid met het uit de produktieneming van grond". Ik geef een paar cijfers. Volgens berekeningen van het LEI zal er van de 57.000 melkveehouderijen in het jaar 2000 nog eenderde over zijn. Ambtenaren stellen, onder andere in het tijdschrift De Boerderij, dat in tien jaar de helft van de akkers gerooid moet zijn. Volgens sommige berekeningen zal in de EG een totaal van 23 miljoen hectaren van de totaal 68 mln. uit de produktie genomen moeten worden om in het jaar 2000 de produktieoverschotten enigszins te beheersen.

Voorzitter! Voor ons is duidelijk wat de consequenties zullen zijn van een marktgericht beleid: koude sanering van veel agrarische bedrijven; slechts de grote zullen overblijven. Dat proces stopt niet. In Amerika verdwijnen bedrijven die groter zijn dan de grootste bij ons. Wij vrezen dat het NAJK in zijn commentaar op de begroting gelijk heeft. Voor vooral jonge agrariërs, zo wordt gezegd, wordt geen perspectief geboden. Een marktgericht beleid zal tot een grootscheepse sanering leiden, met vernietiging van werkgelegenheid en een dramatische inkomensdaling.

Ik moet toegeven dat de minister het beleid presenteert in een mooie cadeauperpakking. Het feeststrikje heet dan "flankerend beleid". Moeten wij daar echter veel vertrouwen in hebben? Wat ik bij voorbeeld tekenend vind is de ombuiging van 33 miljoen uitgerekend ten koste van kleine landbouwers en landbouwcoöperaties die in principe geen winst maken. Ook voor bij voorbeeld het Landbouwschap is helemaal niet duidelijk, in hoeverre de regering zich wil inzetten voor wat het noemt een "sociaal structureel beleid", zodat op termijn een beter perspectief voor de inkomens- en werkgelegenheidsontwikkeling in de landbouw ontstaat. Het heeft ook nogal wat financiële gevolgen als men dat doet. Ik krijg hier graag commentaar van de minister op. Is die wil er echt, of is dat flankerend beleid slechts een mooie term? Voor mijn fractie is het niet aanvaardbaar dat de landbouwers zelf op zo grote schaal het slachtoffer worden van de proble-

men. Afhankelijk van het antwoord overweeg ik een motie op dit punt.

Afgezien daarvan zal een hard marktgericht beleid ook niet tot voldoende produktiedaling leiden. Naar onze mening lukt dat alleen door een combinatie van prijsbeleid en contingentering: tot een bepaald produktieniveau een behoorlijke prijs garanderen en boven dat niveau een forse prijsverlaging of, in meerdere tranches, verlagingen. Daarnaast dan contingentering waarbij quota niet langer gebonden zijn aan de grond, maar waarbij wel een maximale opbrengst per hectare wordt vastgesteld. Is de minister bereid in het onderzoek naar mogelijkheden van produktiebeheersing, zoals aangekondigd in het regeerakkoord, ook deze mogelijkheid te betrekken?

De tweede soort landbouw die in de toelichting naar voren komt, wordt gevormd door de kleinschalige milieuvriendelijke bedrijven met een beheersovereenkomst. Een centrale rol is hier weggelegd voor de relatienota. In de toelichting (pagina 5) wordt duidelijk waarom de minister nogal trots is op dit instrument. Het biedt hem de gelegenheid om veel woorden te wijden aan milieuaspecten. Natuurlijk is de relatienota een belangrijk instrument, vooral voor die gebieden waar de natuurwaarde voorop staat. Wij zullen dat beleid dan ook krachtig steunen. Wanneer wordt trouwens met de tweede fase begonnen? Wij moeten echter wel ervoor zorgen dat het geen folklore-landbouw wordt. De manier waarop de nota wordt gehanteerd, zint ons niet helemaal. Ze dient te veel als een façade voor het gangbare landbouwbeleid, waarbij groei en intensivering onbelemmerd doorgaan. Zo kan het gebeuren dat onder de vlag van natuurbehoud een in principe asociaal en milieuvriendelijk beleid slechts verder wordt gestroomlijnd en dat hoogstens symptoombestrijding plaatsvindt, hoe noodzakelijk dat op zich ook is (mestprobleem, zure regen). Mijn fractie staat een geïntegreerde landbouw voor. Bij een komende gelegenheid (UCV in februari) zullen wij daar nader op terugkomen. Een gezonde, milieu-, dier- en mensvriendelijke landbouw: daar gaat het ons om.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! In de Troonrede had de

landbouw dit jaar reeds in het begin een plaatsje gekregen. Het was echter een twijfelachtige eer, want de toonzetting was nogal somber. Nu is er alle reden tot het uitspreken van zorg, maar een waarderend woord zou niet misplaatst zijn geweest. De boeren doen echt nog wel méér dan het produceren van overschotten.

In de macro-economische verkenningen wordt vastgesteld dat de produktiegroei in de landbouw relatief achterblijft bij die in andere bedrijfstakken, dat dit ook van de investeringen kan worden gezegd en dat de werkgelegenheid daalt. Zie ik het goed, dan zullen de accenten in het landbouwbeleid de komende jaren moeten worden verlegd. Niet meer, zoals in het verleden, het begeleiden van de groei, maar meer het stimuleren via beleidsintensiveringen. De begroting 1987 laat daarvan nog weinig concreets zien. Het mestactieprogramma heeft een bescheiden financiële basis en op de landinrichting (zo belangrijk voor het verbeteren van de produktieomstandigheden) wordt bezuinigd.

Enkele vragen wil ik stellen over de uitvoering van de Meststoffenwet. Het is zaak dat er spoedig uitsluitel komt over het uitrijverbod. Is het de minister niet opgevallen dat zelfs veel boeren zich zorgen maken over de enorme stankontwikkeling als op hetzelfde moment veel boeren hun mest zullen uitrijden?

Een probleem bij vrijwel elke landbouwmaatregel is het vinden van een zo rechtvaardig mogelijke toepassing, waarbij rekening wordt gehouden met een diversiteit aan bedrijfstypen. Over één zaak zou ik graag de mening van de minister willen horen. Het betreft de samenloop van een ruilverkaveling en de uitvoering van de Meststoffenwet. Boeren die in een ruilverkavelingsgebied wonen maken zich zorgen over de toekomst van hun investeringen die zij nu op grond van de Meststoffenwet moeten doen. Om het simpel uit te drukken: waarom zou een boer investeren in mestopslag als hij de kans loopt dat het stuk land waar die opslag komt te staan over enkele jaren aan zijn buurman wordt toegewezen. De lust om nog een ruilverkaveling mee te maken wordt dan niet erg gestimuleerd.

Er liggen nu vijf ontwerp-uitvoeringsbesluiten voor de nadere invulling van de Meststoffenwet. Ik wil de minister nu reeds vragen te bevorderen dat het definitieve

resultaat op een heldere en overzichtelijke manier in een soort totaalpakket wordt gepresenteerd.

Het succes van de superheffing is tot nu toe zeer beperkt gebleken. Verdergaande maatregelen zullen onvermijdelijk zijn. Het komt mij voor dat vooral het structureel overschrijden van het quotum duidelijker moet worden aangepakt, bij voorbeeld door een superheffing van 100%. Een wat minder rigide maatregel zou kunnen zijn een verlaging van het quotum in het volgend melkjaar met eenzelfde percentage als in het eerste jaar het quotum is overschreden. Een dergelijke maatregel houdt meer rekening met flexibiliteit in de bedrijfsvoering.

Van diverse zijden is erop gewezen dat de uitwerking van de superheffingsmaatregel een verontrustend effect heeft op de structuur van de melkveehouderij. De groei vindt voornamelijk plaats op de grotere bedrijven. Vanwege de hoge prijzen van grond met quota hebben kleinere bedrijven en bedrijfsopvolgers nauwelijks kans op verdere bedrijfsontwikkeling. Er dreigt ten gevolge daarvan een tweedeling in de melkveehouderij. Vooral het gezinsbedrijf dreigt hiervan de dupe te worden. Wat is de reactie van de minister hierop?

De Europese Commissie heeft voorgesteld een regeling vervroegde uittreding in te voeren. Er zijn nogal wat agrariërs die daar wel oren naar hebben. Mag ik een nadere argumentatie van de minister horen, gelet op zijn wat terughoudende opmerkingen hierover in de toelichting op de begroting?

Ik heb gesproken over beleidsintensiveringen. Onlangs ontvingen wij een rapport van de Stichting Centrum Landbouw en Milieu onder de titel: "Naar een investeringsregeling voor landbouw met natuurdoelstelling". In dit uitvoerige en informatieve rapport, waarop ook andere collega's zinspeelden, wordt een investeringsbijdrageregeling voorgesteld voor aangepaste agrarische investeringen. Het gaat hier om een belangwekkend rapport. Ambtenaren van de minister hebben de totstandkoming ervan begeleid. Daarom zou ik graag van de minister een reactie op deze voorstellen horen.

Tot slot wil ik nog iets zeggen over de produktiviteitsstijging in de landbouw. De minister heeft er terecht op gewezen dat er biologisch

en technologisch nauwelijks grenzen zijn aan de mogelijkheden om bij voorbeeld de dierlijke produktie naar onze hand te zetten. Echter, voordat wij op hol slaan, lijkt het mij gewenst dat er een goede discussie wordt gevoerd over de ethische grenzen van, bij voorbeeld, genetische manipulatie. Ook de overheid heeft hier een taak. Ik sluit mij op dit punt graag aan bij de opmerkingen van de heer Blauw.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Superheffing, meststoffenregeling, landbouwoverschotten, onrust in het onderwijs. Deze steekwoorden zijn voldoende om te illustreren dat de landbouwsector roerige tijden doormaakt. Mijn fractie constateert met genoegen dat de landbouw desondanks nog steeds kan worden gezien als een van de stuwende krachten van onze economie, maar hoe lang nog? Overschotten en milieuproblematiek maken dat de groei in belangrijke produktiesectoren er voorlopig uit is. Denkt de minister dat deze situatie van langere duur is? Zijn er reële mogelijkheden voor de land- en tuinbouw om, al dan niet met nieuwe produkten, nieuwe markten aan te boren? Kan de overheid daarbij een initiërende rol spelen?

Ook de inkomenspositie van de agrariërs staat onder druk. Naast de reeds genoemde factoren hebben velen onder hen — ik noem de vleesproducenten — ook nog eens te maken met dalende prijzen. Waar de gemiddelde landbouwer, veelal met vrouw en kinderen, ook nog zeer veel uren werkt, vragen wij ons af of hiervoor, bij voorbeeld in de fiscale sfeer, geen compenserende maatregelen mogelijk zijn. Te denken valt aan een versoepelde regeling voor beginnende ondernemers en een minder strak schenkings- en successierecht bij overname van familiebedrijven.

Met name de superheffing bedreigt de inkomenspositie van de melkveehouders. Verdere produktiebeperkende maatregelen zijn echter onontkoombaar. Op welke wijze denkt de bewindsman deze maatregelen in de toekomst te effectueren? Kan er in dit verband niet meer ruimte worden geschapen door de thans reeds met succes van start gegane opkoopregeling? Op deze wijze zal immers het individuele

melkquotum minder onder druk komen te staan. Staat de minister op dit terrein overigens in eerste instantie behoud van werkgelegenheid voor ogen of, eventueel door schaalvergroting, een verdere sanering zodat alleen bedrijven met groot concurrerend vermogen overblijven? De controle op de omvang van de produktie wordt in ons land nauwgezet uitgevoerd. Zijn er aanwijzingen dat dit in andere EG-landen op gelijke wijze gebeurt?

Veel van de genoemde problematiek kan niet los worden gezien van een EG-beleid dat in zekere zin als te succesvol kan worden getypeerd. Te langzaam en te aarzelend wordt nu evenwel ingespeeld op de nieuwe omstandigheden. Derhalve blijft de schrijnende paradox bestaan: honger in de Derde Wereld, tegenover gigantische voedseloverschotten in het westen. Alle verklaringen ten spijt, is dat volstrekt onverteerbaar. Zo'n situatie getuigt van slecht rentmeesterschap. Zijn er met enige goede wil, mogelijkheden om overschotten in te passen in het kader van de ontwikkelingshulp? Is het intussen echter niet mogelijk meer maatregelen te nemen? Mijn fractie denkt bij voorbeeld aan het verlagen van interventieprijzen in de richting van het marktprijsniveau. Nadelige gevolgen voor de inkomensituatie van de betrokken agrariërs zouden, wellicht tijdelijk, verlicht kunnen worden met EG-steun. Zal dit model uiteindelijk niet voordeliger uitvallen dan het bestaande? Kan ook het onttrekken van landbouwgronden aan de produktie worden gefinancierd uit de middelen, die nu nodig zijn voor het opkopen van overschotten? Hoe valt in dit verband overigens de voorkeur van de minister te verklaren voor de inpoldering van de Markerwaard, nu daaraan landbouwkundig gezien, ook in EG-verband, geen behoefte bestaat? In hoeverre zal aandacht worden geschonken aan de verbouw van de zogenaamde tekort-produkten? Vooral de invoering van graanvervangers is gestegen. Is een heffing op de import van graanvervangers bespreekbaar? Onder andere de kosten van boteropslag rijzen de boterkarn uit. Dit kan toch niet eindeloos doorgaan? Hoe reageert de minister overigens op een artikel in Trouw dezer dagen, waar boven stond: EG-ministers doen niets aan steeds groter zuiveloverschot? Zijn er geen maatregelen denkbaar om

overproduktie tegen te gaan, zoals meer boteracties, verwerking van boter in bij voorbeeld diervoeders of een systeem door middel waarvan met name sociaal zwakkere groepen tegen gereduceerde prijzen boter zouden kunnen verkrijgen? In de EG wordt erover gesproken. De minister schijnt er niet zoveel voor te voelen.

Met de nieuwe regeling inzake de meststoffen wordt uiteindelijk een steeds nijpender probleem aangepakt. Mijn fractie is dit voorjaar met deze regelingen in beginsel akkoord gegaan. Toch rijst bij de fractie van de RPF de vraag, of de maatregelen voldoende effect zullen sorteren. Ik zou graag van de minister vernemen, of hij de mogelijkheid om mestoverschotten te transporteren naar ontwikkelingslanden alsnog in overweging wil nemen? Bestaat er tegen deze mogelijke oplossing in hoofdzaak bezwaar vanwege de transportkosten of spelen meer factoren een rol?

De houtproduktie zal worden opgevoerd. In beginsel waardeert de fractie van de RPF dit voornemen positief. De sterke toename van het percentage aan weinig of niet vitaal bos binnen slechts één jaar baart ons echter grote zorgen. Voorzien de nieuwe bosbouwkundige plannen in het compenseren van deze verliezen? Wat is in het kader van de maatregelen ter revitalisering van de bossen de waarde van het bosbestedingsexperiment van prof. dr. ir. A. van Diest? Wordt er bij de beantwoording van de vragen 119 en 120 mede naar dit project verwezen? De berichten over het uit de hand lopen van bosbouwprojecten in het kader van het streven naar werkgelegenheid verontrusten mijn fractie in hoge mate. Ik hoop in dit debat nadere informatie van de minister te verkrijgen.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: De minister zal morgenmiddag antwoorden.

Sluiting 20.48 uur.

Noot 1 (zie blz. 630)

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter terzake gedane voorstellen:

1. vijf Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgendevoorstellen van wet:

Wijziging van hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de begroting van uitgaven en van ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1984 (Slotwet; eerste wijzigingsvoorstel) (19 746);

Herziening van de regeling van inkoop van eigen aandelen (19 747);

Wijziging van hoofdstuk XIV (Ministerie van Landbouw en Visserij) van de begroting van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1984 (Slotwet; tweede wijzigingsvoorstel) (19 748);

Wijziging van de Defensiewet voor de Nederlandse Antillen en Aruba (19 749 (R 1316));

Wijziging van de Algemene Ouderdomswet, de Algemene Weduwen- en Wezenwet, de Algemene Kinderbijslagwet, de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten en de Algemene Arbeidsomgeschiktheidswet (beëindiging van het ten laste komen van het Rijk van premies in geval van niet-schuldige nalatigheid) (19 751).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, over een Overeenkomst met Australië (19 755);

een, van de minister van Binnenlandse Zaken, ten geleide van een rapport van Dijker en Doornbos (19 623, nr. 11);

een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van een overzicht specifieke uitkeringen 1987 (19 700-D en E, nr. 5);

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, over uitvoeringsregelingen WHBO (19 566, nr. 6);

twee, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over Tsjernobyl (18 830, nrs. 76 en 77);

een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over subsidies t.b.v. beleggers (19 623, nr. 10);

een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, over rijksweg 69 (19 700-XII, nr. 9);

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, over wetgeving niet-cao-inkomens (19 700-XV, nr. 10);

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, over subsidies voor jongerenorganisaties (19 700-XVI, nr. 11);

een, van de leden Vermeend en Van Nieuwenhoven, ten geleide van hun voorstel van wet (19 750).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

een, van de staatssecretaris van Justitie, ten geleide van hetdifferentiatieschema Penitentiare Inrichtingen;

een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, over uitkeringen uit het Gemeentefonds voor 1987.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te drukken en voor kennisgeving aan te nemen. Voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

4. de volgende adressen: een, van W. Chr. Coolsma te Zoetermeer, met betrekking tot de handelwijze van de gemeentelijke Sociale Dienst;

een, van H. van Nieuwstadt te Amstelveen, met betrekking tot een invordering;

een, van J.H. Bronsgeest te Gouda, met betrekking tot toepassing hardheidsclausule;

een, van J.M. Bregten te Wasse-naar, met betrekking tot belastingen;

een, van I.J. Ramdien te 's-Gravenhage, met betrekking tot belastingen;

een, van D.L. Jacobse-Overdulve te Oostkapelle, met betrekking tot belastingen;

een, van A.C.P.M. van Ekeren te Tilburg, met betrekking tot belastingen;

een, van A.M. van Bunningen-Schoonderwoerd te Alphen a/d Rijn, met betrekking tot belastingen;

een, van mr. N.R. Jansen te Overveen, met betrekking tot het niet beantwoorden van correspondentie;

een, van D. Jansen te Den Helder, met betrekking tot ontheffing vervoersvergunning;

een, van A. Schepman-Franken te Den Haag, met betrekking tot belastingen;

een, van de Vereniging natuurge-neeskundige Therapeuten te Soets, met betrekking tot heffing omzetbe-lastingen op natuurgeneeskundige hulp;

een, van A.A. Asamoah te Amster-dam, met betrekking tot schoolgeld-heffing;

een, van L. van Weezep sr. te Lelystad, met betrekking tot de hardheidsclausule.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de commissie voor de Verzoek-schriften;

5. de volgende brieven e.a.:

een persbericht van het Europees parlement over satelliettelevisie;

een, van het Project Integrale invoering Wet voorzieningen gezondheidszorg, over invoering in de regio Eindhoven/Kempenland;

een, van de Stichting Natuur en Milieu, over de behandeling van het luchtvaartbeleid.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage. Kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

6. de volgende brieven e.a.:

een, van 'Mensheid', over de wereldvrede;

een, van H. Panneman, over de financiële positie van gehandicapten;

een, van J.R. van Blankenstein, over rijksambtenaren;

een, van het gemeentebestuur van Ommen, t.g.v. een motie inzake bezuinigingen in het onderwijs;

een, van gemeenteraadsfracties van 's-Gravenhage, over de situatie van de familie Unal;

een, van Welzijnswerk Binnenstad, over het landelijk project alfabetisatie Arabisch;

een, van de SVR-externe betrekkin-gen, over enkele onderwerpen;

een, van A. Beijersbergen, over de werkloosheid;

een, van het Provinciaal Bestuur van Zeeland, over bezuinigingen in het onderwijs;

een, van J.W. Brouwer, over een leefbaar Nederland;

een, van C.K. Boersma, over het overschotprobleem.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage;

5. het volgende proefschrift:
'Doven in Nederland' door P.C.M.
Breed en B.C. Swaans.

Dit proefschrift is opgenomen in de
bibliotheek van de Kamer.

Noot 2 (zie blz. 702)

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen :

1. een Koninklijke boodschap, ten
geleide van het volgende voorstel
van wet:

Uitbreiding van de Wet algemene
bepalingen milieuhygiëne met regels
met betrekking tot de financiering
van het beleid op het gebied van de
milieuhygiëne (19 752).

Deze Koninklijke boodschap, met de
erbij behorende stukken is al gedrukt
en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

twee, van de minister van Justitie,
te weten:

een, ten geleide van het eindrapport
van de commissie kleine criminaliteit
(18 995, nr. 15);

een, ten geleide van een rapport
van de rijksrecherche (19 623, nr.
12);

een, van de staatssecretaris van
Economische Zaken, de heer Even-
huis, over consumentenangelegen-
heden (19 754);

een, van de minister van Landbouw
en Visserij, over zijn begroting
(19 700-XIV, nr. 18).

Deze brieven zijn al gedrukt en
rondgedeeld.

3. de volgende brieven e.a.:

een, van de Quakers, over de
plaatsing van kruisraketten;

een, van juwelier J. Op 't Land,
over belastingzaken;

een, van de VVD-afdeling Boarn-
sterhim, t.g.v. een motie inzake
zeewering ten noorden van Ferwer-
deradeel;

een, van Projekt mensen zonder
werk, over bezuinigingen op het
welzijnswerk;

een, van E.C.L. van Gent, over de
mini-top in IJsland;

een, van de Stichting Muziekcen-
trum Oosterleek, over diensten
orkestenbestel.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie
ter inzage.

Noot 3 (zie blz. 703)

Bijvoegsel

Schriftelijke antwoorden van de minister van Landbouw en Visserij op vragen, gesteld bij de openbare behandeling in eerste termijn van hoofdstuk XIV (Landbouw en Visserij) van de rijksbegroting voor 1987, voor zover betreft het deel Landbouw (19 700-XIV)

Vraag van het lid **Tazelaar** (PvdA)
over decentralisatietoets bij Europese
regelgeving

Ik deel de zorgen over de mate
van gedetailleerdheid van de Europe-
se regelgeving. De heer Tazelaar
doet daarbij de suggestie de lid-staten
meer ruimte in de uitvoering te
geven, zij het zonder concurrentiever-
valsing. Ik voeg daar aan toe: 'en
mits een verantwoorde besteding van
de FEOGA-middelen binnen de hele
Gemeenschap is gewaarborgd'.

In de EG moet vooral de uitvoer-
baarheid door de lid-staten worden
getoetst. Daarbij kan soms decentra-
lisatie een weg zijn, soms de keuze
voor eenvoudiger regelingen deregule-
ring dus.

Aan een dergelijke uitvoerbaar-
heidstoetsing wordt op mijn departe-
ment, maar sinds kort ook interdepar-
tamenteel en in Brussel, aandacht
besteed.

Vraag van het lid **Van Noord** (CDA)
inzake een bijstelling van de voorstel-
len voor het aanvullend socio-struc-
tuurbeleid in de richting van

– meer produktievermindering,
minder ontwikkeling;

– koppeling van bedrijfsbeëindi-
ging met inlevering van grond aan
opkoopregeling melk;

– niet tijdelijk doch definitief en
horizontaal toepassen met voorkeur
voor projectmatige uitvoering;

– financieringsverschuiving van
afdeling garantie naar afdeling
oriëntatiestructuur) van het Land-
bouwfonds.

VUT-regeling van de EG

Ik ben het ermee eens dat het
voorstel zodanig moet worden
bijgesteld dat er een groter accent
wordt gelegd op produktieverminde-
ring. Het Verenigd Koninkrijk,

Denemarken en Bondsrepubliek
Duitsland ondersteunen deze
benadering.

Het is de bedoeling van de
Europese Commissie dat de regeling
Vervroegde Uittreding en de opkoop-
regeling melk cumulatief werken. De
voorgestelde regeling is horizontaal
van karakter. Verdere discussies in
EG-verband hebben ook mij tot de
opvatting gebracht dat een horizon-
tale regeling de voorkeur verdient
boven een sectorgewijze aanpak in
de VUT-regeling, dit om versterking in
marktverhoudingen tussen de
sectoren te voorkomen.

Over het voorstel van de g.a. om
het onttrekken van landbouwgrond
definitief te doen zijn in plaats van
tijdelijk zoals de Commissie voorstelt
wil ik nadenken.

In elk geval moet worden voorko-
men, dat in deze periode sociale
regelingen worden getroffen, die
indirect gepaard gaan met een
verdere produktie-ontwikkeling. In dit
opzicht verschillen de geachte
afgevaardigde en ik niet van mening.

Een verschuiving van middelen
van de afdeling Garantie naar de
afdeling Oriëntatie van het EOGFL
lijkt mij op dit moment niet realistisch.
Het financiële beslag op de
afschrijving van de huidige voorraden
is reeds zo hoog, dat er voorlopig
geen ruimte is voor verschuiving. Dit
nog afgezien van de financiering van
de lopende uitgaven en het streven
binnen de totale begroting van de
Europese Gemeenschappen meer
aandacht te besteden aan andere
sectoren dan de landbouw. Overigens
wijs ik de geachte afgevaardigde er
op, dat het nagestreefde marktgerich-
te beleid op den duur zal leiden tot
een geringer beslag op budgettaire
middelen. Als gevolg daarvan komt
binnen het totale landbouwbudget
mogelijkerwijs meer ruimte beschik-
baar voor de afdeling Oriëntatie.